

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Natura 2000 Ontwerpbeheerplan Deltawateren 2015-2021

Algemeen Deel

Datum	22 januari 2015
Status	ontwerpbeheerplan

Colofon

Uitgegeven door	Ministerie van Infrastructuur en Milieu Rijkswaterstaat
Informatie	www.rijkswaterstaat.nl
Telefoon	0800-8002 (ma t/m zo 6.00 – 22.30 uur, gratis)
Uitgevoerd door	Rijkswaterstaat Zee en Delta en Rijkswaterstaat West Nederland Zuid i.s.m. Royal HaskoningDHV
In samenwerking met	Provincie Zuid-Holland, Provincie Zeeland, Provincie Noord- Brabant en ministerie van Economische Zaken
Kwaliteitsborging	Rijkswaterstaat Water, Verkeer en Leefomgeving en Rijkswaterstaat Corporate Dienst
Datum	22 januari 2015
Status	Ontwerpbeheerplan

Inhoud

Voorwoord—7

1 Aanleiding, doel en opzet—8

- 1.1 Algemene introductie Natura 2000—8
- 1.2 Doel beheerplan in relatie tot wettelijke context—9
- 1.3 Uitgebreide leeswijzer voor algemeen deel en gebiedsdelen—10
- 1.4 Uitgangspunten voor het beheerplan—13
- 1.5 Hoe is het beheerplan tot stand gekomen?—15
- 1.6 Doorwerking - relatie beheerplan, ruimtelijke ordening en water—17
- 1.7 Ontwerp, inspraak, vaststelling en beroep—18

2 De mooie Deltawateren—19

- 2.1 Abiotische kenmerken—20
- 2.2 Natuur van (inter)nationaal belang in de Deltawateren—23
 - 2.2.1 Habitattypen—23
 - 2.2.2 Habitatsoorten—23
 - 2.2.3 Broedvogels—24
 - 2.2.4 Niet-broedvogels—25
- 2.3 Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen—25
 - 2.3.1 Visie op het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen—25
 - 2.3.2 Visie voor de lange termijn—26
 - 2.3.3 Consequenties voor de korte termijn—26

3 Knelpunten voor bereiken instandhoudingsdoelstellingen—28

- 3.1 Aanpak bepalen knelpunten—28
- 3.2 Habitattypen—29
- 3.3 Habitatsoorten—31
- 3.4 Kustbroedvogels—33
- 3.5 Moerasbroedvogels—38
- 3.6 Steltlopers—39
- 3.7 Viseters—41
- 3.8 Eenden, ganzen en zwanen—42
- 3.9 Roofvogels—43

4 Maatregelen om instandhoudingsdoelstellingen te bereiken—45

- 4.1 Reeds geplande en gerealiseerde maatregelen—45
- 4.2 Prioritering van aanvullende maatregelen in de Delta—49
 - 4.2.1 Instandhoudingsmaatregelen—49
 - 4.2.2 Nader onderzoek en aanvullende monitoring—51
 - 4.2.3 Extra aandacht bij monitoring—51

5 Wat betekent Natura 2000 voor menselijke activiteiten?—52

- 5.1 Aanpak toetsing huidige activiteiten en mitigatie—52
- 5.2 Indeling huidige activiteiten—54
- 5.3 Toetsingskader voor toekomstige activiteiten—56
- 5.4 Knelpunten buiten de Deltawateren en cumulatie—57

6 Worden de doelen bereikt?—61

- 6.1 Habitattypen—61
- 6.2 Habitatsoorten—63

- 6.3 Kustbroedvogels—64
- 6.4 Moerasbroedvogels—65
- 6.5 Steltlopers—66
- 6.6 Viseters—68
- 6.7 Eenden, ganzen en zwanen—69
- 6.8 Roofvogels—70

7 Toezicht en handhaving—72

- 7.1 Organisatie van de handhaving: samenwerken—72
- 7.2 Aanpak toezicht en handhaving—72
- 7.3 Taakverdeling uitvoerende instanties—74

8 Sociaal economische Aspecten—75

- 8.1 Inleiding—75
- 8.2 Beroepsvisserij—76
- 8.3 Recreatie—76
- 8.4 Civiele werken en scheepvaart—77
- 8.5 Industrie en bedrijvigheid—77
- 8.6 Agrarisch gebruik—78

9 Uitvoering, financiering en communicatie—79

- 9.1 Verdeling verantwoordelijkheden uitvoering en financiering—79
- 9.2 Communicatie—80

10 Monitoring—81

11 Literatuurlijst—83

12 Begrippenlijst—87

Bijlage A Overzicht instandhoudingsdoelstellingen Deltawateren—91

Bijlage B Externe werking vogelsoorten—93

Bijlage C Parameters voor monitoring—100

Bijlage D Definitie van vaste vistuigen, zoals deze worden gebruikt in de kustwateren en het zeegebied—106

Voorwoord

Een mooi landschap om met plezier in te wonen, werken en recreëren. Dat wil toch iedereen? Onze omgeving is ook het leefgebied van vele soorten dieren en planten. Nederland heeft meer dan 160 gebieden die behoren tot de top van de Europese natuur. Samen met de natuurgebieden in andere lidstaten van de Europese Unie vormen ze het netwerk 'Natura 2000'. Met dit netwerk zorgen we ervoor dat we een bijdrage leveren aan duurzame natuurbescherming in Europa en tegelijk ruimte bieden voor natuurbeleving en gebruik van het gebied.

De grote wateren in het deltagebied van Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant heten de Deltawateren. Oude Maas, Haringvliet, Hollands Diep, Grevelingen, Oosterschelde, Veerse Meer en Westerschelde & Saefthinghe zijn definitief aangewezen als Natura 2000-gebied. Logisch, want de afwisselende natuur, het vele zoute en zoete water, dieptes en ondieptes en de aanwezigheid van getij maken de Deltawateren tot een uniek natuurgebied in Europa. Hier groeien allerlei planten en leven duizenden vogels, vissen en zoogdieren. De Deltawateren hebben ook een economische waarde. De Westerschelde is een belangrijke, internationale scheepvaartroute. De Oosterscheldekreeft en Zeeuwse mosselen zijn geliefd in binnen- en buitenland. En toeristen brengen hier graag hun vrije tijd door. Zo is het Grevelingenmeer een waar paradijs voor duikers. Zeilers, van beginners tot gevorderden, leven zich uit op het Haringvliet en de Grevelingen. Een dagje aan het water, vissen, wandelen of actief (kite)surfen. Het kan in alle Deltawateren.

Natuur, water en economie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Om te zorgen dat dit in balans blijft, wordt voor elk Natura 2000-gebied een beheerplan opgesteld. Hierin staan de spelregels om menselijke activiteiten en bescherming van waardevolle natuur te combineren. Rijkswaterstaat neemt het voortouw voor het opstellen van het Beheerplan Deltawateren. Dit gebeurt in samenwerking met de bevoegde gezagen: de provincies Noord-Brabant, Zeeland en Zuid-Holland en het ministerie van Economische Zaken. Ook belanghebbenden uit het gebied zijn betrokken. Met natuur- en milieuorganisaties, gemeenten, waterschappen en sectoren waaronder de recreatie-, visserij- en landbouwsector, binnenvaart en havenbedrijven is zorgvuldig afgestemd en overleg gevoerd over (het effect van) voorgestelde maatregelen. Een proces dat al een aantal jaar loopt. Ik waardeer de inzet, tijd en energie die alle betrokkenen hebben gestoken in het vormgeven van het Beheerplan Deltawateren. Met dit beheerplan maken we weer een enorme stap voorwaarts om de natuur in de Deltawateren en in heel Nederland veilig te stellen.

Melanie Schultz van Haegen-Maas Geesteranus
Minister van Infrastructuur en Milieu

1 Aanleiding, doel en opzet

1.1 Algemene introductie Natura 2000

De biodiversiteit loopt wereldwijd sterk terug. Op Europees niveau zijn daarom afspraken gemaakt om bepaalde habitattypen en soorten te beschermen binnen een netwerk van natuurgebieden (Natura 2000-gebieden). De Natura 2000-gebieden zijn aangewezen op grond van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn. Het doel is: behoud en herstel van de biodiversiteit in de Europese Unie. De toenmalige minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV, nu EZ) heeft voor Nederland 166 Natura 2000-gebieden aangemeld (Habitatrichtlijngebieden) of aangewezen (Vogelrichtlijngebieden). Gezamenlijk hebben ze een oppervlak van ruim 1,1 miljoen hectare. Het merendeel hiervan bestaat uit water.

Binnen een Natura 2000-gebied komen ook menselijke activiteiten voor. In een zogenoemd beheerplan leggen Rijk en provincies vast welke activiteiten op welke wijze mogelijk zijn. Uitgangspunt is steeds het realiseren van ecologische doelen met respect voor, en in een zorgvuldige balans met, wat particulieren en ondernemers willen. Het opstellen gebeurt daarom in overleg met direct betrokkenen, zoals beheerders, gebruikers, gemeenten, natuurorganisaties en waterschappen. De omwonenden en andere belanghebbenden kunnen daarnaast nog via inspraakprocedures hun wensen en ideeën kenbaar maken.

Voor u ligt het Natura 2000-beheerplan voor zeven Natura 2000-gebieden in de Zuidwestelijke Delta. De bevoegde instanties voor het vaststellen van het beheerplan hebben ervoor gekozen om één beheerplan te maken voor deze zeven gebieden vanwege de samenhang ertussen (zie paragraaf 1.3). In tabel 1.1 is een lijst opgenomen van de gebieden waarvoor dit beheerplan is opgesteld en de data waarop deze gebieden definitief zijn aangewezen.

Aanwijzingsbesluiten	Naam Natura 2000-gebieden in de Delta
Definitief aanwijzingsbesluit (PDN 2013/115)	Grevelingen
Definitief aanwijzingsbesluit (PDN 2013/109)	Haringvliet
Definitief aanwijzingsbesluit (PDN 2013/111)	Hollands Diep
Definitief aanwijzingsbesluit (PDN/2009-118, 23 december 2009)	Oosterschelde
Definitief aanwijzingsbesluit (PDN/2010-108) en wijzigingsbesluit (PDN/2011-108, 30 september 2011)	Oude Maas
Definitief aanwijzingsbesluit (PDN/2010-119, 30 december 2010)	Veerse Meer
Definitief aanwijzingsbesluit (PDN/2009-122, 23 december 2009) en wijzigingsbesluit (26 september 2012)	Westerschelde & Saeftinghe

Tabel 1.1 Zeven Natura 2000-gebieden in de Delta waarop dit beheerplan betrekking heeft¹.

¹ Voor twee gebieden (Krammer-Volkerak en Zoommeer) dient nog een besluit te worden genomen over een zoete of zoute toekomst. Dit zal ingrijpende gevolgen hebben voor de natuurdoelstellingen. Het afronden van de beheerplannen van het Krammer-Volkerak en Zoommeer is daarom losgekoppeld, zodat het Natura 2000 Beheerplan Deltawateren kan worden afgerond.

Figuur 1.1. Ligging van zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren, deltawerken en plaatsnamen.

1.2 Doel beheerplan in relatie tot wettelijke context

Wettelijke context

De Europese regelgeving voor natuurbescherming, de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn, is in Nederland vastgelegd in de Natuurbeschermingswet 1998 (Nb-wet) voor de bescherming van gebieden, en in de Flora- en faunawet voor de bescherming van soorten. De Nb-wet kent voor alle Natura 2000-gebieden een vergunningstelsel en vereist dat voor ieder Natura 2000-gebied een beheerplan wordt opgesteld (artikel 19 a/b Nb-wet 1998). Rijkswaterstaat is namens het Ministerie van Infrastructuur & Milieu voortouwnemer voor het opstellen van het beheerplan voor de Deltawateren.

Het grootste deel van de Deltawateren is aangewezen zowel als Vogelrichtlijngebied als Habitatrichtlijngebied (Westerschelde & Saeftinghe, Oosterschelde, Grevelingen en Haringvliet). Het Veerse Meer is uitsluitend als Vogelrichtlijngebied aangewezen en de Oude Maas is alleen een Habitatrichtlijngebied. Het Hollands Diep is grotendeels als Vogelrichtlijngebied aangewezen terwijl alleen langs de noordoever Habitatrichtlijngebieden zijn aangewezen. De aanwijzingsbesluiten vormen het vertrekpunt en kader voor dit beheerplan. De status van Beschermd Natuurmonument voor delen van deze gebieden vervalt met de aanwijzing als Natura 2000-gebied.

Doel beheerplan

Dit beheerplan vormt het kader voor het natuurbeheer en activiteiten in de hierboven genoemde zeven Natura 2000-gebieden in de Delta. Het beheerplan is gericht op het uitwerken en realiseren van de Natura 2000-doelen voor dit gebied en schept duidelijkheid voor gebruikers en andere burgers onder welke condities activiteiten met negatieve effecten op Natura 2000 zijn toegestaan. Daarnaast zijn in het beheerplan afspraken opgenomen over de uitvoering van noodzakelijke maatregelen, zodat de uitvoering hiervan geborgd is. In het Natura 2000-beheerplan zijn, conform de Nb-wet, minimaal de volgende onderdelen opgenomen:

- Een beschrijving van de beoogde resultaten voor de planperiode: de mate van behoud of herstel van natuurlijke habitattypen en populaties van wilde dier- en plantensoorten, mede in samenhang met de huidige activiteiten in het gebied.
- Een overzicht op hoofdlijnen van de noodzakelijke maatregelen in de planperiode met het oog op de hierboven bedoelde resultaten waarin duidelijk is welke partij- en verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van deze maatregelen.
- De Natura 2000-gebieden zijn geen reservaatgebieden² maar multifunctionele gebieden. Daarom is daarnaast beschreven wat voor beheerders, gebruikers en andere belanghebbenden wel en niet is toegestaan in het gebied. En, voor zover van toepassing, onder welke voorwaarden.

In paragraaf 1.3 is een leeswijzer opgenomen en in 1.5 nadere tekst en uitleg over de opbouw en het tot stand komen van het beheerplan.

Planperiode en evaluatie

De planperiode van het Natura 2000-beheerplan bedraagt zes jaar (2015-2021). In die periode worden de ontwikkelingen in het gebied en de resultaten van de maatregelen gevolgd. Aan het einde van de looptijd van het beheerplan volgt op basis van de monitoring (zie hoofdstuk 10) een integrale evaluatie die informatie moet geven voor het volgende beheerplan. Indien de evaluatie geen aanleiding geeft om een nieuw beheerplan op te stellen, kan de doorlooptijd van het beheerplan met maximaal zes jaar worden verlengd. Daarna dient in ieder geval een nieuw beheerplan te worden opgesteld.

1.3 Uitgebreide leeswijzer voor algemeen deel en gebiedsdelen

Eén beheerplan voor zeven Natura 2000-gebieden

Het Natura 2000-beheerplan bestaat uit een Algemeen deel voor alle Deltawateren, gevolgd door zeven gebiedsdelen, één voor elk van de te behandelen Natura 2000-gebieden. In het Algemeen deel worden de aanpak en systematiek voor het hele beheerplan en algemeen geldende en overkoepelende zaken voor alle Deltawateren beschreven. De inhoudelijke uitwerking per gebied staat in de gebiedsdelen.

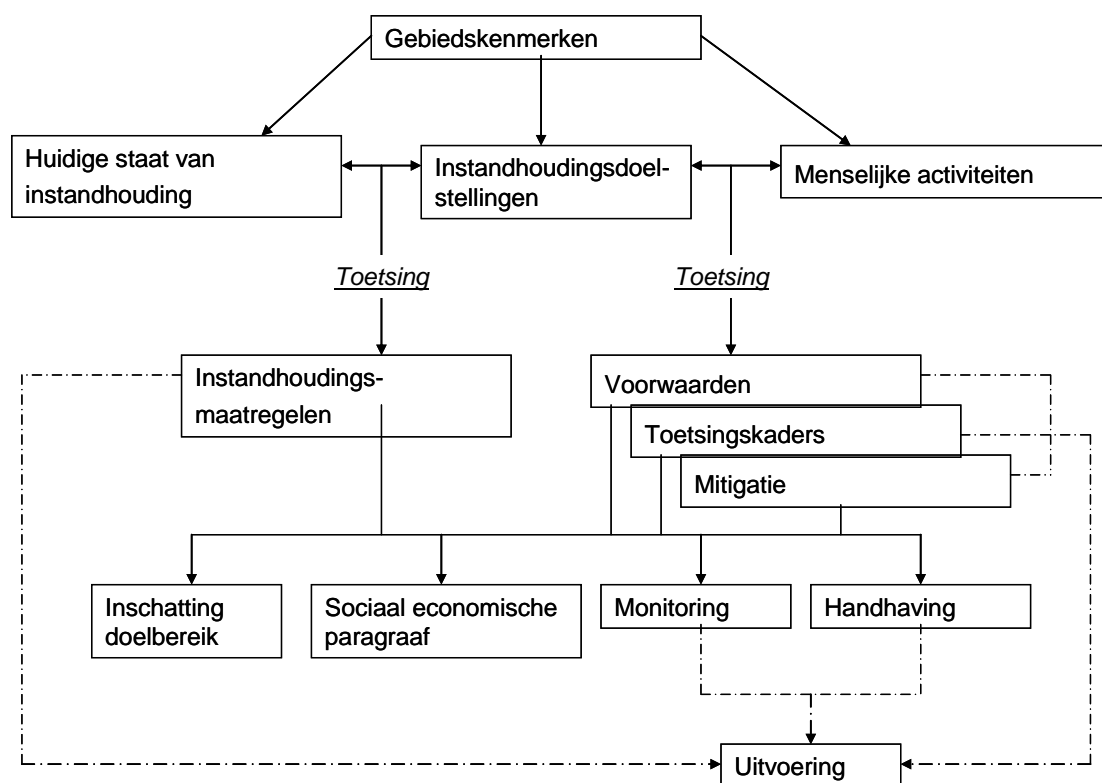
Door, voor de zeven verwante en samenhangende Natura 2000-gebieden, één beheerplan te schrijven kon volstaan worden met een gezamenlijk proces voor de invulling van het beheerplan (zie paragraaf 1.5). Hoewel er natuurlijk verschillen zijn tussen de gebieden, hebben ze grotendeels een vergelijkbaar karakter (veel habitattypen, soorten en vogels zijn gelijk). Het gezamenlijk oppakken van de beheerplannen en processen zorgt bovendien voor een eenduidige aanpak en benadering voor de zeven gebieden. Daarnaast gelden er binnen de Deltawateren regionale doelstellingen. Voor een aantal kustbroedvogels is dit gedaan, omdat deze soorten inspelen

² De term 'reservaatgebied' verwijst naar een gebied waarin geen activiteiten zijn toegestaan, en dat alleen voor natuur is bestemd. De Natura 2000-gebieden als geheel zijn geen reservaatgebieden, hoewel er binnen de gebieden wel zones voor kunnen komen die strikt beschermd zijn (bijvoorbeeld afgesloten voor publiek).

op veranderingen in de kwaliteit van hun broedgebieden en van jaar tot jaar in verschillende gebieden kunnen broeden. Voor de gewone zeehond is een regiodoel geformuleerd, omdat deze soort zeer grote afstanden kan overbruggen en er daarom duidelijk sprake is van een gebiedsoverschrijdende populatie. Deze gezamenlijke benadering zal tijdens de uitvoering van het beheerplan worden voortgezet. De concretisering van de hoofdactiviteiten is gezamenlijk voor alle Deltawateren opgenomen in vier documenten, te weten het monitoringsplan, toezicht- en handhavingsplan, communicatieplan en uitvoeringsplan.

Onderdelen van het beheerplan

Het beheerplan is opgebouwd uit verschillende onderdelen. Hiermee is tot een afgewogen pakket van afspraken en maatregelen gekomen om de doelen te realiseren. In het volgende schema (figuur 1.2) is de onderlinge samenhang tussen de onderdelen weergegeven. Deze onderdelen komen overeen met de processtappen die zijn doorlopen in het beheerplanproces (zie paragraaf 1.5)

Figuur 1.2. Samenhang van de bouwstenen in het beheerplan.

Op grond van de gebiedskkenmerken (natuurwaarden) zijn in de Deltawateren (voorlopig) zeven Natura 2000-gebieden aangewezen. In de aanwijzingsbesluiten zijn de instandhoudingsdoelstellingen geformuleerd. Ook is aangegeven wat voor elk van de betreffende soorten en habitattypen de huidige landelijke staat van instandhouding is. En hoe ze zich op landelijk niveau in de afgelopen jaren hebben ontwikkeld (landelijke trends). Ook is daarbij aangegeven wat de bijdrage van de betreffende gebieden is aan de landelijke staat van instandhouding van de betreffende soorten en habitattypen. Voor een aantal soorten kustbroedvogels en voor gewone zeehond zijn regiodoelstellingen geformuleerd, omdat de populaties van deze soorten zeer duidelijk afhankelijk zijn van meerdere Natura 2000-gebieden. In de doeluitwerking voor de Deltawateren zijn vervolgens de instandhoudingsdoelstellingen per Natura 2000-

gebied uitgewerkt en is op basis van de gebiedsspecifieke situaties en trends afgeleid welke instandhoudingsdoelstellingen naar verwachting wel en niet worden gehaald bij voortzetting van het huidige beheer en de huidige activiteiten in de gebieden. Voor instandhoudingsdoelstellingen die niet gehaald worden, moeten in de beheerplanperiode extra inspanningen worden verricht om de doelen te behalen.

Deze extra inspanningen bestaan uit:

- 1 Instandhoudingsmaatregelen (beheer- en inrichtingsmaatregelen)
- 2 Voorwaarden voor vrijstelling van Nb-wet vergunningplicht
- 3 Mitigerende maatregelen voor bepaalde activiteiten

Daarnaast dient het huidige beheer voortgezet te worden om de instandhoudingsdoelstellingen te behalen.

De instandhoudingsmaatregelen zijn zowel maatregelen uit reeds vastgesteld beleid (zoals Europese Kaderrichtlijn Water (KRW)-maatregelen en realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur) als aanvullende maatregelen die nodig zijn om de Natura 2000-doelstellingen te realiseren.

Om te bepalen welke voorwaarden en mitigerende maatregelen voor activiteiten noodzakelijk zijn om de Natura 2000-doelstellingen te realiseren, zijn de huidige activiteiten getoetst aan de instandhoudingsdoelstellingen. Voor die activiteiten die de realisatie van de Natura 2000-doelstellingen in de weg staan, zijn voorwaarden en mitigerende maatregelen geformuleerd (zie hoofdstuk 5). De betekenis van het beheerplan voor de verdere ontwikkeling van activiteiten en economische bedrijvigheid in en om het Natura 2000-gebied is uitgewerkt in een sociaaleconomische paragraaf (hoofdstuk 9).

Om inzichtelijk te maken in hoeverre de instandhoudingsdoelstellingen worden gerealiseerd met de voorgenomen maatregelen is een inschatting gemaakt van het doelbereik (hoofdstuk 6). Om de maatregelen in dit beheerplan te borgen, de effectiviteit ervan te evalueren en de nodige informatie voor het volgend beheerplan te verzamelen, zijn ook de monitorings-, handavings- en uitvoeringsafspraken voor de beheerplanperiode uitgewerkt (hoofdstuk 7 en verder).

Indeling Algemeen deel en gebiedsdelen

Tekst en uitleg over de aanpak en systematiek van de bouwstenen is opgenomen in dit Algemeen deel van het beheerplan. De overkoepelende, voor alle Deltawateren geldende, inhoudelijke aspecten van de bouwstenen zijn op hoofdlijnen ook verwerkt in het Algemeen deel. De bouwstenen 'sociaal economische paragraaf', 'monitoring', 'handhaving' en 'uitvoering' zijn alleen in het Algemeen deel op hoofdlijnen uitgewerkt. In aanvulling op dit beheerplan zijn de volgende vier plannen opgesteld: monitoringplan, toezicht- en handavingsplan, communicatieplan en uitvoeringsplan. Deze plannen maken geen deel uit van het beheerplan. Dat biedt de nodige flexibiliteit om ze tussentijds aan te kunnen passen wanneer de partners in de regio dat nodig achten. Dit hoeft dan geen herziening van het beheerplan met zich mee te brengen.

In het beheerplan zijn paragrafen over handhaving, uitvoering, communicatie en monitoring opgenomen. Zaken die in het beheerplan zijn opgenomen, kennen financiële dekking en partijen hebben onderling hun verantwoordelijkheden afgesproken zijn.

In de gebiedsdelen zijn bepaalde bouwstenen gebiedsspecifiek uitgewerkt. In onderstaand overzicht staat voor de bouwstenen aangegeven in welke hoofdstukken van het Algemeen deel en de gebiedsdelen deze zijn uitgewerkt.

Onderdeel	Algemeen deel	Gebiedsdelen
Gebiedskenmerken	H2	H1
Toetsing instandhoudingsdoelstellingen	H3	H2
Instandhoudingsmaatregelen	H4	H3
Toetsing huidige activiteiten	H5	H4
Voorwaarden en mitigatie	H5	H4
Doelbereik	H6	H5
Handhaving	H7	--
Sociaal economische paragraaf	H8	--
Uitvoering	H9	--
Monitoring	H10	--
Overzicht activiteiten	--	Bijlage 1
Synopsistabel	--	Bijlage 2
Overzicht instandhoudingsdoelstellingen Deltawateren	Bijlage 1	--
Externe werking vogelsoorten	Bijlage 2	--
Parameters voor monitoring	Bijlage 3	--
Definitie van vaste vistuigen, zoals deze worden gebruikt in de kustwateren en het zeegebied	Bijlage 4	--

Voor de volledige beschrijving van de doeluitwerking en de toetsing van de huidige activiteiten wordt verwezen naar de achtergronddocumenten 'Doeluitwerking', 'Globale effect analyse' en 'Nadere effect analyse' (GEA, NEA I en NEA II).

1.4 **Uitgangspunten voor het beheerplan**

Rijkswaterstaat is de integraal beheerder van het hoofdwatersysteem en het hoofdvaarwegennet in de Delta. Het hoofdwatersysteem en -vaarwegennet worden op basis van meerjarige visies beheerd met een landelijke prioriteitstelling voor de maatregelen. Netwerkbreed worden beheerkaders geformuleerd en prioriteiten gesteld. Deze integrale benadering komt terug in de gebiedsgerichte aanpak, zoals voorgestaan in het Nationaal Waterplan. In de gebieden komen allerlei soorten activiteit samen. Nieuwe activiteiten moeten worden ingepast, rekening houdend met de al aanwezige activiteiten en met vereisten vanuit onder meer veiligheid en waterkwaliteit. Rijkswaterstaat werkt in concrete projecten en initiatieven regionaal samen met partners en zoekt daarbij in gebieden naar win-winsituaties met maatschappelijke meerwaarde.

Relatie tussen Beheerplan Rijkswateren en Beheerplan Deltawateren

Het Beheerplan Rijkswateren (BPRW, voluit: Beheer- en ontwikkelplan voor de Rijkswateren) 2010-2015 vormt voor Rijkswateren onder meer de uitwerking van de doelstellingen op grond van de Kaderrichtlijn Water (KRW) en bevat het bijbehorende maatregelenpakket. Het maatregelenpakket is ter uitvoering van de KRW opgesteld ter verwezenlijking van zowel ecologische als chemische doelstellingen voor de Rijkswateren. De opgaven voor de KRW en Natura 2000 zijn in het BPRW dan ook zo veel mogelijk in samenhang uitgewerkt. Het BPRW dient daarmee tevens als basis voor het opstellen van de onderhavige Natura 2000-beheerplannen. Veel maatregelen die Rijkswaterstaat als waterbeheerder neemt, dienen een dubbele doelstelling: ze hebben een positief effect op de doelstellingen van de KRW en op de instandhoudingsdoelstellingen voor de relevante Natura 2000-gebieden.

Rijkswaterstaat en de andere betrokken overheden hebben bij het opstellen van de maatregelen voor Natura 2000 een aantal uitgangspunten (en prioriteiten) gehanteerd, waar zo veel mogelijk aan vastgehouden is:

- 1 In de eerste beheerplanperiode wordt minimaal verslechtering van de natuurlijke kenmerken (habitattypen en leefgebieden van soorten) tegen gegaan, behoud- en verbeteropgaven kunnen worden gefaseerd naar een volgende beheerplanperiode;
- 2 Natuurlijke dynamiek vormt het uitgangspunt bij de uitwerking van doelen;
- 3 Basisfuncties van het hoofdwatersysteem staan niet ter discussie;
- 4 Huidige activiteiten moeten zoveel mogelijk ongewijzigd doorgang vinden, eventueel met mitigerende maatregelen;
- 5 Aanvullende maatregelen (boven op de KRW-maatregelen en maatregelen uit andere trajecten) moeten betaald kunnen worden uit bestaande middelen, haalbaar zijn en financieel gedekt.

Voldoen aan een behoudsopgave is niet altijd hetzelfde als het stopzetten van een verslechtering. De behoudsdoelstelling verwijst naar het kwaliteitsniveau (van de natuurlijke kenmerken) waarop het aanwijzingsbesluit is gebaseerd. Voor Habitatrichtlijngebieden is dit het jaar van aanmelding (2004). Voor Vogelrichtlijngebieden zijn voor bijna alle soorten concrete doelaantallen geformuleerd gebaseerd op aantallen in de periode 1999-2003. Eventuele achteruitgang die sindsdien heeft plaatsgevonden, dient te worden hersteld om te voldoen aan de behoudsopgave. Het tegengaan van verslechtering is in een dergelijk geval de eerste stap, het ombuigen van de trend om de voormalige kwaliteit te bereiken een tweede. Dit speelt bijvoorbeeld bij de strandplevier, waarvan de aantallen broedparen sinds de aanwijzing een negatieve trend laten zien. De ambitie voor de eerste beheerplanperiode is om maatregelen te treffen tegen de verdere verslechtering van hun leefgebied. Dat betekent niet dat binnen de eerste beheerplanperiode de situatie al is hersteld tot op het niveau ten tijde van de aanwijzing.

Prioriteren van maatregelen

De beheerplannen voor de aangewezen Natura 2000-gebieden in Nederland geven aan hoe de instandhoudingsdoelstellingen voor de natuur worden bereikt. De eerste beheerplanperiode moet zich vooral richten op het tegengaan van verslechtering van leefgebieden van aangewezen soorten en habitattypen waarvoor de gunstige staat van instandhouding nog niet is bereikt (conform Kamerbrief aanpak Natura 2000 van de Staatssecretaris van EL&I (14 september 2011), TK 2011-2012, 230499). In de eerste beheerplanperiode worden hiertoe de instandhoudingsmaatregelen uitgevoerd die nodig zijn voor het tegengaan van verslechtering. De vertaling van deze aanpak naar de Deltawateren is opgenomen in paragraaf 4.2.

In het 'Natura 2000 doelendocument' van het toenmalige ministerie van LNV (LNV, 2006) wordt voor verschillende Natura 2000-gebieden een zogenaamde '*Sense of Urgency*' (SoU) toegekend aan bepaalde habitattypen en soorten waarvoor die gebieden een instandhoudingsdoelstelling hebben gekregen. Hiermee wordt bedoeld dat de betreffende habitattypen en soorten er naar de toenmalige best beschikbare kennis zodanig voorstonden dat werd ingeschat dat een extra inspanning voor het doelbereik urgent zou zijn. Hiermee is dus een eerste handreiking gegeven voor het prioriteren van instandhoudingsmaatregelen voor de eerste beheerplanperiode: ten behoeve van habitattypen en soorten met een SoU-toekenning zullen in de regel al in de eerste beheerplanperiode instandhoudingsmaatregelen moeten worden getroffen om onomkeerbare verslechtering tegen te gaan.

Daarnaast is in de loop van het beheerplanproces meer actuele en vaak ook meer gebiedsspecifieke informatie over het vóórkomen van de habitattypen en de soorten gebleken. Deze informatie is mede betrokken bij de huidige prioritering van instandhoudingsmaatregelen. Hierbij zijn per soort of habitatype drie criteria gehan-

teerd om te bepalen of er voor een bepaalde soort al in de eerste beheerplanperiode maatregelen nodig zijn om verslechtering te voorkómen.

Voor een soort:

- 1 Een achteruitgang van een soort (in populatieomvang) is toe te schrijven aan de verslechtering van omvang en/of kwaliteit van zijn leefgebied binnen het Natura 2000-gebied;
- 2 Herstel van (omvang of) kwaliteit van het leefgebied is nu noodzakelijk om het behoud van de soort te kunnen garanderen;
- 3 Herstel van kwaliteit is, binnen de actuele natuurlijke randvoorwaarden, ook daadwerkelijk mogelijk.

Of voor een habitatype:

- 1 Een achteruitgang van een habitatype (in omvang of in kwaliteit) is toe te schrijven aan de verslechtering van de ecologische randvoorwaarden voor dit habitatype binnen het Natura 2000-gebied;
- 2 Herstel van die ecologische randvoorwaarden is nu noodzakelijk om het behoud van het habitatype met voldoende kwaliteit op langere termijn te kunnen garanderen;
- 3 Herstel van kwaliteit is, binnen de actuele randvoorwaarden, ook daadwerkelijk mogelijk.

Als aan alle drie criteria (dus cumulatief) wordt voldaan, dan zal herstel van de randvoorwaarden voor de betreffende soort / habitatype al in de eerste beheerplanperiode ter hand genomen moeten worden.

1.5 Hoe is het beheerplan tot stand gekomen?

Rijk, provincies, waterschappen, terreinbeheerders en maatschappelijke organisaties werken samen aan het realiseren van de natuurdoelen voor de Delta. Rijkswaterstaat is voortouwnemer voor het opstellen van het beheerplan voor de Deltawateren. Verder worden de volgende rollen onderscheiden: bevoegde instanties (ministerie van EZ, RWS namens het ministerie van IenM, provincies) voor het vaststellen van het beheerplan, bevoegde gezagen voor het verlenen van vergunningen in het kader van de Nb-wet (provincies en ministerie van EZ), beheerders (RWS, Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Stichting het Zuid-Hollands Landschap, Stichting het Zeeuwse Landschap), andere overheden (gemeenten, waterschappen) en belangengroeperingen. Om het beheerplan ook gezamenlijk invulling te geven heeft Rijkswaterstaat een regioproces met de betrokken regionale partijen georganiseerd.

Gebiedsproces

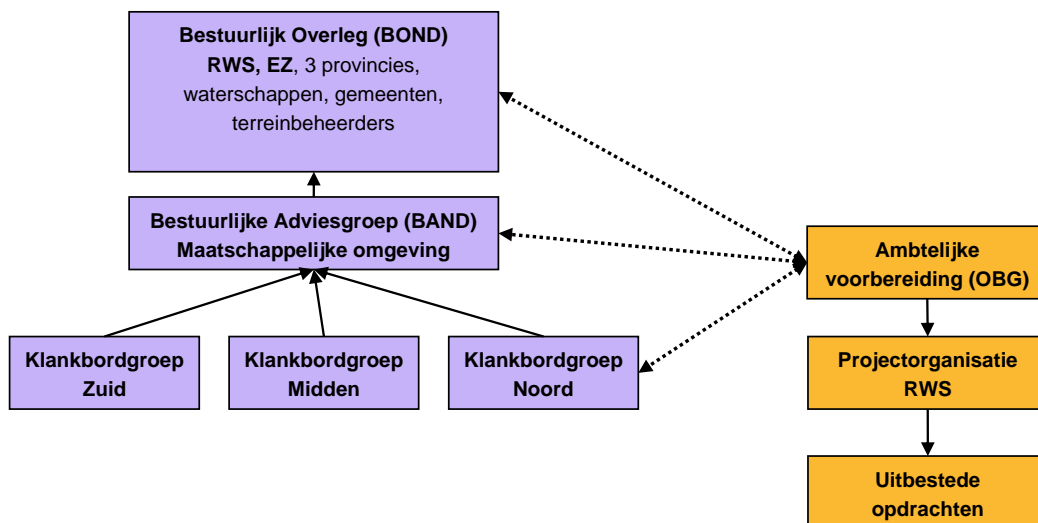
Het Natura 2000-beheerplan is tot stand gekomen in een uitgebreid gebiedsproces waar de lokale kennis van belanghebbenden en overheden is ingezet en de maatregelen met het meeste draagvlak zijn gekozen. Dit gebiedsproces was tevens de invulling van de wettelijke eis om belanghebbenden en lagere overheden te consulteren maar het vervangt niet de inspraakprocedure. Met andere woorden: deelnemen aan het gebiedsproces legt belanghebbenden geen verplichtingen op. Zij en hun achterban kunnen zienswijzen indienen en beroep aantekenen tegen het beheerplan.

De vormgeving van het gebiedsproces in de Deltawateren is in figuur 1.3 weergegeven. In het Bestuurlijk Overleg Natura 2000 Deltawateren (BOND) van bevoegde instanties zijn besluiten genomen en waar nodig knopen doorgehakt. Dit overleg werd geadviseerd door een Bestuurlijke Adviesgroep Natura 2000 Deltawateren

(BAND) dat bestaat uit bestuurlijke vertegenwoordigers van alle sectoren en lokale overheden in de Delta. De lokale informatie is ingebracht door drie regionale klankbordgroepen met ambtelijke vertegenwoordigers van de belangenorganisaties dan wel overheden. Iedere klankbordgroep behandelde drie gebieden die geografisch zijn ingedeeld. Zo behandelt klankbordgroep Noord de gebieden Oude Maas, Haringvliet en Hollands Diep, klankbordgroep Midden Grevelingen, (en Krammer-Volkerak en Zoommeer³) en klankbordgroep Zuid Oosterschelde, Westerschelde & Saeftinghe en Veerse Meer.

Door de grote hoeveelheid personen en groepen die een belang hebben in de Deltawateren was het niet mogelijk om iedereen deel te laten nemen aan een klankbordgroep. Er is gekozen voor een vertegenwoordiging van een aantal organisaties per sector. In de klankbordgroepen zijn de volgende sectoren onderscheiden: Overheid, Handel en Industrie, Landbouw en Visserij, Recreatie, Terreinbeheer en Natuur.

De informatie die aan al deze groepen is voorgelegd, is tegelijk ambtelijk besproken met de vertegenwoordigers van de bevoegde instanties (Overige Bevoegde Gezagen, OBG).

Figuur 1.3. Schematisering van het gebiedsproces.

Werkwijze

De inhoud van het beheerplan is gevoed door een aantal inhoudelijke documenten. Zo zijn de doelen uit de aanwijzingsbesluiten nader uitgewerkt in de Doeluitwerking. In de nadere effectenanalyse (NEA I en NEA II) is getoetst welke menselijke activiteiten mogelijk belemmerend zijn voor het halen van doelen en zijn mitigerende maatregelen voorgesteld. In deze nadere effectenanalyse (NEA I en NEA II), die voor zover relevant, beschouwd kan worden als een Passende Beoordeling overeenkomstig artikel 19a, lid 10, Nb-wet, is in beeld gebracht welke activiteiten mogelijk belemmerend zijn voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. Ook zijn mitigerende maatregelen voorgesteld. In een maatregelendocument zijn de instandhoudingsmaatregelen (inrichtings- en beheermaatregelen die een positieve bijdrage leveren aan het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen) gebundeld.

³ Voor deze twee gebieden dient nog een besluit te worden genomen over een zoete of zoute toekomst. Dit zal ingrijpende gevolgen hebben voor de natuurdoelstellingen. Het afronden van de beheerplannen van het Krammer-Volkerak en Zoommeer is daarom losgekoppeld, zodat het Natura 2000-beheerplan Deltawateren kan worden afgerond. In het gebiedsproces zijn deze twee gebieden wel altijd meegenomen.

Ook is een sociaal economische paragraaf opgesteld. Dit zijn de inhoudelijke documenten die tegelijk met de ambtelijke commentaar aan de klankbordgroepen zijn voorgelegd. De verwerking van het commentaar is verantwoord aan de BAND en BOND.

Voor het stikstof gerelateerde deel van de Natura 2000-beheerplannen is in 2009 een separaat door het rijk getrokken landelijk traject opgestart, de 'Programmatische Aanpak Stikstof' (PAS). Voor de Deltawateren is alleen voor de Natura 2000-gebieden Westerschelde & Saeftinghe, Oosterschelde en Grevelingen geconcludeerd dat opname van die gebieden in de PAS aan de orde is. Voor alle PAS-gebieden is per gebied een 'PAS-gebiedsanalyse' opgesteld. Deze gebiedsanalyses zijn 10 januari jl. met de overige voor de ontwerp-PAS relevante stukken ter inzage gelegd. Zie hiervoor nader paragraaf 1.7.

Dit heeft geresulteerd in de volgende achtergronddocumenten:

- Rapportage Globale Effecten Analyse (GEA)
- Rapportage Nadere Effectanalyse, fase 1 (NEA I)
- Rapportage Nadere Effect analyse, fase 2 (NEA II)
- Doeluitwerking
- Samenvatting Doeluitwerking
- Gebiedsanalyses PAS

Deze achtergronddocumenten vormen de ecologische onderbouwing van het beheerplan van de Deltawateren (algemeen deel en gebiedsdelen). Ze zijn beschikbaar gesteld bij de terinzagelegging, maar maken geen deel uit van het beheerplan. Waar de in dit beheerplan opgenomen formuleringen afwijken van de achtergronddocumenten, prevaleert de tekst van dit beheerplan.

Daarnaast zijn een monitoringsplan, toezicht- en handavingsplan, communicatieplan en uitvoeringsplan opgesteld. Deze plannen kunnen naar behoefte worden geactualiseerd en bieden daarmee de benodigde flexibiliteit om wijzigingen in de aanpak en uitvoering door te voeren (op basis van actualiteit).

1.6 Doorwerking - relatie beheerplan, ruimtelijke ordening en water

Het Natura 2000-beheerplan als kader voor het natuurbeheer en activiteiten in de Natura 2000-gebieden is juridisch verankerd in de Nb-wet. Naast het Natura 2000-beheerplan bestaan andere instrumenten op grond van de Nb-wet en andere wetten die direct of indirect betrekking hebben op de natuurbescherming. Denk bijvoorbeeld aan de vergunningplicht op grond van de Nb-wet, bestemmingsplannen, waterplannen en milieuregelgeving omtrent emissies. Het Natura 2000-beheerplan is het instrument dat zich specifiek richt op het uitwerken en realiseren van Natura 2000-doelstellingen voor het natuurgebied. Het kan daarmee richtinggevend of kaderstellend zijn voor andere instrumenten die eveneens rekening moeten houden met hetgeen is bepaald bij of krachtens de Nb-wet. In de wet is echter geen juridisch dwingende relatie tussen Natura 2000-beheerplannen en andere plannen of vergunningverlening gelegd. Wel vindt in het kader van gebiedsprocessen beleidsmatige afstemming plaats tussen rijk, provincies en gemeenten, waardoor rekening gehouden wordt met elkaars belangen in het kader van ruimtelijke ordening.

Bij het maken van een passende beoordeling van ruimtelijke plannen op grond van artikel 19j Nb-wet (vooral structuurvisies, bestemmingsplannen) kan de informatie uit het Natura 2000-beheerplan betrokken worden (vooral doeluitwerking, voortoets en globale en nadere effectanalyses).

Hetzelfde geldt voor plannen in de zin van de waterregelgeving (waartoe onder meer het Beheerplan Rijkswateren behoort). Indien een passende beoordeling van deze plannen op grond van artikel 19j Nb-wet verplicht is, kan het Natura 2000-beheerplan als bron van informatie dienen.

1.7 Ontwerp, inspraak, vaststelling en beroep

Op de voorbereiding van een beheerplan is de uniforme openbare procedure van afdeling 3.4 Algemene wet bestuursrecht van toepassing. Het ontwerpbeheerplan is opvastgesteld en bekend gemaakt in Staatscourant op d.d.....

Het ontwerpbeheerplan heeft gedurende de periode van tot ter inzage gelegen op www.platformparticipatie.nl/deltawateren. Dit geldt ook voor de op het ontwerp betrekking hebbende stukken die redelijkerwijs nodig zijn voor een beoordeling van het ontwerp. Dit zijn de achtergronddocumenten die zijn opgenomen in paragraaf 1.5, alsmede de plannen, ter uitvoering van het beheerplan, genoemd in paragraaf 1.3 en 1.5.

Inspraak PAS

Op 10 januari 2015 is de ontwerp-PAS voor zes weken ter inzage gelegd. De PAS en de beheerplannen lopen ieder hun eigen juridische spoor. Door de inhoudelijke samenhang is in de beheerplannen een paragraaf opgenomen met de essentie van de analyse per gebied en zijn voor de gebieden waarvoor een zgn. gebiedsanalyse is opgesteld deze gebiedsanalyses als achtergronddocument ter inzage gelegd. Eventuele zienswijzen omtrent de inhoud van die (gebiedsanalyses, de daarin opgenomen (PAS-)maatregelen dien(d)en – zoals in de kennisgeving tot uitdrukking gebracht - ingediend te worden binnen het juridische PAS-spoor, niet binnen dit juridische beheerplanspoor.

Mocht er in de toekomst aanleiding zijn om wijzigingen aan te brengen aangaande de te treffen 'PAS-maatregelen' (zie art. 19ki, eerste en tweede lid uit het wetsvoorstel tot wijziging van de Nbwet in verband met de PAS), dan gebeurt dit binnen het juridische PAS-spoor. De meest recente informatie over de PAS en de te treffen maatregelen voor Westerschelde&Saefinghe, Oosterschelde en Grevelingen zijn dan ook te vinden op de PAS-website <http://pas.natura2000.nl/>. Eventuele wijzigingen aangaande de PAS zullen niet leiden tot een wijziging van dit beheerplan.

Verwerking zienswijzen

Iedereen is in de gelegenheid gesteld zienswijzen in te dienen. De inspraak op het beheerplan heeft geresulteerd inzienswijzen afkomstig vanpersonen of organisaties. De zienswijzen zijn als volgt verwerkt:

.....<in hoofdlijnen/categorieën> aangeven hoe om is gegaan met de ingediende zienswijzen: wel of niet verwerkt en waarom niet? De indiener van de zienswijze krijgt zelf ook een reactie en het is een optie om de verwerking per zienswijze in een tabel te verwerken en te publiceren op de website van EZ).

De minister van IenM, de staatssecretaris van EZ en de betrokken provincies (voor de delen waarvoor zij bevoegd zijn) hebben het definitieve beheerplan opvastgesteld.

Tegen de definitieve vaststelling van het beheerplan kunnen belanghebbenden beroep instellen bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State.

Meer informatie over de procedure is te vinden op de website van de rijksoverheid: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur/natura-2000>.

2 De mooie Deltawateren

Dit hoofdstuk beschrijft de beschermde natuurwaarden van de Deltawateren. Daarbij is in paragraaf 2.1 eerst aandacht voor de abiotiek van de Deltawateren, omdat de abiotische omstandigheden in sterke mate bepalen welke natuurwaarden aanwezig zijn. In de volgende paragraaf worden de bijzondere natuurwaarden beschreven die aanleiding zijn geweest om de gebieden als Natura 2000-gebied aan te wijzen. Daarbij wordt, uit praktische overwegingen, gebruik gemaakt van een clustering van doelen, die ook wordt gehanteerd in de gebiedsdelen. Deze clustering met alle aangewezen instandhoudingsdoelstellingen, is weergegeven in tabel 2.1. In paragraaf 2.2 worden de clusters stuk voor stuk behandeld. In bijlage A is een overzicht gepresenteerd van alle instandhoudingsdoelstellingen in de Deltawateren, per cluster gebundeld. In paragraaf 2.3 wordt vooruit gekeken: wat is de visie op het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen van de Deltawateren?

De Deltawateren zijn aangewezen als Natura 2000-gebieden, omdat deze gebieden natuurwaarden bevatten die van wezenlijk belang zijn op Europees schaalniveau. Denk aan grootschalige getijdennatuur met geulen, slikken, platen en schorren; omvangrijke zoet- en zoutwatermeren; duinen en uitgestrekte stranden. Zehonden bezoeken het gebied regelmatig, voornamelijk om te rusten. Grote aantallen vogels gebruiken het gebied als doortrek- en/of overwinteringsgebied, of om te broeden. De Deltawateren vormen als geheel een onmisbare overwinteringsplek én tussenstop voor vogels die trekken van hun Scandinavische, Siberische en Arctische broedgebieden naar overwinteringsgebieden in Afrika en (Zuid)-Europa. Voor trekvis (anadrome vissen) vormt een aantal van de Deltawateren een belangrijke poort naar paai- en opgroeigebieden langs de Maas, Schelde en de Rijn in België, Frankrijk en Duitsland. Daarnaast is het gebied een essentieel leefgebied voor een ondersoort van de noordse woelmuis die uitsluitend in Nederland voorkomt. Vanuit de Biesbosch is de bever met een opmars bezig om de zoete Deltawateren verder te koloniseren. Al deze Natura 2000-gebieden zijn multifunctionele gebieden: de natuurwaarden zullen moeten worden beschermd en behouden, en waar nodig zelfs worden hersteld, in samenhang en afstemming met diverse menselijke activiteiten.

Type	Cluster
Broedvogels	Kustbroedvogels
	Moerasbroedvogels
Niet-broedvogels	Steltlopers
	Viseters
	Eenden, ganzen en zwanen
	Roofvogels
Habitatsoorten	Vissen
	Planten
	Zoogdieren
	Ongewervelden
Habitattypen	Geen aparte clusters

Tabel 2.1. Overzichtstabel typen instandhoudingsdoelstellingen en clusters.

2.1 Abiotische kenmerken

Ligging en ontstaansgeschiedenis

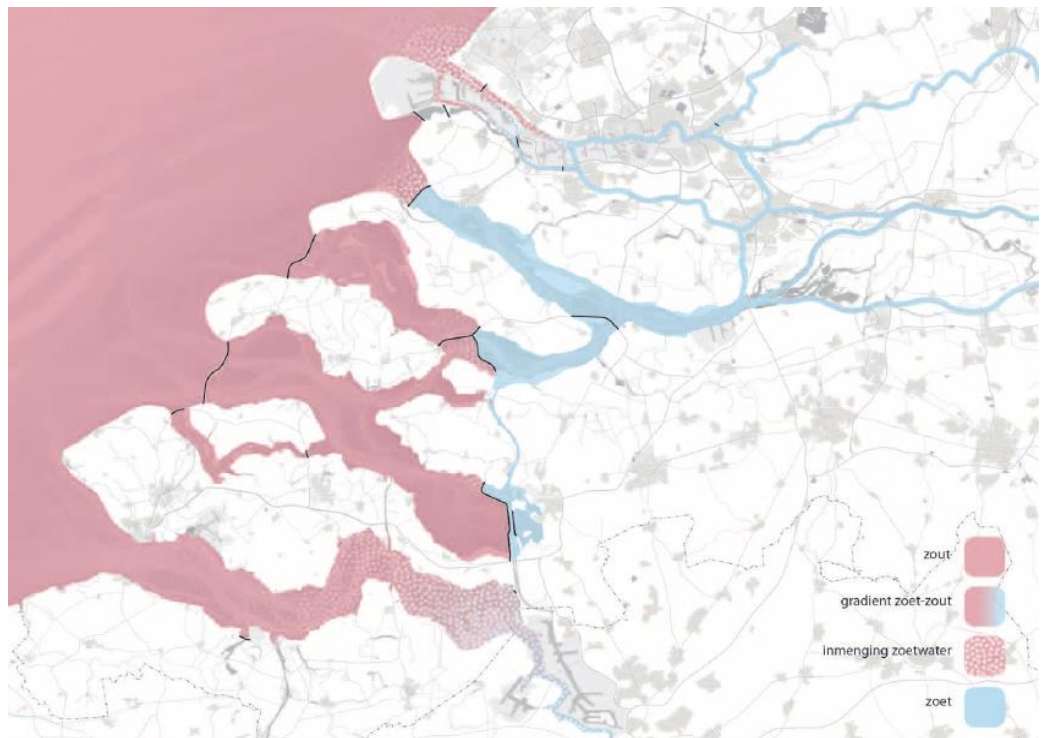
De Deltawateren liggen in de provincie Zeeland, het zuidelijke gedeelte van provincie Zuid-Holland en het meest westelijke deel van provincie Noord-Brabant. Het is het mondingsgebied van de Rijn en de Maas, en de monding van de Schelde tussen de havens van Rotterdam en Antwerpen. Het gebied heeft zijn huidige vorm te danken aan een constant samenspel van invloeden uit zee, van rivierdynamiek en van menselijke activiteiten. In de laatste ijstijd was er helemaal geen sprake van een delta op deze plek, de zeespiegel lag toen zo laag dat de Noordzee droog stond. Vanaf het eind van de ijstijd is de zeespiegel gaan stijgen en is de invloed van de zee in het gebied merkbaar geworden. Vanaf circa 4500 jaar voor onze jaartellingen zijn bij overstromingen delen van het land in zee gaan verdwijnen. Tijdens overstromingen in de late middeleeuwen zijn grote zeearmen ontstaan, en eilanden hier-tussen. De sterke getijdenstroom en rivierafvoer hebben diepe geulen gecreëerd. Hierdoor zijn de grote bekkens ontstaan. Daarnaast zijn de bewoners al eeuwen bezig met de strijd tegen het water en zijn delen van de zee stukje bij beetje terug-gewonnen. Zo bestond Goeree-Overflakkee (dit geldt ook voor andere eilanden en voormalige eilanden) uit een groot aantal eilandjes, dat uiteindelijk door middel van landwinning en inpoldering tot één eiland is gesmeed. Ook de diverse inlagen langs de kusten van Oosterschelde en Westerschelde herinneren hieraan.

Zoet, zout, getij en morfologische processen

Als gevolg van de Deltawerken zijn de Deltawateren gedeeltelijk verzoet en is de invloed vanuit zee en rivieren veranderd. Figuur 1.1 geeft een overzicht van alle kunstwerken die in het kader van de Deltawerken gerealiseerd zijn in de 2de helft van de 20ste eeuw. Er hebben hierdoor vervolgens ingrijpende veranderingen plaats-gevonden in zoutgehalte, getijdeninvloed en morfologische processen.

Zoet of zout?

Het water van het Haringvliet en Hollands Diep is na de Deltawerken in hoog tempo verzoet. De aanvoer van zoet rivierwater en/of regenwater blijft in stand, terwijl de zee is afgeschermd door dammen. Oevers en eilanden zijn in langzamer tempo verzoet, omdat het zout daar meer geleidelijk uit de bodem spoelt. Dit proces is nog steeds aan de gang. De Grevelingen, Westerschelde en Oosterschelde zijn zout ge-bleven via een verbinding met de Noordzee. Het Veerse Meer staat sinds 2004 weer in direct contact met de Oosterschelde via het doorlaatmiddel Katse Heule in de Zandkreekdijk. Hierdoor wordt het Veerse Meer zouter. Waar voorheen een natuur-lijke en geleidelijke overgang was van zoet naar zout water in alle Deltawateren zijn sinds de Deltawerken de meeste zoet-zoutovergangen hard en abrupt (figuur 2.1). Er is nog een zoet/zout overgang aanwezig in de Westerschelde en de Nieuwe Wa-terweg, de Oude Maas is een zoet getijdegebied. Incidenteel, (bij combinatie van lage rivierafvoeren, hoge waterstanden op zee en/of stevige noordwestenwind) kan het zoute zeewater ver landinwaarts reiken, tot de Dordtse Kil.

Figuur 2.1 Situatie zoet-zout in de Deltawateren (Rijkswaterstaat, 2011b).

Getij

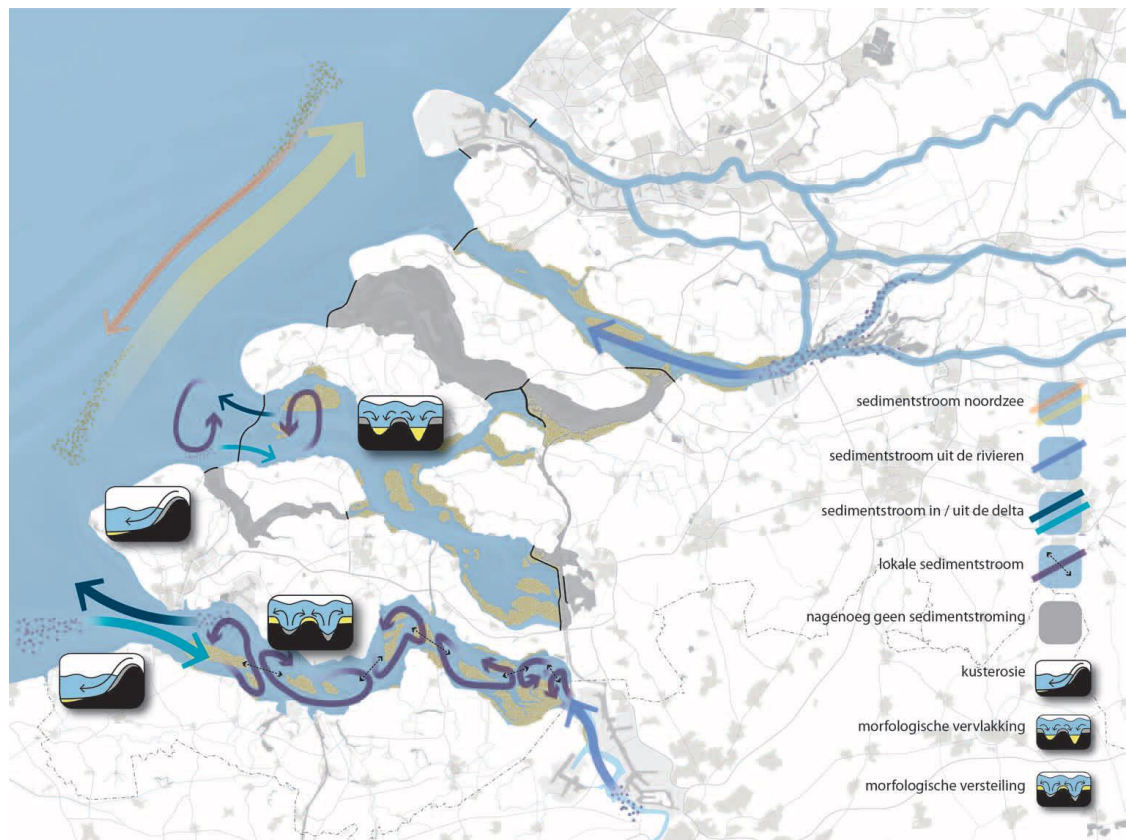
In het Veerse Meer en de Grevelingen is het getij totaal verdwenen. De Nieuwe Waterweg staat nog in een open verbinding met de zee, die een indirecte getijdeninvloed veroorzaakt in de Oude Maas en in zeer beperkte mate in het Hollands Diep (via het Spui) en het Haringvliet. In het Haringvliet, en in mindere mate in het Hollands Diep, worden nog wel sterke peilschommelingen veroorzaakt door verschillen in rivierafvoer. In de Westerschelde en Oosterschelde bestaat nog een directe invloed van het getij, al is deze in de Oosterschelde afgenomen sinds de aanleg van de Oosterscheldekering (zie figuur 2.2). De Westerschelde heeft nog het grootste getijverschil, tot wel vijf meter.

Morfologische processen

In het Veerse Meer en de Grevelingen, zijn nagenoeg geen sedimentstromen meer aanwezig door de realisatie van de verschillende dammen. In de Oosterschelde speelt sinds de aanleg van de Oosterscheldekering de zogenaamde 'zandhonger'. Er vindt nauwelijks meer sedimentaanvoer plaats vanuit de Noordzee/Voordelta en door een minder krachtig getij wordt er minder sediment (tegen de zwaartekracht in) afgezet op de platen. Het systeem gaat naar een nieuw evenwicht waarbij vooral sediment de geulen in verdwijnt. Hierdoor vervlakt de Oosterschelde. De ondiepe platen eroderen en de geulen lopen vol. In de Westerschelde vindt er een verlies plaats van laagdynamische delen, omdat de dynamiek hier juist heel sterk is en de ruimte beperkt. Door het krachtige getij wordt veel sediment uit de geulen afgezet op de platen. Hierdoor neemt het areaal ondiep water en ondiepe droogvallende platen af, ten gunste van diepe geulen en hoge platen (figuur 2.3). De overgangen tussen de diepe geulen en de hoge platen wordt steeds steiler. De flauwe gradiënt neemt dus in omvang af.

Figuur 2.2. Situatie getijdeninvloed in de Deltawateren (Rijkswaterstaat, 2011b).

Figuur 2.3. Morfologische processen in de Deltawateren (Rijkswaterstaat, 2011b).

2.2 Natuur van (inter)nationaal belang in de Deltawateren

Ondanks de veranderingen die in gang zijn gezet door de Deltawerken, blijven de Deltawaterengebieden met zeer waardevolle natuur. Dankzij de Deltawerken is ook een nieuw soort deltanatuur ontstaan, zoals de grootschalige zoete wateren en het grootste zoutwatermeer van Europa (Rijkswaterstaat, 2011b). In de opvolgende paragrafen worden de Europees beschermde natuurwaarden in de Deltawateren behandeld. Daarbij is een clustering aangehouden, die ook is terug te vinden in de gebiedsdelen.

2.2.1 *Habitattypen*

De Deltawateren zijn aangewezen voor een scala aan habitattypen. Van zoute eenjarige pioniersvegetaties in de hoogdynamische Westerschelde en Oosterschelde tot zoete zachthoutoobossen in het Hollands Diep en de Oude Maas.

Daarnaast komen er voor:

- moerasruigtes
 - ruigten en zomen
- duinvegetaties
- binnendijkse habitattypen
 - veenmosrietlanden (H7140_B)
 - binnendijkse zilte graslanden
- schorren en zilte graslanden

En habitattypen van het open water zoals:

- estuaria (H1130) (de Westerschelde is de grootste van twee in Nederland voorkomende estuaria)
- grote baaien (H1160) in Oosterschelde (de enige van dit habitatype in Nederland)
- permanent overstroomde zandbanken (H1110)

De aanwezigheid van een specifiek habitatype hangt samen met de abiotische omstandigheden ter plaatse (getij, peildynamiek, zoet of zout) en het terreinbeheer.

2.2.2 *Habitatsoorten*

De Deltawateren zijn aangewezen als leefgebied voor verschillende habitatsoorten:

- trekvissen (rivierprik, zeeprik, elft, fint en zalm)
- zoetwatervissen (bittervoorn en rivierdonderpad)
- noordse woelmuis
- gewone zeehond
- bever
- groenknolorchis
- nauwe korfslak

Een aantal soorten is aan zoete milieus gebonden en komt alleen voor in het noordelijke (zoete) deel (bever, rivierdonderpad en bittervoorn).

De bever is aan een opmars bezig vanuit de Biesbosch en heeft zich intussen gevestigd langs de Oude Maas en het Hollands Diep. De Deltawateren bevatten de meest zuidelijke en een van de laatst overgebleven leefgebieden van de noordse woelmuis (de enige endemische⁴ ondersoort onder de in Nederland voorkomende soorten zoogdieren). Deze soort weet zich te handhaven in vochtige tot natte rietlanden, waarbij enige vorm van dynamiek gewenst is. In andere biotopen is de soort in grote delen van Nederland weggeconcurrerd door algemeen voorkomende aard- en veldmuizen. De aardmuis komt niet voor in het Haringvliet, Hollands Diep de Grevelingen, waardoor de kansen voor de noordse woelmuis hier gunstig zijn.

⁴ 'Endemisch' wil zeggen: 'enkel en alleen in Nederland voorkomend'.

Voor trekvisserijen zijn enkele Deltawateren van groot belang als poort naar de paai- en opgroeigebieden in het achterland in België, Frankrijk en Duitsland. Als paai- en opgroeigebied zouden gebieden een grotere rol kunnen vervullen, indien het oorspronkelijk estuariene karakter (gedeeltelijk) kan worden hersteld. Op enkele locaties bevinden zich standplaatsen van de groenknolorchis en de nauwe korfslak is op een enkele locatie langs de Westerschelde aangetroffen. De Oosterschelde, Westerschelde en sinds kort ook de Grevelingen maken onderdeel uit van het leefgebied van de gewone zeehond. De gewone zeehonden gebruiken vooral de droogvallende platen om op te rusten en zich voort te planten.

2.2.3

Broedvogels

Binnen de Deltawateren liggen belangrijke broedgebieden voor kustbroedvogels en vogels die broeden in ruigtes en moerassen, en op de grasgorzen.

Kustbroedvogels

De Deltawateren zijn van oudsher zeer belangrijke gebieden voor vogels die broeden op kale en schaars begroeide gronden, zoals stranden, zandvlaktes, schorren en gorzen, duinen en dijken. De combinatie van veel broedgelegenheid met een goede voedselvoorziening maakt het gehele gebied zo aantrekkelijk. Een gebied kan als gevolg van getijdendynamiek of stormen opeens geschikt (of ongeschikt) worden en na verloop van tijd door begroeiing, predatie en opkomst van parasieten weer onaanvaardbaar worden voor deze soorten. Als gevolg van ruimtelijke (economische) ontwikkelingen in de Deltawateren zijn er in de laatste decennia broedgebieden voor kustbroedvogels verloren gegaan. Na de realisatie van de Deltawerken is een deel van het intergetijdengebied permanent droog komen te liggen, waardoor in één klap veel geschikt broedgebied beschikbaar kwam. Door een gebrek aan dynamiek en zoute invloeden (overstroming in de winter, stormen, invloed van zout water) zijn deze kale gronden echter binnen de kortste keren dichtgegroeid met opgaande vegetatie, waardoor ze hun aantrekkelijkheid als broedgebied voor kustbroedvogels zijn kwijt geraakt.

Desondanks zijn de Deltawateren nog steeds van groot belang voor soorten als strandplevier, bontbekplevier, grote stern, kluut, dwergstern, zwartkopmeeuw en visdief. Ze leveren een zeer grote bijdrage aan de landelijke populatie van deze soorten.

De Deltawateren functioneren voor de kustbroedvogels als een samenhangend geheel. Omdat kustbroedvogels in principe afhankelijk zijn van dynamische milieus zijn ze van nature mobiel. Jaarlijks kunnen de vogels gebruik maken van andere broedgebieden en de vogels zullen vaak broeden in een gebied en foerageren in een ander gebied. De grote stern is hier een goed voorbeeld van: deze maakt regelmatig voedselvluchten tot 15 kilometer en meer enkele reis naar de Voordelta of nog verder de Noordzee op. Om deze redenen zijn voor de kustbroedvogels 'regiodoelen' opgesteld, dat wil zeggen doelen waaraan de Deltawateren samen moeten voldoen zonder dat bij voorbaat vast staat welk van de gebieden de gewenste aantallen moet herbergen.

Moerasbroedvogels

Voor de Natura 2000-gebieden is een vijftal 'moerasbroedvogels' aangewezen. Dit zijn vogels die niet afhankelijk zijn van kale en schaars begroeide gronden, maar wel broedbiotoop vinden binnen de Deltawateren. De aangewezen soorten aalscholver, blauwborst, bruine kiekendief, lepelaar en rietzanger broeden in de riet- en ruigtevegetaties en moerasbossen die verspreid voorkomen langs de Deltawateren op gorzen en schorren en binnendijkse moerasgebieden.

2.2.4 *Niet-broedvogels*

De Deltawateren zijn voor veel vogels onmisbaar als trek- en/of overwinteringsgebied. Het gebied biedt rust, ruimte en voedsel voor een scala aan vogelsoorten. De vogels die hieronder worden behandeld zijn voor een deel dezelfde soorten als enkele van de soorten broedvogels. Het gaat hieronder echter om de functie van de Deltawateren als trek- en overwinteringsgebied, als rust, slaap en/of foerageergebied. De Deltawateren zijn zo belangrijk, omdat ze een groot en gevarieerd voedselaanbod hebben. Daarnaast is het gebied langer vorstvrij dan de rest van Nederland door haar extreme zeeklimaat (zachter weer), zoute delen en stroming. De aanwezigheid van veel rust en ruimte en van moeilijk bereikbare plekken (zoals eilanden) maakt het gebied extra aantrekkelijk.

Steltlopers

Steltlopers gebruiken de Deltawateren om te rusten en op te vetten voor het vervolg van de trek naar Afrika of naar de noordelijke broedgebieden. Een aantal steltlopers overwintert hier, of verblijft hier zelfs jaarrond. Er zijn veel foerageermogelijkheden in de vorm van droogvallende platen en slikken, stranden, schorren en gorzen en binnendijkse voedselrijke graslanden. Ook zijn er voldoende plekken nabij de intergetijdengebieden beschikbaar, waar steltlopers kunnen wachten tot het hoogwater voorbij is en ze weer kunnen foerageren (hoogwatervluchtplaatsen). De samenhang tussen de verschillende gebieden is sterk, bijvoorbeeld omdat de hoogwatervluchtplaatsen in andere Natura 2000-gebieden kunnen liggen dan de foerageergebieden.

Viseters

De Deltawateren zijn ook voor visetende doortrekkers en wintergasten van groot belang. De meeste aangewezen viseters jagen duikend in het open water (zoals de aalscholver en fuut) terwijl andere soorten wadend in de ondiepe zones foerageren op kleine vis (zoals de kleine zilverreiger en lepelaar).

Eenden, ganzen en zwanen

Veel eenden, ganzen en zwanen gebruiken de Deltawateren als foerageergebied, als slaapplek en als ruigebied. Sommige soorten foerageren op de omliggende voedselrijke graslanden en maken vooral van het open water gebruik om te slapen of te rusten.

Roofvogels

Een drietal soorten schaarse roofvogels (visarend, slechtvalk en zeearend) maakt jaarlijks in belangrijke mate gebruik van de Deltawateren als doortrekgebied (visarend) en/of als overwinteringsgebied (slechtvalk en zeearend). Laatstgenoemde soort broedt sinds kort ook in Nederland, o.a. in de nabij gelegen Biesbosch.

2.3 **Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen**

Voor alle habitattypen en soorten die in de Deltawateren zijn aangewezen, gelden bepaalde doelstellingen. Deze instandhoudingsdoelstellingen kunnen een uitbreiding of een verbetering van een habitatype, of van een leefgebied of biotoop van een (vogel)soort behelzen. Het kan echter ook gaan om behoudsdoelstellingen. In de gebiedsdelen is per habitatype en soort aangegeven welke instandhoudingsdoelstellingen gelden.

2.3.1 *Visie op het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen*

Het specifieke doel van het Natura 2000-beleid (en dus van dit Natura 2000-beheerplan) is om de instandhoudingsdoelstellingen van aangewezen soorten en habitattypen in specifieke gebieden te bereiken. Als binnen alle aangewezen gebie-

den de aangewezen soorten en habitattypen duurzaam kunnen voortbestaan, draagt Nederland haar verantwoordelijkheid voor het behoud van de Europese biodiversiteit.

Het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen kan en hoeft niet binnen enkele jaren voltooid te zijn. Integendeel, het zal een kwestie zijn van de lange adem. Hoewel niet alle doelen binnen één beheerplanperiode (zes jaar) bereikt hoeven te worden, is het wel noodzakelijk dat de achteruitgang in omvang en/of kwaliteit van habitattypen en leefgebieden van soorten in de komende zes jaar wordt stopgezet. Als dit niet gebeurt, is het goed mogelijk dat ecosystemen dusdanig aftakelen, dat ze niet meer te herstellen zijn, bijvoorbeeld omdat kenmerkende soorten lokaal uitsterven. Als de achteruitgang nú niet wordt gekeerd, kan die bovendien in de toekomst tot buitensporig hoge kosten leiden om alsnog de doelen te bereiken. Het is altijd goedkoper om schade te voorkomen, dan schade te herstellen. Daarom moet verdere schade en verdere achteruitgang nú worden gekeerd. In de afzonderlijke gebiedsdelen van de Deltawateren staat beschreven voor welke soorten en habitattypen deze urgentie geldt, om de komende zes jaar te handelen.

2.3.2 *Visie voor de lange termijn*

Op de lange termijn, als we grofweg drie beheerplanperioden verder zijn (omstreeks 2030), moeten de instandhoudingsdoelstellingen voor de Deltawateren bereikt zijn. Robuuste intergetijdennatuur met vitale populaties kustbroedvogels, overwinterende vogels en zeezoogdieren hebben er hun plek. De Deltawateren zijn ook in 2030 nog steeds multifunctionele gebieden met grote economische en recreatieve waarden. Een duurzame deltaregio die bijdraagt aan de unieke Europese natuur, waar je kunt struinen door natuur van wereldklasse, waar je op jouw manier van de natuur kunt genieten, waar je gigantische zeeschepen kunt bewonderen, waar voedsel wordt geproduceerd, waar geld wordt verdiend, waar wordt gewoond.

Idealiter vinden we de bijzondere natuurwaarden vooral terug in grote, robuuste ecosystemen. Systemen die niet te veel afhankelijk zijn van kostbaar terreinbeheer op de vierkante meter en die vanwege hun omvang minder gevoelig zijn voor storende factoren van buitenaf. Dat schept ook meer lucht voor nieuwe economische en toeristische activiteiten: deze zijn gemakkelijker te ontplooiën wanneer de Natura 2000-doelen op robuuste wijze bereikt zijn. Daarnaast blijven de kleinschaliger natuurgebiedjes belangrijk om specifieke natuurwaarden te behouden, zoals populaties van de platte schijfhoren en groenknolorchis en het habitatype veenmosrietland (H7140_B).

Voorbeelden van dergelijke omvangrijke systemen zijn er nu al, denk aan het Verdronken Land van Saeftinghe langs de Westerschelde, de APL-polders langs Hollands Diep, Korendijkse Slikken en de Hooge Platen. Het ontwikkelen van nieuwe robuuste systeemnatuur in de komende tientallen jaren is een gezamenlijke opgave van overheden (Rijk, Provincies, gemeenten en waterschappen) en particulieren (burgers, bedrijven, terreinbeherende organisaties, stichtingen, verenigingen).

2.3.3 *Consequenties voor de korte termijn*

Het realiseren van grootschalige robuuste natuurprojecten is uiteindelijk de meest efficiënte manier om de doelen te bereiken. Omdat middelen altijd beperkt zijn (zoals financiële middelen, maar ook manuren om te handhaven en te beheren) moet, op termijn, de focus van de inspanningen op realisatie van robuuste systeemnatuur liggen. We zitten nu dus op een keerpunt. We willen van relatief kostbaar, kleinschalig, kwetsbaar (voor effecten vanuit de omgeving) en arbeidsintensief natuurbeheer richting een meer robuuste natuur. Omschakelen naar robuuste natuur, zonder de huidige natuurwaarden door de vingers te laten glippen.

In de tussentijd is het noodzakelijk om de bestaande natuurwaarden zodanig in stand te houden, dat er geen natuurwaarden (populaties van soorten) uit de regio verloren gaan. Dit kan door het optimaliseren van terreinbeheer en door het reguleren van huidige activiteiten. In de verschillende gebiedsdelen staat aangegeven welke maatregelen worden getroffen om de verslechtering een halt toe te roepen. In enkele Natura 2000-gebieden is alleen terreinbeheer op bestaande natuur en regulering niet meer voldoende om de achteruitgang te stoppen, en is in de eerste beheerplanperiode méér nodig. Bijvoorbeeld in de Westerschelde, waar in de eerste beheerplanperiode 600 hectare nieuwe getijdennatuur gerealiseerd moet worden om de verslechtering van intergetijdennatuur te stoppen.

De visie voor de eerste beheerplanperiode kan in het kort als volgt worden samengevat: *optimaliseren van terreinbeheer en waar noodzakelijk activiteiten reguleren om bestaande natuurwaarden te redden, in combinatie met een transitie naar en een begin van de ontwikkeling van robuuste systeemnatuur.*

3 Knelpunten voor bereiken instandhoudingsdoelstellingen

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de huidige staat van de habitattypen en de leefgebieden van soorten in de zeven hier behandelde Deltawateren. Hierdoor ontstaat een beeld van welke instandhoudingsdoelstellingen behaald worden met het huidige beheer (er is geen knelpunt) en welke niet worden behaald met het huidige beheer (er is een knelpunt). De term 'huidig beheer' is veel breder bedoeld dan uitsluitend 'terreinbeheer ten behoeve van natuur'. Met 'huidig beheer' wordt bedoeld het complex van maatregelen en activiteiten die in de huidige situatie wordt uitgevoerd en die een relatie hebben met de natuurwaarden, zoals terreinbeheer, beheer & onderhoud, handhaving, communicatie, mitigerende maatregelen, zoning, etc. Na het identificeren van de knelpunten worden in hoofdstuk 4 de maatregelen geformuleerd om de knelpunten op te lossen. Dit hoofdstuk 3 is bedoeld om een totaalbeeld te krijgen van de Deltawateren. De onderbouwingen en analyses zijn terug te vinden in de gebiedsdelen en in de verschillende achtergronddocumenten.

3.1 Aanpak bepalen knelpunten

Bij voortzetting van het huidige beheer en de huidige activiteiten wordt een aantal instandhoudingsdoelstellingen niet behaald. In onderstaande paragrafen wordt voor ieder cluster aangegeven of er zich wel of geen knelpunt voordoet. De methode waarmee bepaald is of er een knelpunt optreedt voor habitattypen en -soorten en voor vogels is hieronder toegelicht.

Aanpak knelpunten habitattypen en -soorten

Voor habitattypen en habitatoorten is op basis van beschikbare monitoringsgegevens en *expert judgement* bepaald of er sprake is van een knelpunt ten aanzien van het doelbereik.

Aanpak knelpunten vogels

Om na te gaan of voor vogelrichtlijnsoorten sprake is van het bereiken van de per gebied voor die soorten geformuleerde instandhoudingsdoelstellingen is de eerste stap het maken van een vergelijking tussen de in de aanwijzingsbesluiten genoemde doelaantallen per soort en de aantallen die van die soort zijn geteld over de meest recente periode van 5-10 jaar. Voor broedvogels gaat het daarbij om aantallen broedparen (of territoria), voor niet-broedvogels meestal om seizoensgemiddelden (= som van de aantallen maandelijks getelde exemplaren per gebied in een seizoen gedeeld door 12) en incidenteel om gemiddelde seizoensmaxima (in het geval van schaarsere soorten als slechtvalk, visarend en zeearend). Als het doelaantal wordt bereikt, wordt overschreden of tot op minder dan 10% van de doelhoogte wordt benaderd, is ervan uit gegaan dat kwaliteit en draagkracht van het leefgebied van de betreffende soort in het betreffende Natura 2000-gebied voldoet aan de instandhoudingsdoelstelling en dat er dus geen sprake is van een aandachtspunt of knelpunt. Voor de beheerplannen betekent zo'n situatie dat we kunnen volstaan met het continueren van het nu vigerende beheer. En dat we alert moeten zijn op mogelijk nieuwe bedreigingen.

Blijven de aantallen uit de periode 2007-2011 daarentegen meer dan 10% achter bij de in de aanwijzingsbesluiten genoemde doelhoogtes of is er sprake van een negatieve trend dan wel een ongunstige toekomstverwachting, dan is er reden om wat dieper op de achtergronden hiervan in te gaan. Het is mogelijk dat de aantallen achterblijven, omdat inderdaad omvang en/of kwaliteit van het leefgebied binnen het betreffende Natura 2000-gebied niet voldoende (meer) zijn voor het kunnen

herbergen van de ten doel gestelde populatie-omvang. In die gevallen ligt er voor het beheerplan de uitdaging om tot een zodanig pakket aan maatregelen (inrichting en beheer, al dan niet in combinatie met uitgekende mitigatie van mogelijk schadelijke gevolgen van menselijke activiteiten) te komen dat voor de eerste beheerplanperiode een verdere verslechtering voorkómen kan worden en dat op langere termijn de draagkracht van het gebied alsnog tot op het gewenste niveau kan worden hersteld en behouden. Het is echter ook mogelijk dat het achterblijven van de werkelijk aanwezige aantallen vogels van een bepaalde soort veeleer is toe te schrijven aan factoren buiten de Natura 2000-begrenzings of aan onvolledige tellingen. Dit kan vooral spelen bij niet-broedvogels. De doelaantallen bij niet-broedvogels zijn immers gebaseerd op seizoensgemiddelden. De watergebieden in Haringvliet en Hollands Diep worden jaarrond geteld vanaf een schip, maar de landgebieden - een enkele uitzondering daargelaten - alleen in het winterhalfjaar (september/oktober t/m maart/april) vanaf het land. Daardoor zullen vooral de soorten die in de landgebieden verblijven (vooral in de binnenkaadse nieuwe natuurgebieden als Tiengemeten en de Oosterse Bekade Gorzen) en buiten het winterhalfjaar pieken of in substantiële aantallen aanwezig zijn, onderteld zijn.

Wanneer de oorzaken voor lage aantallen buiten het Natura 2000-gebied liggen, spreken we van externe werking. De inschatting is in een dergelijk geval dat de draagkracht van het Natura 2000-gebied wel voldoet. Wanneer dit aan de orde is, wordt het toegelicht in onderstaande paragrafen.

3.2 Habitattypen

In tabel 3.1 is voor ieder Natura 2000-gebied aangegeven voor welke habitattypen een knelpunt bestaat ten aanzien van het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen. Voor habitattypen zijn, in tegenstelling tot voor de vogels, geen kwantitatieve doelstellingen geformuleerd. Voor habitattypen is op basis van monitoringsgegevens (kaartmateriaal) en *expert judgement* bepaald of er sprake is van een knelpunt in het doelbereik. Een knelpunt kan ook aan de orde zijn als er een herstelopgave is geformuleerd (uitbreiding- of verbeterdoelstelling) die niet met het huidige beheer bereikt wordt.

In Grevelingen, Haringvliet, Hollands Diep, Oude Maas en Westerschelde & Saeftinghe wordt een aantal instandhoudingsdoelstellingen al bereikt met voortzetting van het huidige beheer. Dit zijn:

- duinhabitattypen
 - slikkige rivieroever (H3270)
 - vochtige alluviale bossen (zachthoutoibos) (H91E0)

Dit geldt in de Westerschelde voor:

- permanent overstroomde zandbanken (H1110)

In de Grevelingen en Hollands Diep:

- ruigten en zomen (harig wilgenroosje) (H6430_B)

Voor een aantal habitattypen is de inschatting dat de veranderingen in het gebied ten aanzien van getij, zout en morfologie pas op de langere termijn (na de eerste beheerplanperiode) voor een probleem gaan zorgen. Dit geldt voor de buitendijkse habitattypen in de Oosterschelde die op termijn onder druk zullen komen te staan door de zandhonger. In de Grevelingen is door een gebrek aan getij de zoute invloed van het water te beperkt. De delen die hoger liggen dan de hoogwaterlijn zullen gestaag ontzouten waardoor de vegetatie zal veranderen (successie). Voor een drietal zilte tot zoute habitattypen in de Grevelingen is de inschatting dat hierdoor pas op de langere termijn (na de eerste beheerplanperiode) verslechtering op kan gaan treden. Voor het habitatype 'slijkgrasvelden (H3120)' is de morfodyna-

miek in Westerschelde & Saeftinghe niet optimaal, waardoor op langere termijn dit habitatype mogelijk achteruit kan gaan. Voor al deze habitatypen is het niet noodzakelijk om al in de eerste beheerplanperiode maatregelen te treffen, omdat er op dit moment nog geen verslechtering aan de orde is. In de komende en opvolgende beheerplanperiode verdienen deze habitatypen echter wel extra aandacht, zodat kan worden ingegrepen zodra verslechtering toch dreigt te gaan optreden.

De tabel laat verder zien dat een deel van de habitatypen in de Deltawateren op dit moment onder druk staat en de instandhoudingsdoelstellingen bij voortgang van het huidige beheer niet worden bereikt. Dit komt vooral door de gevolgen van de Delta werken. Hierdoor nam de dynamiek in het gebied af, verminderde de invloed van zout water en zijn sedimentatieprocessen veranderd (zie paragraaf 2.1). Ondertussen gaat in veel habitatypen de successie en de verzoeting gestaag verder. Veel van de habitatypen waarvoor de gebieden zijn aangewezen, zijn ontstaan in de situatie met meer dynamiek, andere morfologische processen en sterkere invloed van zout water. Het gevolg is dat kwaliteit en/of oppervlakte van veel habitatypen geleidelijk afneemt. Hierdoor worden de instandhoudingsdoelstellingen niet 'vanzelf' bereikt voor de habitatypen:

- Estuaria (H1130) in Westerschelde & Saeftinghe
- Ruigten en zomen (H6430_B) in Haringvliet en Oude Maas
- Schorren en zilte graslanden (binnendijks en buitendijks) (H1330_AenB) in Oosterschelde en Westerschelde
- Zilte pionierbegroeiingen (H1310) in Westerschelde & Saeftinghe

De exacte problematiek verschilt per Natura 2000-gebied en per habitatype. In de gebiedsdelen is dit verder toegelicht.

In de Oosterschelde komen ook twee kleine oppervlakten met veenmosrietland voor in een tweetal inlagen (Vlietepolder en Westelijke kuup), die zijn gekarakteriseerd als het habitatype 'overgangs- en trilveen (veenmosrietlanden) (H7140_B)'. Met het huidige beheer zal de uitbreiding- en verbeterdoelstelling van dit habitatype niet bereikt worden.

Voor een aantal habitatypen is niet zozeer een ecologisch knelpunt aanwezig, maar wordt de uitbreidingsdoelstelling niet automatisch behaald. Dit geldt voor: 'Schorren en zilte graslanden (binnendijks) (H1330_B)' in Oosterschelde.

Habitatype	Grevelingen	Haringvliet	Hollands Diep	Oosterschelde	Oude Maas	Veerse Meer	Westerschelde & Saeftinghe
Duindoornstruwelen							
Embryonale duinen							
Estuaria							
Grijze duinen (kalkarm)							
Grote baaien							
Kruipwilgstruwelen							
Overgangs- en trilvenen (veenmosrietlanden)							
Permanent overstroomde zandbanken							

Habitattype	Grevelingen	Haringvliet	Hollands Diep	Oosterschelde	Oude Maas	Veerse Meer	Westerschelde & Saeftinghe
Ruigten en zomen (harig wilgenroosje)	■	■	■		■		
Schorren en zilte graslanden (buitendijks)				■			■
Schorren en zilte graslanden (binnendijks)	■			■			■
Slijkgrasvelden				■			■
Slikkige rivieroever		■	■		■		
Vochtige alluviale bossen (zachthoutoibossen)		■	■		■		
Vochtige duinvalleien (kalkrijk)	■						■
Witte duinen							■
Zilte pionierbegroeiingen (zeekraal)	■			■			■
Zilte pionierbegroeiingen (zeevetmuur)	■						■

Legenda

■	Instandhoudingsdoelstelling wordt reeds bereikt met huidig beheer
■	Instandhoudingsdoelstelling wordt niet bereikt met voortzetting van huidig beheer
■	Instandhoudingsdoelstelling wordt wel bereikt bij huidig beheer, maar mogelijk ontstaat er een knelpunt in een volgende beheerplanperiode

Tabel 3.1. Knelpunten voor habitattypen in de zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren.

3.3

Habitatsoorten

In tabel 3.2 is voor ieder Natura 2000-gebied aangegeven voor welke habitatsoorten een knelpunt bestaat ten aanzien van het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen. Voor habitatsoorten zijn, in tegenstelling tot voor de vogels, geen kwantitatieve doelstellingen ten aanzien van de populatieomvang geformuleerd⁵. Voor habitatsoorten is op basis van *expert judgement* bepaald of er sprake is van een knelpunt in het doelbereik. Een knelpunt kan ook aan de orde zijn als er een herstelopgave is geformuleerd (uitbreiding- of verbeterdoelstelling), die niet met het huidige beheer bereikt wordt.

Er is nog onvoldoende bekend over de verspreiding en de populatietrend van de nauwe korfslak om te bepalen of de instandhoudingsdoelstellingen bereikt worden met het huidige beheer. Momenteel wordt een landelijk verspreidingsonderzoek uitgevoerd naar de nauwe korfslak. Dit onderzoek richt zich op gebieden met de juiste habitatkenmerken en op het inventariseren hiervan. De inventarisaties, die eens in de zes jaar worden uitgevoerd, leveren in de eerste planperiode voldoende informatie op over de huidige verspreiding en trend in het beheergebied.

De instandhoudingsdoelstellingen voor bever, bittervoorn, rivierdonderpad en groenknolorchis worden met het huidige beheer bereikt.

⁵ Met uitzondering van de gewone zeehond. Voor deze soort is de doelstelling ten aanzien van draagkracht van het leefgebied geconcretiseerd door een regio-doel van 200 gewone zeehonden te stellen.

Voor elft, fint, rivierprik, zalm, zeebek en gewone zeehond betreft de instandhoudingsdoelstelling een verbetering van het leefgebied om een grotere populatie te kunnen herbergen (voor vissen geldt uitsluitend in Haringvliet een verbeteropgave). Deze verbetering zal niet spontaan plaatsvinden, dus met het huidige beheer zullen de instandhoudingsdoelstellingen voor deze soorten niet bereikt worden. In het Haringvliet dient de verbinding met de Noordzee te worden verbeterd, zodat trekvisserij beter in staat zijn de rivieren op te zwemmen om paai- en opgroeigebieden te bereiken. In de Nieuwe Waterweg heeft de populatie fint zich inmiddels sterk hersteld. Het herstel is dus goed mogelijk, zodra de verbinding met de Noordzee wordt verbeterd.

Voor de trekvissoorten in Westerschelde en in Hollands Diep is er sprake van externe werking. De vissen kunnen het Hollands Diep niet bereiken door barrières stroomafwaarts (Haringvlietdam), terwijl in de Westerschelde juist stroomopwaarts barrières ervoor zorgen dat de populatie zich nog niet kan herstellen (hoewel in de Westerschelde de eerste tekenen van herstel zichtbaar zijn in de toegenomen waarnemingen van deze trekvisserij in de bemonstering van koelwaterinname van kerncentrale van Doel). Potentieel kunnen enkele Deltawateren (Westerschelde, Hollands Diep en Haringvliet) ook als opgroeigebied voor elft en fint dienen, maar dit zal pas aan de orde zijn als paaigebieden stroomopwaarts bereikbaar zijn en de populaties zich hebben hersteld.

Het leefgebied van de noordse woelmuis is de laatste decennia achteruitgegaan in oppervlakte en in kwaliteit. Deze soort is karakteristiek voor vochtige omstandigheden met bijvoorbeeld overstroming in de winter. De soort kan ook in andere omstandigheden voorkomen, maar wordt dan vaak weggeconcentreerd door aard- en veldmuizen, dus het is vooral een kwestie van habitatkwaliteit in relatie tot concurrentie. Bij het huidige beheer zal het leefgebied van de noordse woelmuis gestaag krimpen, en zal de soort gestaag worden weggeconcentreerd. De instandhoudingsdoelstellingen worden dan zeker niet bereikt, aangezien in veel gebieden een uitbreiding- en verbeterdoelstelling geldt (herstelopgave). In hoofdstuk vier is aangegeven welke maatregelen voor de noordse woelmuis de laatste jaren zijn getroffen, en de komende jaren worden uitgevoerd.

Voor de gewone zeehond is een regiodoelstelling geformuleerd: er wordt gestreefd naar een populatieomvang van 200 individuen in de Deltawateren (verspreid over Oosterschelde, Westerschelde en Voordelta). Voor de Oosterschelde geldt een doelstelling van behoud oppervlakte leefgebied, verbetering kwaliteit leefgebied en vergroting van de populatie. Het regiodoel benadrukt het mobiele karakter van de zeehond en geeft de mogelijkheid om extra instandhoudingsmaatregelen te treffen in het gebied met de beste potenties om de doelstelling te halen. De landelijke staat van instandhouding is gunstig en de relatieve bijdrage van de Oosterschelde aan de Nederlandse populatie gewone zeehond is gering. De gewone zeehond is landelijk in een gunstige staat van instandhouding, maar Zuidwest-Nederland herbergt in 2008 geen levensvatbare populatie. Het streven voor de Delta is een regionale populatie van minstens 200 exemplaren, waaraan de Voordelta de grootste bijdrage levert. Hiertoe zal het areaal rustig gebied moeten toenemen en dient het gebied geschikt te worden voor voortplanting en het grootbrengen van jonge zeehonden (ministerie van LNV, 2008).

De populatie van de gewone zeehond is in omvang toegenomen en het aantal pups vertoont in de periode 2008/2009-2011/2012 een sterke toename. Vooral in Westerschelde en Oosterschelde. Het aandeel van gewone zeehondenpups in de Deltawateren (Voordelta, Westerschelde en Oosterschelde) is de laatste drie jaren gelijk

aan wat je zou verwachten bij een stabiele populatie: circa 9% van de totale populatie (Fijn et al., 2013). In die zin is de aanwas van pups voldoende om de populatie op peil te houden. De (sterke) waargenomen toename kan niet verklaard worden door uitsluitend lokale aanwas. Maar wordt mede veroorzaakt door immigratie, bijvoorbeeld uit Waddenzee, UK en Frankrijk (Fijn et al., 2013). Het is de vraag of dit goede aantal pups het begin is van een structureel gezonde populatie of een tijdelijke opleving. Dat zal uit monitoring gedurende de komende jaren moeten blijken. Tot die tijd is het van belang dat de rust op platen wordt gegarandeerd. Met het huidige beheer wordt de verbeteringsdoelstelling van het leefgebied voor de gewone zeehond niet behaald, omdat er nog geen gericht beleid is om de rust voor zeehonden te verbeteren.

Soort	Grevelingen	Haringvliet	Hollands Diep	Oosterschelde	Oude Maas	Veerse Meer	Westerschelde & Saeftinghe	Regio-doelstelling
Bever								
Bittervoorn								
Elft								
Fint								
Gewone zeehond (r)								
Groenknolorchis								
Nauwe korflak								
Noordse woelmuis								
Rivierdonderpad								
Rivierprik								
Zalm								
Zeeprik								

Legenda	
	Instandhoudingsdoelstelling wordt reeds bereikt met huidig beheer
	Knelpunt ligt buiten het betreffende Natura 2000-gebied
	Instandhoudingsdoelstelling wordt niet bereikt met voortzetting van huidig beheer
	Onbekend of het huidige beheer voldoet

Tabel 3.2. Knelpunten voor habitatsoorten in de zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren.

3.4 Kustbroedvogels

De kustbroedvogels hebben een speciale positie binnen het Natura 2000-beheerplan Deltawateren, omdat voor zeven van de negen kustbroedvogels regiodoelen zijn geformuleerd in de aanwijzingsbesluiten. Hierdoor wijkt de methode om te bepalen of er een knelpunt is enigszins af van de andere clusters.

Regiodoelen

Voor een aantal broedvogelsoorten, de zogenaamde kustbroedvogels, is in de Deltawateren een regiodoel opgesteld. Dit is gedaan omdat deze soorten inspelen op veranderingen in de kwaliteit van hun broedgebieden en/of van jaar tot jaar in verschillende gebieden kunnen broeden. Het regiodoel geeft daarnaast de mogelijkheid om instandhoudingsmaatregelen te treffen in het gebied met de beste potenties om de uitbreidingsdoelen te halen. Dit betekent echter niet dat de broedgebieden in de andere Deltawateren worden verwaarloosd en niet meer van betekenis zijn. De kwa-

liteit en omvang van bestaande broedgebieden dienen namelijk te worden behouden om het regiодоel te kunnen realiseren (conform de instandhoudingsdoelstellingen in de afzonderlijke aanwijzingsbesluiten). Omdat kustbroedvogels afhankelijk zijn van dynamische milieus zijn ze van nature mobiel. Een gebied kan als gevolg van getijdendynamiek of stormen opeens geschikt worden en na verloop van tijd door begroeiing, door toegenomen predatiedruk (ratten of vossen die de kolonie 'ontdekken') of door infecties met parasieten weer onaantrekkelijk worden voor deze soorten. Vooral dichtbevolkte kolonies kunnen een broeiplaats zijn voor parasieten. Boven genoemde negatieve factoren kunnen resulteren in een afnemend broedsucces en uiteindelijk zelfs in het verlaten van een kolonieplaats. Daarnaast kunnen stormen en andere dynamische omstandigheden broedsels vernietigen. Het beheer moet erop gericht zijn de positieve effecten van natuurlijke dynamiek (vorming van nieuwe broedgebieden, vegetatiegroei remmen) na te bootsen. Daarom zijn in dit beheerplan maatregelen opgenomen om in alle Deltawateren broedgebieden geschikt te houden en/of door een cyclisch beheer weer geschikt te maken. Dit geeft de vogels de mogelijkheid hun, inmiddels minder geschikt geworden, broedlocaties te verruilen voor betere gebieden. Zodat hun populaties in de Deltawateren gezamenlijk op peil blijven of toenemen. Daarnaast is ook rust in potentiële broed- en foerageergebieden belangrijk. Om deze reden is het ook van belang om dijkbetreding en plaatbezoek in ruimte en tijd te zoneren, om zo voldoende rust te kunnen borgen.

Het bereiken van een uitbreidingsdoelstelling voor de regiодоelen is niet heel strikt aan specifieke Natura 2000-gebieden gebonden. Omdat de populaties van deze soorten per jaar van verschillende Deltawateren gebruik kunnen maken als broedgebieden⁶. In tabel 3.3 zijn de aantallen en trends van kustbroedvogels in de verschillende gebieden opgenomen. De Natura 2000-gebieden Markiezaat (kluut, bontbekplevier en strandplevier), Duinen Goeree & Kwade Hoek (strandplevier), Zoommeer en Krammer-Volkerak dragen ook bij aan de regiодоelstellingen voor kustbroedvogels, maar deze gebieden maken geen onderdeel uit van dit Natura 2000-beheerplan Deltawateren. Hiervoor worden aparte beheerplannen opgesteld waarin wordt vastgesteld welke maatregelen worden getroffen om hun bijdrage aan het regiодоel te waarborgen. Tabel 3.3 laat zien wat het relatieve belang is van de verschillende Deltawateren (aantallen broedparen in de verschillende gebieden) en in welke gebieden positieve trends of negatieve trends worden waargenomen. Ook is het totaal aantal broedparen per soort in de hele regio weergegeven en vergeleken met het gewenste doelaantal. Met rode en groene kleuren worden negatieve en positieve trends uitgelicht, is geaccentueerd of het doelaantal voor de regio behaald wordt en is weergegeven of er een knelpunt is met betrekking tot het behalen van de regiодоelstelling. Een kanttekening hierbij: een negatieve trend in een gebied hoeft geen aanwijzing te zijn dat de draagkracht van het gebied afneemt. Het is mogelijk dat een ander gebied op dat moment aantrekkelijker is voor een specifieke soort. De opgave voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen voor kustbroedvogels is zorgen dat er ruim voldoende geschikt broedgebied in de Deltawateren is, zodat de broedvogels de beste gebieden kunnen uitkiezen en voldoende uitwijkmogelijkheden hebben op het moment dat een gebied minder geschikt is.

⁶ Overigens zijn er voor een aantal Natura 2000-gebieden (Grevelingen en Oosterschelde) wel expliciete uitbreidingsdoelstellingen geformuleerd in de aanwijzingsbesluiten.

Soort	gemiddeld aantal 2007-2011 / trend '02/'11	Duinen Goeree & Kwade Hoek	Grevelingen	Haringvliet	Hollands Diep	Krammer-Volkerak	Markiezzaat	Oosterschelde	Westerschelde & Saefinghe	Zoommeer	Totaal regio (aantal)	Doelaantal**	Knelpunt t.a.v. regiodoelstelling
Bontbekplevier	Aantal		28	4		4	1	68	28		133	105	*
	Trend		+	?/0		--	?/0	0	0				
Dwergstern	Aantal		190	38		1		19	226		474	300	*
	Trend		++	-		?/0		?/0	?/0				
Grote stern	Aantal		989	1573				734	3866		7162	6000	*
	Trend		?/0	?/0				++	?/0				
Kluut	Aantal		363	275	90	197	13	803	203	5	1949	2000	*
	Trend		+	?/0	Geen trend	--	?/0	0	0/?	?/0			
Strandplevier	Aantal	10	70	0		11	7	27	23	3	151	220	*
	Trend	?/0	0	--		-	?/0	?/0	--	--			
Visdief	Aantal		732	1110		33		1110	1410	1	4396	6500	*
	Trend		+	-		?/0		0	-	?/0			
Zwartkopmeeuw	Aantal			419		167			419	0	1005	400	*
	Trend			?/0		?/0			?/0	?/0			

Legenda

++	Zeer positieve trend
+	Positieve trend
0	Trend stabiel
?/0	Trend niet eenduidig (wordt veroorzaakt door een grillig verloop van de aantallen)
-	Negatieve trend
--	Zeer negatieve trend
	Aantallen liggen boven regiodoelaantal / geen knelpunt t.a.v. regiodoelstelling
	Aantallen liggen onder regiodoelaantal / knelpunt t.a.v. regiodoelstelling
*	Doelaantal wordt weliswaar (bijna) gehaald, maar vanwege grote benodigde beheerinspanning is de inschatting dat het huidige beheer nog onvoldoende (geborgd) is om de populaties duurzaam in stand te houden. Bovendien is het behalen van de regiodoelstelling afhankelijk van doelbereik in <i>alle</i> deelgebieden. Als in één deelgebied het behoud niet gegarandeerd is, is het behalen van de regiodoelstelling ook niet gegarandeerd
**	In de Grevelingen geldt een uitbreidings- en verbeteropgave voor bontbekplevier, kluut, strandplevier en visdief; voor Oosterschelde geldt alleen een uitbreidings- en verbeteropgave voor strandplevier; voor de overige gebieden geldt voor alle soorten een behoudsopgave.

Tabel 3.3. Aantallen en trends kustbroedvogels in en nabij de Deltawateren.

In tabel 3.4 is per gebied aangegeven hoe de situatie is voor de soort in dat gebied, gebaseerd op de aantallen en trends binnen dat gebied. Dit is van belang, omdat voor ieder soort eventuele achteruitgang van het leefgebied dient te worden gestopt. De regiodoelstelling kan alleen behaald worden als ieder gebied een zekere, minimale bijdrage levert. Als in één gebied de draagkracht niet voldoet, kan het regiodoel ook niet behaald worden. Dat betekent dat het behalen van het regiodoel vooral wordt bepaald door de zwakste schakel.

Voor de kleine mantelmeeuw en de noordse stern zijn geen regiodoelstellingen geformuleerd, omdat deze soorten meer gebonden zijn aan specifieke Natura 2000-gebieden. Voor beide soorten worden de instandhoudingsdoelstellingen bereikt bij voortzetting van het huidige beheer. Voor de zwartkopmeeuw worden de gewenste aantallen in de regio behaald en is de trend stabiel. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de regiodoelstelling gerealiseerd wordt met voortzetting van het huidige beheer.

Voor bontbekplevier, grote stern en dwergstern hebben de regionale populaties op dit moment een voldoende grote omvang. Voor deze soorten gaat het, getuige de aantallen, de goede kant op. Op Neeltje Jans broedt overigens nog een subpopulatie bontbekplevieren die niet in de getelde aantallen zijn meegenomen. De draagkracht van de afzonderlijke deelgebieden dient op dit niveau (2007-2011) in stand te worden gehouden. De dwergstern is in het Haringvliet in aantal afgenomen (Tabel). Hier is het huidige beheer onvoldoende om bestaande broedgebieden (kale gronden) te behouden. Omdat het Haringvliet zoet is met een gefixeerd waterpeil, kunnen vegetaties zich snel ontwikkelen. Er is daarom een grote beheerinspanning nodig om gronden kaal en zodoende geschikt te houden voor kustbroedvogels. Hoewel het Haringvliet een bescheiden bijdrage levert aan het regiodoel, zijn wel inspanningen nodig om deze bijdrage vast te houden. Het behalen van het regiodoel is dus in bepaalde mate afhankelijk van het behouden van de draagkracht in het Haringvliet. De populaties van deze soorten blijven allemaal zeer afhankelijk van het beheer en/of het cyclisch geschikt maken van broedgebieden. In de praktijk zijn er maatregelen nodig aanvullend op het huidige beheer om de draagkracht voor kustbroedvogels te behouden. Daarom wordt op basis van *expert judgement* ingeschat dat er nog steeds een knelpunt is ten aanzien van de regiodoelstelling. Het (cyclische) beheer en de periodieke vorming van nieuwe broedgebieden is namelijk nog onvoldoende geborgd in de huidige situatie.

Met de kluut is er ook iets aan de hand. De analyse van de broedvogelmonitoring uit de recente jaren in de Deltawateren laat zien dat de helft van de broedpopulatie al enige jaren achtereen gebruik maakt van natuurontwikkelingsgebieden. Deze gebieden zijn niet alleen voor de kluut aangelegd en ondergaan de natuurlijke vegetatiesuccessie (al wordt dit vertraagd met maaien en begrazen). Het is echter aannemelijk dat er niet meer op grote schaal nieuwe gebieden (in het Haringvliet worden alleen rondom de Spuimonding nog enkele nieuwe natuurgebieden toegevoegd, en ook elders in de Deltawateren blijft aanleg van nieuwe natuur beperkt) worden aangelegd in deze beheerplanperiode en dat de recent aangelegde gebieden langzamerhand minder geschikt zullen worden. Dit betekent dat om verslechtering van de situatie voor broedende kluten in de eerste beheerplanperiode te voorkómen, wel degelijk specifieke, aanvullende maatregelen moeten worden getroffen en wel met de grootste kans van slagen in de zoute wateren, ook al lijken de aantallen vooralsnog op orde. Ook geldt voor de kluut dat de broedgebieden rond de Middellandse Zee onder druk staan, wat mogelijk van invloed is op de totale metapopulatie waarvan deelpopulaties in ons land vóórkomen.

Aantallen strandplevieren en visdieven in de regio liggen onder de gewenste regio-doelaantallen. Bovendien zijn de trends van strandplevier en visdief in enkele gebieden duidelijk negatief. Voor deze soorten zijn er daarom aanvullende maatregelen nodig om de regiодоelstellingen te realiseren. Daarnaast is van de strandplevier bekend dat de broedpopulatie rond de Middellandse Zee, die onderdeel is van dezelfde metapopulatie als de Nederlandse, onder grote druk staat. Dit zal ook zeker zijn invloed hebben op de totale populatie die zich in potentie rond de Deltawateren zou kunnen vestigen. De beperkende factoren voor de omvang van de strandplevierpopulaties zijn waarschijnlijk het gebrek aan voldoende geschikte broedgebieden en een matig broedsucces. Een tekort aan voldoende geschikte broedgebieden (kale of schaars begroeide gronden met voldoende rust/weinig verstoring) is waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak, want in het verleden is gebleken dat het creëren van nieuw broedgebied een positief effect had op aantallen broedparen.

Voor kluut, strandplevier en visdief worden de beoogde doelaantallen dus niet gehaald. De Oosterschelde is aangewezen om een deel van de uitbreiding en verbetering voor de strandplevier te realiseren. De Grevelingen is aangewezen om een deel van de uitbreiding en verbetering voor kluut, strandplevier en visdief te realiseren. Daarnaast liggen er nog kansen om in Westerschelde & Saeftinghe en in het Veerse Meer een bijdrage te leveren aan de uitbreiding en verbetering (ook al is dit, met name voor het Veerse Meer, niet officieel vastgelegd in het aanwijzingsbesluit). Om de beoogde regionale doelaantallen te behalen zal op termijn:

- De draagkracht voor het aantal strandplevieren in de Oosterschelde grofweg verdubbeld moeten worden (naar minimaal 60) en in de Grevelingen een verhoging van 70 paar (2007-2012) tot circa 110 broedparen. Het is natuurlijk altijd de vraag of de vogels zich laten sturen op aantallen, maar als in alle gebieden de draagkracht wordt behouden én in deze twee gebieden de populatie kan worden vergroot tot de benoemde aantallen, dan wordt de regiодоelstelling voor de strandplevier bereikt.
- Het aantal kluten in de regio is bijna tot het beoogde doelaantal gestegen in de laatste jaren (er zijn 51 paar 'te weinig'). Dat betekent dat in de Grevelingen het beoogde doelaantal 410 broedparen is. Daarnaast dient in alle andere gebieden de draagkracht van de periode 2007-2011 behouden te blijven.
- Het aantal visdieven in de regio ligt circa 25% onder het beoogde doelaantal (er zijn 2100 paar 'te weinig'). Een deel hiervan broedt op de Maasvlakte, buiten de Natura 2000-begrenzing (900 broedpaar). Als de populatie op de Maasvlakte niet wordt meegerekend in de regionale populatie (wat strikt juridisch ook niet mag, ook omdat de Maasvlakte niet primair bestemd is als natuur), dan moet het beoogde doelaantal in de Grevelingen 2700 broedparen worden. Op dit moment broeden er gemiddeld 730 paar, dus hier is een substantiële verbetering nodig. Daarnaast dient in alle andere gebieden de draagkracht behouden te blijven.
- Voor Westerschelde & Saeftinghe en Veerse Meer gelden geen uitbreidings- en/of verbeteringsdoelstellingen vanuit de aanwijzingsbesluiten. Omdat de opgave voor visdief in de Grevelingen erg groot is, wordt beoogd om ook in deze twee Natura 2000-gebieden een vergroting van de draagkracht te realiseren voor visdieven (en andere kustbroedvogels kunnen hierop meeliften). Voor deze gebieden worden geen concrete doelaantallen geformuleerd, omdat er geen officieel uitbreidingsdoelstelling vanuit het aanwijzingsbesluit geldt. Er worden wel maatregelen getroffen voor kustbroedvogels (zie hoofdstuk 4). De resultaten van de monitoring van deze maatregelen kan in de volgende beheerplanperiode aanleiding geven om realistische kwantitatieve doelstellingen te formuleren.

Soort	Grevelingen	Haringvliet	Hollands Diep	Oosterschelde	Oude Maas	Veerse Meer	Westerschelde & Saefthinghe	Regiodoelstelling
Bontbekplevier (r)	■	■		■			■	■
Dwergstern (r)	■	■		■			■	■
Grote stern (r)	■	■		■			■	■
Kleine mantelmeeuw						■		
Kluut (r)	■	■	■	■			■	■
Noordse stern				■				
Strandplevier (r)	■	■		■			■	■
Visdief (r)	■	■		■			■	■
Zwartkopmeeuw (r)		■					■	■

Legenda

■	Instandhoudingsdoelstelling wordt reeds bereikt met huidig beheer
■	Instandhoudingsdoelstelling wordt niet bereikt met voortzetting van huidig beheer
■	Aantallen liggen onder doelaantal en/of er is een negatieve trend, maar er is waarschijnlijk geen knelpunt (de draagkracht van het gebied is voldoende)
■	Instandhoudingsdoelstelling wordt wel bereikt bij huidig beheer, maar mogelijk ontstaat er een knelpunt in een volgende beheerplanperiode
(r)	Voor deze soort is een regiodoelstelling geformuleerd

Tabel 3.4. Knelpunten voor kustbroedvogels in de zeven Deltawateren.

3.5 Moerasbroedvogels

In tabel 3.5 is voor ieder Natura 2000-gebied aangegeven voor welke moerasbroedvogels een knelpunt bestaat voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen.

In Hollands Diep en Veerse Meer worden de gewenste doelaantallen behaald en lijken er geen knelpunten te zijn. In Westerschelde & Saefthinghe geldt dit ook voor de bruine kiekendief. De blauwborst wordt als broedvogel niet jaarlijks en overall gebiedsdekkend geteld (in Saefthinghe eens in de acht jaar, in overige gebieden in beheer bij het Zeeuws Landschap eens in de zes jaar). Daarom is het niet goed mogelijk om voor deze soort te bepalen of het doelaantal bereikt wordt en er al dan niet een knelpunt is. Intensivering van de monitoring moet dit in de komende beheerplanperiodes duidelijk maken. Hetzelfde geldt voor de bruine kiekendief in de Oosterschelde; ook deze soort wordt nog onvoldoende structureel geteld.

Het aantal bruine kiekendieven in de Grevelingen ligt ruim onder het doelaantal. De laatste vijf jaar schommelt het aantal rond de 14 paar. Het doel is vastgesteld op basis van een periode waarin er uitzonderlijk veel bruine kiekendieven in de Grevelingen broedden (20 paar). In het Haringvliet gaat de blauwborst in aantal achteruit.

Soort	Grevelingen	Haringvliet	Hollands Diep	Oosterschelde	Oude Maas	Veerse Meer	Westerschelde & Saeftinghe
Aalscholver							
Blauwborst							
Bruine kiekendief							
Lepelaar							
Rietzanger							

Legenda

	Instandhoudingsdoelstelling wordt bereikt met (huidig) beheer
	Instandhoudingsdoelstelling wordt niet bereikt
	Onbekend

Tabel 3.5. Knelpunten voor moerasbroedvogels in de zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren.

3.6

Steltlopers

In tabel 3.6 is voor ieder Natura 2000-gebied aangegeven voor welke steltlopers een knelpunt bestaat ten aanzien van het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen. De instandhoudingsdoelstellingen voor het cluster steltlopers betreffen alleen doortrekkende en overwinterende steltlopers, geen broedvogels. De instandhoudingsdoelstelling voor de strandplevier als niet-broedvogel betreft vooral de functie van het gebied als opvetgebied in de nazomer, voorafgaand aan de najaarstrek. Dit betreffen nagenoeg uitsluitend vogels uit de lokale broedpopulatie strandplevieren.

Voor een zestal steltlopers is het duidelijk dat de instandhoudingsdoelstelling in de eerste beheerplanperiode niet behaald wordt, als gevolg van een knelpunt binnen een Natura 2000-gebied:

- Bontbekplevier, rosse grutto, scholekster en steenloper in Westerschelde & Saeftinghe
- Kluut in Haringvliet en Veerse Meer
- Strandplevier in Oosterschelde en Westerschelde

Het aantal strandplevieren neemt af, ook in de nazomer, omdat de regionale broedpopulatie zwaar onder druk staat (zie paragraaf 3.4). Er zijn maatregelen nodig om de draagkracht van de Deltawateren voor deze vogel te verbeteren. Voor de overige soorten is het niet altijd even duidelijk wat de oorzaak is van de achteruitgang. Zo is het onduidelijk waarom kluten in Haringvliet en Veerse Meer afnemen. In Westerschelde & Saeftinghe wordt de achteruitgang van bontbekplevieren, rosse grutto's en steenlopers mogelijk veroorzaakt door afname van foerageergebied (matig dynamische platen en oevers) en voedselbeschikbaarheid (bodemdieren).

De zandhonger (het verdwijnen van ondiepe en droogvallende platen, zie paragraaf 2.1) in de Oosterschelde zorgt voor een gestage afname van foerageergebied voor steltlopers die op de ondiepe platen foerageren. Hoewel voor de meeste steltlopers in de Oosterschelde de aantallen nog boven de doelaantallen liggen, is de verwachting dat deze aantallen dusdanig zullen afnemen dat de instandhoudingsdoelstellingen op langere termijn (na de eerste beheerplanperiode) niet meer bereikt zullen worden.

Voor soorten als goudplevier, grutto, kievit, scholekster en zwarte ruiters worden de beoogde doelaantallen niet behaald. De inschatting is dat voor deze soorten de draagkracht in de Deltawateren wel degelijk op orde is, maar dat door omstandigheden buiten het Natura 2000-gebied de aantallen achterblijven. De functie van de voornamelijk buitendijks gelegen, mee begrensde gronden die geschikt zijn voor deze steltlopers betreft vooral de rust- en slaapfunctie, maar ook de foerageerfunctie. In dit opzicht is er weinig veranderd ten opzichte van de tijd dat de genoemde aantallen nog wel in die gebieden werden geteld. Het is daarom aannemelijk dat de draagkracht van de Natura 2000-gebieden nog wel op orde is, of zelfs groter is geworden. Dit geldt zeker voor de rust- en slaapfunctie.

Maar de steeds verdere verarming van de agrarisch beheerde graslanden voor wat betreft voedsel lijkt voor een aantal van deze steltlopersoorten (vooral allerlei soorten bodemfauna als onder andere wormen en emelten voor goudplevier, grutto en kievit) voor achteruitgang van de betreffende populaties te zorgen. Dat geldt zeker voor de grutto. De, traditioneel in de Deltawateren doortrekkende, populatie betreft voor een belangrijk deel Nederlandse broedvogels. Het is zeer aannemelijk dat de, landelijk verontrustend snel achteruit gaande, kwaliteit van het agrarisch gebied (drogere omstandigheden), in combinatie met het steeds vroegere maaien, oorzaak is van dit probleem. Ook bij de goudplevier is er sprake van een afname van de omvang van de populatie. Met effectief generiek weidevogelbeleid op een nationaal niveau, moet het mogelijk zijn deze dalende tendens in ieder geval voor de grutto (maar ook voor de in Nederland doortrekkende goudplevieren) om te buigen. Zodat op termijn ook weer de ten doel gestelde aantallen grutto's als doortrekkers terugkeren op de buitendijkse gronden van de Deltawateren. Het valt te verwachten dat daarvan dan goudplevier en kievit eveneens zullen profiteren.

De populatie van de scholekster staat in geheel Nederland onder druk, zowel vanwege een teruggang in de voedselbeschikbaarheid in intergetijdengebieden als in de Waddenzee (steeds minder kleine schelpdieren beschikbaar) als in de broedgebieden in de (niet als Natura 2000-gebied aangewezen) graslanden in laag-Nederland. De slechte situatie voor de scholekster in de broedgebieden is dezelfde externe factor, die ook verantwoordelijk geacht wordt voor de hierboven genoemde achteruitgang van de Nederlandse grutto-populatie. Alleen bij een effectieve generieke aanpak van de kwaliteit van het agrarisch gebied voor weidevogels is hier op termijn een oplossing voor te verwachten. Voor de meeste overige 'zoute' steltlopers lijken de knelpunten die doelbereik in de weg staan toch voornamelijk van doen te hebben met de binnen de gebieden tekort schietende randvoorwaarden, al is de oorzaak vaak niet duidelijk (bontbekplevier, kluut, rosse grutto, steenloper, strandplevier, wulp). Een uitzondering is wellicht de zwarte ruiters, waarvan ook in Waddenzee (inclusief Eems-Dollard) een duidelijke teruggang in aantallen wordt geconstateerd, zonder dat er aanwijzingen zijn dat kwaliteit en draagkracht van het gebied achteruit gegaan zijn.

Soort	Grevelingen	Haringvliet	Hollands Diep	Oosterschelde	Oude Maas	Veerse Meer	Westerschelde & Saeftinghe
Bontbekplevier							
Bonte strandloper							
Drieteenstrandloper							
Goudplevier							
Groenpootruiter							
Grutto							
Kanoet							
Kievit							
Kluut							
Rosse grutto							
Scholekster							
Steenloper							
Strandplevier							
Tureluur							
Wulp							
Zilverplevier							
Zwarte ruiter							

Legenda

	Instandhoudingsdoelstelling wordt reeds bereikt met huidig beheer
	Instandhoudingsdoelstelling wordt niet bereikt met voortzetting van huidig beheer
	Aantallen liggen onder doelaantal en/of er is een negatieve trend, maar er is waarschijnlijk geen knelpunt (de draagkracht van het gebied is voldoende)
	Instandhoudingsdoelstelling wordt wel bereikt bij huidig beheer, maar mogelijk ontstaat er een knelpunt in een volgende beheerplanperiode
(r)	Voor deze soort is een regiodoelstelling geformuleerd

Tabel 3.6. Knelpunten voor steltlopers in de zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren.

3.7 Viseters

In tabel 3.7 is voor ieder Natura 2000-gebied aangegeven voor welke viseters een knelpunt bestaat ten aanzien van het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen. De instandhoudingsdoelstellingen voor het cluster viseters betreffen alleen doortrekkende en overwinterende viseters, geen broedvogels.

Voor een groot aantal viseters worden de instandhoudingsdoelstellingen in alle Deltawateren bereikt met voortzetting van het huidig beheer. In de Westerschelde worden voor de fuut en middelste zaagbek de doelaantallen niet gehaald, in de Grevelingen voor fuut en kuifduiker en in het Veerse Meer voor aalscholver en dodaars.

Het is niet duidelijk waarom de aantallen van enkele visetende vogels in een deel van de Deltawateren afnemen. Een mogelijke verklaring is een veranderd visbestand (te weinig kleine vis) of het veranderde doorzicht, waardoor vissen eerder hun predatoren waarnemen en ze daardoor moeilijker te vangen zijn door de viseters.

Soort	Grevelingen	Haringvliet	Hollands Diep	Oosterschelde	Oude Maas	Veerse Meer	Westerschelde & Saeftinghe
Aalscholver							
Dodaars							
Fuut							
Geoorde fuut							
Kleine zilverreiger							
Kuifduiker							
Lepelaar							
Middelste zaagbek							

Legenda

	Niet aangewezen
	Instandhoudingsdoelstelling wordt reeds bereikt met huidig beheer
	Instandhoudingsdoelstelling wordt niet bereikt met voortzetting van huidig beheer

Tabel 3.7. Knelpunten voor viseters in de zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren.

3.8 Eenden, ganzen en zwanen

In tabel 3.8 is voor ieder Natura 2000-gebied aangegeven voor welke eenden, ganzen en zwanen een knelpunt bestaat ten aanzien van het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen. De instandhoudingsdoelstellingen voor het cluster betreffen alleen doortrekkende en overwinterende eenden, ganzen en zwanen, geen broedvogels.

Uit de tabel blijkt dat voor acht soorten de instandhoudingsdoelstellingen bereikt worden met voortzetting van het huidige beheer. Bij zes van deze soorten worden de doelaantallen in enkele deelgebieden weliswaar niet gehaald, maar de inschatting is dat de draagkracht wel degelijk voldoet (zie bijlage 1 voor een onderbouwing hiervan). De meeste knelpunten zijn zichtbaar in het Veerse Meer en Oosterschelde en voor enkele soorten in Grevelingen, Haringvliet, Hollands Diep en Westerschelde & Saeftinghe.

In 2004 is het doorlaatmiddel 'Katse Heule' in de Zandkreekdijk in gebruik genomen, waardoor een verbinding is gecreëerd tussen het Veerse Meer en de Oosterschelde. Hierdoor verbeterde de waterkwaliteit in het Veerse Meer (minder nutriënten, hoger zoutgehalte, groter doorzicht) en nam de groei van zeesla af. Als gevolg hiervan is de draagkracht van het gebied voor plantenetende watervogels (in ieder geval in eerste instantie) afgenomen. Hierdoor wordt de instandhoudingsdoelstelling voor veel soorten niet bereikt (kuifeend, rotgans, slobbeend, smient, wilde eend).

Voor een aantal soorten wordt de instandhoudingsdoelstelling niet behaald, maar is het niet goed bekend wat hiervan de oorzaak is:

- Brilduiker in Oosterschelde, Grevelingen en Veerse Meer
- Meerkoet en slobbeend in Oosterschelde
- Kuifeend in Veerse Meer, Haringvliet en Hollands Diep (mogelijk gerelateerd aan voedselaanbod)
- Pijlstaart en wintertaling in Westerschelde & Saeftinghe (doelaantal wintertaling is vastgesteld op basis van opvallend hoge aantallen die later niet meer bereikt zijn. Pijlstaart kende een opvallende piek tussen 1995 en 2005 toen het doelaantal is vastgesteld, en het aantal is nu op een lager niveau stabiel).

- Het is onbekend waarom de aantallen bergeenden (in Haringvliet) en pijlstaarten (in de Oosterschelde en Haringvliet) te laag zijn. Op termijn kunnen deze soorten (in de Oosterschelde) ook nog te maken gaan krijgen met de gevolgen van de zandhonger. Bergeenden en pijlstaarten foerageren grondelend boven de ondiepe platen en deze platen zullen op termijn gestaag in oppervlakte afnemen. Daarnaast geldt voor de bergeend dat de Westerschelde mogelijk een grotere aantrekkingskracht uitoefent op bergeenden in de regio (daar nemen de aantallen behoorlijk explosief toe), en nemen daarom de aantallen in Oosterschelde af, zonder dat er sprake hoeft te zijn van een specifiek knelpunt in het gebied.

Soort	Grevelingen	Haringvliet	Hollands Diep	Oosterschelde	Oude Maas	Veerse Meer	Westerschelde & Saeftinghe
Bergeend	■	■		■			■
Brandgans	■	■	■	■		■	
Brilduiker	■			■		■	
Dwerggans		■					
Grauwe gans	■	■	■	■			■
Kleine zwaan	■	■		■		■	
Kolgans	■	■	■			■	■
Krakeend	■	■	■	■		■	■
Kuifeend		■	■			■	
Meerkoet	■	■		■		■	
Pijlstaart	■	■		■		■	■
Rotgans	■			■		■	
Slobeend	■	■		■		■	■
Smient	■	■	■	■		■	■
Topper		■					
Wilde eend	■	■	■	■		■	■
Wintertaling	■	■		■			■

Legenda

	Niet aangewezen
■	Instandhoudingsdoelstelling wordt reeds bereikt met huidig beheer
■	Aantallen liggen onder doelaantal en/of er is een negatieve trend, maar er is waarschijnlijk geen knelpunt (de draagkracht van het gebied is voldoende)
■	Instandhoudingsdoelstelling wordt niet bereikt met voortzetting van huidig beheer

Tabel 3.8. Knelpunten voor eenden, ganzen en zwanen in de zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren.

3.9

Roofvogels

Tabel 3.9 laat zien dat er in de Deltawateren geen knelpunten zijn voor de aangegeven roofvogels. De instandhoudingsdoelstellingen worden met voortzetting van het huidige beheer bereikt. Deze instandhoudingsdoelstellingen betreffen alleen doortrekkende en overwinterende roofvogels, geen broedvogels. Het doelaantal slechtvalken in de Deltawateren wordt behaald. De aantallen voor visarend in het Haringvliet en zeearend in Westerschelde-Saeftinghe blijven nipt onder het doelaantal. Voor beide soorten geldt dat ze zodanig schaars in de gebieden voorkomen dat de trefkans tijdens de systematische tellingen eigenlijk te gering

is om aan de telgegevens voldoende zekerheid te ontleen over de vraag in welke aantallen ze de gebieden werkelijk aandoen. Redenerend vanuit de draagkracht in termen van hoeveelheid beschikbaar voedsel is het echter zeer aannemelijk dat er in het Haringvliet meer dan voldoende vangbare grote vis voorkomt om structureel ruimte te kunnen bieden aan een gemiddeld seizoensmaximum van drie visarenden. Ook een seizoensmaximum van twee zeearenden in de Westerschelde is op basis van een dergelijke redenering mogelijk. Deze soort leeft vooral van ganzen en eenden en die zijn in het winterhalfjaar in ruime mate in het gebied voor handen.

Soort	Grevelingen	Haringvliet	Hollands Diep	Oosterschelde	Oude Maas	Veerse Meer	Westerschelde & Saeftinghe
Slechtvalk							
Visarend							
Zeearend							

Legenda

	Niet aangewezen
	Instandhoudingsdoelstelling wordt reeds bereikt met huidig beheer

Tabel 3.9. Knelpunten voor roofvogels in de zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren .

4 Maatregelen om instandhoudingsdoelstellingen te bereiken

Er is onderzocht welke maatregelen nodig zijn om de instandhoudingsdoelstellingen te realiseren en verslechtering te voorkomen. Hierbij is allereerst gekeken in hoeverre maatregelen uit reeds vastgesteld beleid (zoals de KRW, het Kierbesluit, de EHS, Deltanatuur, Plan Tureluur, MIRT-zandhonger compensatiemaatregelen Westerschelde en Natuurherstelpakket Westerschelde) bijdragen aan de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen⁷. Waar nodig, zijn aanvullende instandhoudingsmaatregelen uitgewerkt. Deze bestaan vooral uit (aanpassingen aan) terreinbeheer en inrichtingsmaatregelen. In dit hoofdstuk wordt niet ingegaan op de regulering van activiteiten die bedoeld is om de negatieve effecten van menselijke handelingen weg te nemen of zoveel mogelijk te beperken. De regulering van activiteiten (vrijstellingsvoorwaarden / vergunningvoorschriften / mitigerende maatregelen) komt in hoofdstuk 5 aan de orde. In dit hoofdstuk worden de typen instandhoudingsmaatregelen in de Deltawateren op hoofdlijnen beschreven. Een meer gedetailleerde en gebiedsspecifieke uitwerking staat in de betreffende gebiedsdelen.

Paragraaf 4.1 beschrijft maatregelen uit reeds vastgesteld beleid en uit andere besluitvormingstrajecten. Vervolgens worden de aanvullende instandhoudingsmaatregelen beschreven, waarbij als eerste aandacht is voor de manier waarop maatregelen worden geprioriteerd. Aangezien er geen onbeperkte middelen ter beschikking staan, is het noodzakelijk om prioriteiten te stellen.

De maatregelen die worden beschreven in het Natura 2000-beheerplan Deltawateren en die dus nodig zijn om de doelstellingen te realiseren, worden beschouwd als instandhoudingsmaatregelen. Het Natura 2000-gebied adopteert dus maatregelen die ook vanuit andere beleidskaders zijn ingezet, om te borgen dat deze maatregelen worden uitgevoerd.

4.1 Reeds geplande en gerealiseerde maatregelen

Binnen de Deltawateren zijn de laatste jaren diverse projecten uitgevoerd waarvan een meer of minder omvangrijke bijdrage verwacht wordt aan het bereiken van de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen. Daarnaast wordt momenteel al beheer uitgevoerd dat gericht is op het beschermen van natuurwaarden.

Huidig natuurbeheer en -beleid

Alle buitendijkse en binnendijkse natuurgebieden binnen de Natura 2000-begrenzings van de Deltawateren worden in meer of mindere mate beheerd. De beheerwerkzaamheden betreffen onder andere begrazen van gebieden met vee, onderhoud aan watergangen, toegangspaden en afrasteringen, evenals het periodiek sluiten van delen voor recreanten. Ook worden broedkolonies beschermd tegen predatie en vertrapping en worden schelpenlagen aangelegd om geschikt broedgebied te creëren. Daarnaast wordt er incidenteel en over kleine oppervlakten gemaaid en afgevoerd. Gebieden in particulier eigendom of beheer hebben vaak een agrarische functie, meestal in de vorm van beweiding met vee. Voor een goede beweiding kan onderhoud van greppels nodig zijn. Het onderhoud van schorren of gorzen gebeurt zo veel mogelijk buiten het broedseizoen.

⁷ De effecten uit reeds vastgesteld beleid zijn in beginsel steeds meegenomen bij het beoordelen van het (al of niet) bereiken van de gestelde instandhoudingsdoelstellingen; dat wil uiteraard niet zeggen dat deze effecten ook al (steeds) in het veld waarneembaar zullen zijn. Immers als beleid nog niet in maatregelen is geëffectueerd en/of de maatregelen hun uitwerking nog niet (kunnen) hebben gehad, dan zijn hun effecten nog niet zichtbaar; ook in die gevallen zijn hun (ingeschatte) effecten echter wel meegenomen bij de beoordeling van het doelbereik

Er lopen enkele beheerprojecten, vooral gericht op het terugdringen van de ontwikkeling van verruiging door een optimale (combinatie van) gericht maaien (alleen voor de zoete Deltawateren) en/of begrazing met vee, die moeten leiden tot een betere vegetatiestructuur van de buitendijkse natuurgebieden, gericht op de instandhoudingsdoelstellingen voor 'ruigten en zomen (H6430_B)', noordse woelmuis, bruine kiekendief en blauwborst.

Verschillende gebieden in de Deltawateren zijn (soms voor een beperkte periode) gesloten om voldoende rustige locaties voor zeehonden, broedvogels en niet-broedvogels (foerageergebied en/of hoogwatervluchtplaatsen) te waarborgen. Het afsluiten van deze rustgebieden vindt plaats ter bescherming van specifieke natuurwaarden op grond van eerdere besluiten op grond van de "oude" Natuurbeschermingswet (artikel 17), privaatrechtelijke toegangsbeperkingen (artikel 461 Wetboek van Strafrecht) van de (natuur)beheerder of voorschriften uit door het bevoegd gezag afgegeven Natuurbeschermingswetvergunningen. De periode en de begrenzing van de gesloten gebieden zijn aangegeven op de jaarlijks vastgestelde hydrografische kaarten. Ook is aangegeven voor welke activiteiten de gebieden zijn gesloten en onder welke voorwaarden (bijvoorbeeld gedurende een bepaalde periode). De bestaande zoneringen in alle Deltawateren zullen op basis van Artikel 20 van de Natuurbeschermingswet 1998 via toegangsbeperkingsbesluiten geregeld gaan worden. Op het water of in het veld zijn de begrenzingen van de Artikel 20-gebieden herkenbaar door middel van bebording en betoning/bebakening. Hierbij wordt steeds zoveel mogelijk ingespeeld op de dynamiek van het gebied. Het toegangsbeperkingsbeleid wordt voortgezet in de beheerplanperiode. Als gevolg van de (natuurlijke) dynamiek van het gebied en/of de aantalsontwikkeling en verspreiding van Natura 2000-waarden kan het noodzakelijk zijn periodiek de begrenzing en de periode van afsluiting van deze gebieden te actualiseren en aan te passen. Hierbij zal afstemming worden gezocht tussen het bevoegd gezag (ministerie van EZ) en betrokken maatschappelijke organisaties, zodat een goede balans tussen natuurbescherming enerzijds en de belangen en wensen van de gebruikers in het gebied anderzijds kan worden gevonden.

Voortzetting van het huidige natuurbeheer zal blijvend nodig zijn voor het garanderen van alle instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000, inclusief die waar vooralsnog geen knelpunten voor zijn geconstateerd.

Kaderrichtlijn Water (KRW)

De KRW is erop gericht om de waterkwaliteit van wateren zowel chemisch als ecologisch naar een gewenst niveau te brengen. De KRW-maatregelen die tot doel hebben de ecologische kwaliteit van Deltawateren te verbeteren, hebben daarom vaak een positief effect op het bereiken van de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen. De volgende algemene KRW-maatregelen zijn of worden in de Deltawateren uitgevoerd:

- verbeteren van de vistrek (vispassages naar polder, visvriendelijk spuibehoor, etc) waar vissen en viseters van kunnen profiteren
- herstel van de schorranden
- pilot aanplant zeegras (als de *pilot* succesvol is en deze maatregel grootschaliger kan worden toegepast, kunnen plantenetende vogels uiteindelijk hiervan profiteren)
- aanleggen nieuwe getijdenatuur
- verbeteren van de waterkwaliteit
- natuurlijke (voor)oevers
- uiterwaardverlaging
- pilot zandsuppletie

Deltanatuur

Het programma Deltanatuur brengt zoetwater-getijdennatuur terug in de noordelijke Deltawateren. Langs rivieroeveren en kustrand van de Zuid-Hollandse eilanden legt Deltanatuur robuuste waterrijke natuurgebieden aan. Natuurgebieden met veel ruimte voor planten, dieren en water, maar ook geschikt voor recreatie en afdoende beschermend tegen hoge rivierstanden. De instandhoudingsdoelstellingen in Oude Maas, Haringvliet en Hollands Diep liften uitstekend mee op deze initiatieven. Er is onder andere leefgebied gecreëerd voor (kust)broedvogels, watervogels, noordse woelmuizen en vissen en er is ruimte gemaakt voor de ontwikkeling en kwaliteitsverbetering van habitattypen zoals 'ruigten en zomen (H6430_B)', 'slikkige rivieroeveren (H3270)' en 'vochtige alluviale bossen (H91E0)'. Provincie Zuid-Holland is verantwoordelijk voor de uitvoering van het programma.

Kierbesluit Haringvliet

In 1970 is het Haringvliet in het kader van de Deltawerken afgesloten, om de veiligheid tegen overstromingen te vergroten, een goede zoetwatervoorziening te creëren en de verzilting tegen te gaan. In 2000 is door de toenmalige minister van Verkeer en Waterstaat het Besluit beheer Haringvlietsluizen (het zogenaamde Kierbesluit) genomen. Voornamelijk is het streven het Kierbesluit in 2018 uit te voeren. Doel hiervan is om de Haringvlietsluizen op een kier te zetten, zodat er (weliswaar in zeer beperkte mate) weer een meer geleidelijke zoet-zoutgradiënt in het Haringvliet hersteld wordt. Maar belangrijker nog is dat een gewijzigd beheer van de sluisen de vismigratie vanuit en naar bovenstrooms gelegen delen van de Rijn en de Maas moet bevorderen. De instandhoudingsdoelstellingen in het Haringvliet en in de bovenstroomse gebieden liften mee op deze maatregelen. Trekvissen, zoals elft, fint, rivierprik, zeebek en zalm kunnen via de kier weer de rivieren optrekken en paaien opgroeigebieden bovenstrooms bereiken. Het estuariene karakter wordt enigszins hersteld, omdat vissen kunnen pendelen tussen de Voordelta en de iets brakker wordende gebieden in het uiterste westen van het Haringvliet (waar namelijk een zeer beperkte verzouting zal plaatsvinden). Uitvoering van het Kierbesluit is onmisbaar voor het behalen van de doelen voor trekvissen in Haringvliet en Hollands Diep.

Plan Tureluur Oosterschelde

Het Plan Tureluur is een natuurontwikkelingsproject om het verlies aan natuur, dat ontstaan is door de aanleg van de Stormvloedkering in de Oosterschelde, te compenseren. Buitendijks wordt geprobeerd om afname van schorren te compenseren en duinen te ontwikkelen. Binnendijks worden moerassen gecreëerd; brak-zoute moerassen in lager gelegen delen en zoete op hogere delen. Het Plan Tureluur wordt uitgevoerd rondom de Oosterschelde. Diverse Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen profiteren hiervan, zoals die voor kustbroedvogels, noordse woelmuis, doortrekkende en overwinterende steltlopers en binnen- en buitendijkse habitattypen. Voor het realiseren van een uitbreidingsdoelstelling voor schorren en zilte graslanden (binnendijks) is uitvoering van Plan Tureluur essentieel (H1330).

Natuurcompensatie Programma Westerschelde

Het Natuurcompensatie Programma Westerschelde is opgesteld naar aanleiding van de afspraken over de tweede verruiming van de vaarweg in de Westerschelde, zoals overeengekomen in een Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Vlaamse Gewest per 17 januari 1995. Het programma is uitgevoerd vanaf 1998. In verschillende projecten zijn en worden buitendijkse maatregelen genomen zoals estuariene natuurontwikkeling en kwaliteitsverbetering van al bestaande Westerschelde natuur. Als binnendijkse maatregelen is een reeks nieuwe gebieden aange-

legd met zoute en zoete natte natuur, waar een groot aantal vogels verblijft. Ook maakt de ontpoldering van een deel van de Perkpolder deel uit van dit programma.

Natuurherstelpakket Westerschelde

Natuurherstelpakket Westerschelde is één van de drie poten van de Ontwikkelingschets 2010 Schelde-estuarium. Dit is de uitwerking van de Langetermijnvisie 2030 Schelde-estuarium. De Ontwikkelingschets heeft als doel om het Schelde-estuarium veiliger, toegankelijker en natuurlijker te maken. Om invulling te geven aan de natuurdoelen (de Natura 2000-kernopgave voor 'estuaria (H1130)' en 'schorren en zilte graslanden' (H1330)) is vastgelegd om in het Nederlandse deel 600 hectare nieuwe buitendijkse natuur (slikken en schorren) te realiseren en in het Belgische deel 1100 hectare. De verslechtering van de buitendijkse habitattypen en leefgebieden van hieraan gerelateerde soorten wordt hiermee een halt toegeeroepen. De kwaliteit van het habitatype 'estuaria (H1130)' zal niet verder verslechteren en er ontstaat meer ruimte voor de vorming van slikken, platen, ondiepe geulen en schorren. Vooral vogels kunnen hier vervolgens sterk van profiteren.

Zandhonger Oosterschelde

Op basis van het eindadvies ANT-Oosterschelde (Deltares, 2013) is een aanpak gekozen om de effecten van de zandhonger in de Oosterschelde aan te pakken (Witteveen+Bos en Bureau Waardenburg, 2013). De aanpak van de zandhonger in de Oosterschelde start met het suppleren van de Roggeplaat in fase 1 (2015 - 2025). Hiermee worden op termijn de instandhoudingsdoelen geborgd; er wordt voorkomen dat buitendijkse habitattypen en het leefgebied van steltlopers en gewone zeehonden verslechteren. De aanpak voor fase 2 (2025 - 2060) wordt gekozen op basis van de evaluatie van de effectiviteit van het suppleren van de Roggeplaat en op dat moment aanwezige kennis over:

- de mate van zeespiegelstijging;
- verdere ontwikkeling van de erosie door de zandhonger;
- de populatieontwikkeling van steltlopers;
- de gemeten effectiviteit van de ingrepen.

Rijksstructuurvisie Grevelingen Volkerak-Zoommeer

De ecologische kwaliteiten van de Grevelingen, het Krammer-Volkerak en het Zoommeer hangen nauw samen met de gebrekkige waterkwaliteit. In een autonome ontwikkeling, zonder een oplossing van de problematiek van de zuurstofloosheid in de Grevelingen en overmatige algenbloei in Krammer-Volkerak en Zoommeer, zal de waterkwaliteit niet structureel verbeteren en zal de kwaliteit van habitattypen en soorten geleidelijk achteruit gaan. Met de keuze voor structurele waterkwaliteitsverbeterende maatregelen in de Rijksstructuurvisie Grevelingen Volkerak-Zoommeer (RGV) zullen de KRW-doelen in positieve zin worden beïnvloed en zal de ecologische kwaliteit verbeteren. De maatregelen van de rijkstructuurvisie zijn van belang voor de realisatie van een klimaatbestendig, veilig en ecologisch veerkrachtig ecosysteem. Naar verwachting zijn deze maatregelen ook nodig voor het bestendigen van de Natura 2000 -doelstellingen op de lange termijn. De Rijksstructuurvisie kan aanleiding zijn (een deel van) de doelen te wijzigen. Dit beheerplan gaat uit van de huidige aanwezige waarden en doelen en geeft aan hoe ze in deze beheerplanperiode het beste kunnen worden gerealiseerd. De voorstellen voor deze beheerplanperiode zijn "geen spijt-maatregelen" gezien de mogelijke voorstellen uit de Rijksstructuurvisie.

4.2 **Prioritering van aanvullende maatregelen in de Delta**

Ook na het uitvoeren van alle reeds geplande maatregelen zijn er nog steeds aanvullende instandhoudingsmaatregelen noodzakelijk om de doelen te bereiken. In paragraaf 1.4 is aangegeven welke aanpak wordt gevolgd bij het prioriteren van maatregelen (onder meer conform de Kamerbrief aanpak Natura 2000 van de Staatssecretaris van EL&I (14 september 2011), TK 2011-2012, 230499). Voor een aantal instandhoudingsdoelstellingen worden in de eerste beheerplanperiode nog geen aanvullende instandhoudingsmaatregelen getroffen omdat:

- het niet vast staat dat achteruitgang wordt veroorzaakt door aantasting van kwaliteit leefgebied of;
- herstel van habitatype of leefgebied op dit moment niet mogelijk is (bijvoorbeeld omdat er (nog) geen effectieve maatregelen bekend zijn).

Voor instandhoudingsdoelstellingen met een negatieve trend (verslechtering) uit de bovenstaande lijst, zal in de eerste beheerplanperiode onderzoek uitgevoerd worden. In combinatie met extra aandacht bij de interpretatie en duiding van de monitoringsresultaten. Zo kunnen we onderzoeken of en hoe de negatieve trend (verslechtering) kan worden gekeerd. Voor instandhoudingsdoelstellingen uit bovenstaande lijst met een stabiele trend, zal in de eerste beheerplanperiode extra aandacht zijn voor de rapportage van de resultaten van de monitoring, vooral voor het positioneren en interpreteren van de waar te nemen trends. Als de trend zich niet in positieve zin herstelt, zal gedurende de eerste beheerplanperiode of aan het begin van de tweede beheerplanperiode nader onderzoek worden uitgevoerd.

4.2.1 *Instandhoudingsmaatregelen*

Sense of Urgency

De Deltawateren behoren in hun geheel tot het Natura 2000-landschap 'Noordzee, Waddenzee en Delta'. Voor de Natura 2000-gebieden in de Deltawateren zijn in het 'Natura 2000 doelendocument' twee *Sense of Urgency*-opgaven geïdentificeerd. Deze betreffen 'kwaliteit estuaria (H1130)' in Westerschelde & Saeftinghe en 'rust- en foerageergebieden' in de Oosterschelde. De instandhoudingsdoelstellingen die binnen deze opgaven vallen, moeten met voorrang worden opgepakt in de eerste beheerplanperiode. De instandhoudingsdoelstellingen die profiteren van deze kernopgaven zijn steltlopers en gewone zeehond in de Oosterschelde, en het habitatype 'estuaria (H1130)' in de Westerschelde (LNV, 2006). Deze *Sense of Urgency*-opgave worden opgepakt in het Natuurherstelpakket Westerschelde en via het MIRT-project zandhonger in de Oosterschelde (zie bovenstaande paragraaf).

Voorkoming verslechtering leefgebied

Op basis van de doeluitwerking, en in overleg met terreinbeherende organisaties en de provincies, is vastgesteld voor welke instandhoudingsdoelstellingen extra maatregelen op korte termijn noodzakelijk zijn om verslechtering van het leefgebied van kustbroedvogels en noordse woelmuis te voorkomen. Daaruit kwam naar voren dat er op korte termijn maatregelen noodzakelijk zijn voor kustbroedvogels en voor de noordse woelmuis. Bovendien is de noordse woelmuis in de Habitatrichtlijn aangemerkt als een prioritaire soort. Instandhoudingsmaatregelen voor kustbroedvogels en noordse woelmuis worden daarom met voorrang opgepakt in de eerste beheerplanperiode.

Doelen liften mee op uit te voeren maatregelen

Een aantal instandhoudingsdoelstellingen lift mee op de maatregelen die in bovenstaande twee paragrafen staan beschreven. Habitattypen met een pionierskarakter liften bijvoorbeeld mee op enkele van de beheermaatregelen die primair worden uitgevoerd voor kustbroedvogels. Dit geldt niet zonder meer voor de aanleg van broedgebied. Het habitatype 'ruigten en zomen (H6430_B)' zal uitbreiden dankzij maatregelen die primair worden uitgevoerd voor de noordse woelmuis. De vogels die leven in ruigtenbiotopen en moerassen, zoals blauwborst en bruine kiekendief, kunnen hier ook van profiteren.

Beheer van rietruigtes

Het meest geschikte terreinbeheer voor behoud van ruigtes en de daarbij horende soorten als blauwborst en noordse woelmuis is nog niet helemaal duidelijk. Daarom wordt in de eerste beheerplanperiode experimenteel beheer uitgevoerd, vooral gericht op het optimaliseren van leefgebied voor de noordse woelmuis. Als nieuwe beheervormen succesvol blijken, zal het breder worden ingezet. De belangrijkste maatregelen die genomen kunnen worden om het leefgebied van noordse woelmuis te behouden hebben te maken met de instandhouding van vochtig tot nat rietland en en/of andere vochtige (gras)vegetaties. Intensief maaien en begrazing hebben een negatieve werking op het voorkomen van deze soort.

Periodiek of gefaseerd maaien (of branden) van rietland (bijvoorbeeld jaarlijks 1/6e deel van het leefgebied) en begrazen in compartimenten (waarbij deelgebieden enige jaren buiten de begrazing worden gehouden) zijn de beste en tevens de goedkoopste vormen van beheer voor deze soort. Mogelijk is zeer extensieve begrazing ook een mogelijkheid (hier is nog onvoldoende over bekend). Het onregelmatig in- en uitschakelen van omdijkte delen (bijvoorbeeld 1x per jaar) kan ook een gunstig effect hebben op zowel de instandhouding van een populatie op lange termijn als het tegengaan van successie.

Maatregelen om het behoud van de noordse woelmuis te garanderen kunnen het beste worden genomen in gebieden met relatief grote oppervlakten, zoals Korendijkse/Beninger slikken, Scheelhoek, Tiengemetten, Hellegatsplaten de Slikken van Flakkee en de eilandjes in de Grevelingen.

Daarnaast zal op langere termijn ook een minimum hoeveelheid rietareaal/rietruigte in de kleine gebieden behouden moeten blijven om te voorkomen dat populaties (nog verder) geïsoleerd raken van elkaar.

Overgangs- en trilvenen (veenmosrietland) in Oosterschelde

In een tweetal inlagen langs de Oosterschelde komt veenmosrietland voor. Om de kwaliteit van dit habitatype te verbeteren en het uit te breiden wordt het beheer hiervoor geoptimaliseerd. Hiervoor wordt de landelijke Programmatische Aanpak Stikstof gevolgd (PAS).

Verspreiding habitattypen en soorten in beeld brengen

Voor een aantal habitattypen in de Westerschelde is de verspreiding niet bekend. In de eerste beheerplanperiode zullen deze habitattypen gekarteerd worden. Hetzelfde geldt voor de verspreiding van de nauwe korfslak in de Westerschelde & Saeftinghe. De broedpopulaties van de blauwborst in Westerschelde & Saeftinghe en die van de bruine kiekendief in de Oosterschelde zullen meer uitgebreid worden geteld.

4.2.2 *Nader onderzoek en aanvullende monitoring*

Nader onderzoek vogels met negatieve trend

Voor een aantal (vogel)soorten is uit de monitoringgegevens gebleken, dat een achteruitgang in aantallen mogelijk is veroorzaakt door verslechtering van het leefgebied. Oorzaken kunnen zijn: verandering in voedselbeschikbaarheid, verandering van geschikt leefgebied en onvoldoende rust. Maar ook externe factoren kunnen een rol spelen. Wanneer nog onvoldoende bekend is of er daadwerkelijk een verslechtering van het leefgebied aan de orde is en waar deze verslechtering door wordt veroorzaakt kunnen er ook nog geen effectieve maatregelen worden geformuleerd. Is de trend duidelijk negatief, dan wordt in de eerste planperiode onderzoek, in combinatie met extra aandacht bij monitoring, uitgevoerd naar welke maatregelen in een volgend beheerplan genomen kunnen worden. De volgende onderzoeken zijn daarom in de eerste beheerplanperiode nodig:

- Veerse Meer: brilduiker, kuifeend, meerkoet, pijlstaart, slobbeend, kluut, aalscholver, dodaars
- Westerschelde: bontbekplevier, rosse grutto, steenloper, scholekster, fuut en middelste zaagbek
- Oosterschelde: bergeend, brilduiker, meerkoet, pijlstaart, slobbeend
- Grevelingen: brilduiker, fuut, kuifduiker, scholekster
- Haringvliet: bergeend, kuifeend en blauwborst

4.2.3 *Extra aandacht bij monitoring*

Wanneer nog onvoldoende bekend is of er daadwerkelijk een verslechtering van het leefgebied aan de orde is en waar deze verslechtering door wordt veroorzaakt en er is geen negatieve trend, wordt nog niet direct gestreefd naar uitgebreid onderzoek of naar herstelmaatregelen. Zolang de trend stabiel blijft is (verdere) verslechtering namelijk niet aan de orde.

Voor een aantal (vogel)soorten en habitattypen is er op dit moment nog geen knelpunt, maar kan naar verwachting in de toekomst wel een knelpunt ontstaan door specifieke veranderingen die pas na verloop van tijd zichtbaar worden of effect hebben.

In beide bovenstaande gevallen wordt als maatregel een tussentijdse beoordeling van het doelbereik opgenomen, aan de hand van recente informatie over (vogel)monitoring, gegevens over voedselkwaliteit, ontwikkelingen in andere gebieden in Nederland en mogelijke klimaatinvloeden. Deze tussentijdse beoordeling wordt gekoppeld aan de tussentijdse evaluatie van het beheerplan en wordt na 3 jaar uitgevoerd. Voor deze categorie instandhoudingsdoelstellingen worden gedurende de 1ste of aan het begin van de 2de beheerplanperiode onderzoek of maatregelen geëvalueerd als uit de aanvullende tussentijdse beoordeling van de nieuwe monitoringsresultaten blijkt dat herstel niet optreedt.

Voor de volgende soorten is voorlopig uitsluitend extra aandacht bij de tussenrapportage en interpretatie van de monitoring nodig:

- Veerse Meer: rotgans
- Westerschelde: pijlstaart, wintertaling
- Hollands Diep: kuifeend

Daarnaast is voor de Westerschelde nog aanpassing van de monitoring nodig voor de trekvisser fint, rivierprik en zeevrijs, de broedvogel blauwborst en de nauwe korfslak en voor Oosterschelde voor de broedvogel bruine kiekendief.

5 Wat betekent Natura 2000 voor menselijke activiteiten?

De aanwijzing van de afzonderlijke Deltawateren als Natura 2000-gebieden kan gevolgen hebben voor activiteiten, omdat activiteiten met significante negatieve gevolgen voor de instandhoudingsdoelstellingen in beginsel niet zijn toegestaan. Wanneer de gevolgen dusdanig worden verzacht dat het behalen van de natuurdoelen niet in gevaar komt, kunnen de activiteiten wel doorgang vinden.

In dit hoofdstuk worden de aanpak van de toetsing en de resultaten daarvan op het niveau van de hele Deltawateren op hoofdlijnen beschreven. In de gebiedsdelen zijn de resultaten gebiedsgericht uitgewerkt. De volledige resultaten van de toetsing zijn weergegeven in de rapportages van de NEA I en NEA II.

5.1 Aanpak toetsing huidige activiteiten en mitigatie⁸

Om te bepalen of de realisatie van de doelstellingen wordt belemmerd door menselijke activiteiten in het gebied zijn de huidige activiteiten geïnventariseerd en is getoetst wat de effecten van deze activiteiten zijn op de Natura 2000-doelstellingen. Menselijke activiteiten worden op grond van dit beheerplan alleen beperkt of gemitigeerd indien zij de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen kunnen aantasten. De activiteiten die op het moment van toetsing ten behoeve van dit beheerplan geen effecten hadden, kunnen dus ongewijzigd worden voortgezet. De voorwaarde is wel dat aard, omvang en timing van de activiteiten niet in betekenende mate wijzigen ten opzichte van de getoetste situatie.

De NEA brengt in twee fasen in beeld welke activiteiten het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen in de weg kunnen staan:

- In de eerste fase (NEA I) is ingegaan op huidige activiteiten zonder Nb-wetvergunning en zonder eerdere toetsing aan instandhoudingsdoelstellingen;
- In de tweede fase (NEA II) is ingegaan op (noodzakelijke) mitigatie, externe werking en de cumulatietoets van alle activiteiten, inclusief huidige Nb-wet vergunde activiteiten.

Voor de toetsing van de huidige activiteiten is samen met de partijen in het gebied gebruik gemaakt van de Doeluitwerking en de inventarisatie en eerste analyse van de huidige activiteiten (GEA). In de Doeluitwerking zijn de instandhoudingsdoelstellingen uitgewerkt in ruimte, omvang en tijd. Op basis van *expert judgement* en de best beschikbare wetenschappelijke kennis is een oordeel gegeven of een voortzetting van het huidige beheer voldoende zal zijn om aan de opgaven te voldoen. Bij de inventarisatie van de huidige activiteiten zijn locatie, omvang en periode waarin de activiteiten plaatsvinden in beeld gebracht. Op basis van deze beide inventarisaties en *expert judgement* is beoordeeld van welke activiteiten significante negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen niet uitgesloten kunnen worden. Hierbij is gelijktijdig gekeken naar mogelijk verslechterende effecten van die activiteiten op omvang en/of kwaliteit van habitats en leefgebieden, omdat volgens de Nb-wet ook verslechtering niet kan worden toegestaan.

Er is voor de toetsing onderscheid gemaakt tussen Nb-wet vergunde activiteiten en niet Nb-wet vergunde activiteiten. De (al dan niet tijdelijk) vergunde activiteiten zijn

⁸ Onder mitigatie wordt hier verstaan het dusdanig verzachten van de effecten van menselijke activiteiten dat ze geen significante gevolgen meer kunnen hebben voor de instandhoudingsdoelstellingen van een Natura 2000-gebied; hiermee wordt de term alleen gekoppeld aan (mogelijk) significante gevolgen, maar niet noodzakelijk aan de vergunningplicht op grond van de Nb-wet.

in het kader van het opstellen van het beheerplan niet opnieuw getoetst, omdat via de vergunning voor deze activiteiten al gewaarborgd wordt dat er geen significante negatieve effecten zullen optreden. De eventuele niet-significante negatieve resteffecten van deze activiteiten zijn wel meegenomen bij de toets van cumulatieve effecten van alle activiteiten in en rond het Natura 2000-gebied.

Bij de toetsing is verder uitgegaan van de veronderstelling dat instandhoudingsdoelstellingen, waarvan is ingeschat dat ze gerealiseerd worden bij voortzetting van de huidige activiteiten, geen significante negatieve effecten van de huidige activiteiten ondervinden (dit betekent niet dat deze activiteiten in het algemeen geen effecten hebben, alleen dat de habitattypen en de soorten zich daar inmiddels aan hebben aangepast). De voorwaarde is dan wel dat aard en omvang van de activiteiten en de trends in de instandhoudingsdoelstellingen niet in betekenende mate wijzigen. Een niet uitputtende lijst van deze huidige activiteiten die zeker geen significante gevolgen kunnen hebben is per gebied gegeven in bijlage A.

Het hiernavolgende gaat enkel en alleen nog over die activiteiten die wél significant negatieve gevolgen kunnen hebben voor één of meer van de instandhoudingsdoelstellingen of die tot een verslechtering van aangewezen habitats of leefgebieden van soorten kunnen leiden.

Van bepaalde activiteiten is het niet uit te sluiten dat er significante negatieve effecten zijn voor de instandhoudingsdoelstellingen (NEA) dan wel dat er verslechtering van habitats of leefgebieden kan optreden. Hiervoor zijn vergunningvoorschriften, voorwaarden voor vrijstelling van de Nb-wet vergunningplicht of andere mitigerende maatregelen nodig om te voorkomen dat deze activiteiten het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen in de weg staan. Als voldaan wordt aan deze voorschriften of voorwaarden, of de mitigerende maatregelen worden uitgevoerd, kunnen de betreffende activiteiten doorgang vinden. Voor een beschrijving van de voorwaarden voor Nb-wet vrijstelling van in principe vergunningplichtige activiteiten en de mitigatie van niet Nb-wet vergunningplichtige activiteiten, wordt verwezen naar hoofdstuk 5 in de betreffende gebiedsdelen.

Bij het inventariseren van potentiële mitigerende maatregelen⁹ zijn systematisch de mogelijkheden voor mitigatie nagelopen (inclusief combinatiemogelijkheden tussen deze typen mitigatie):

- mitigatie in ruimte: bijvoorbeeld het (gedeeltelijk) afsluiten van bepaalde gebieden voor bepaalde activiteiten;
- mitigatie in tijd: bijvoorbeeld het tijdelijk of periodiek stoppen van activiteiten in een bepaald seizoen;
- mitigatie van intensiteit: bijvoorbeeld het minder vaak uitvoeren van een activiteit;
- mitigatie ten aanzien van milieuvriendelijkheid of natuurlijkheid: bijvoorbeeld het toepassen van stillere motoren op schepen;
- mitigatie door middel van technologische innovaties of toepassingen;
- mitigatie door middel van beheer (bijvoorbeeld vegetatieopstanden terugzetten in successie, plaggen);
- mitigatie met fysieke ingrepen (bijvoorbeeld aanbrengen betonning).

Alle in het beheerplan beschreven voorwaarden en overige mitigerende maatregelen zijn opgesteld in nauw overleg met de betreffende sectoren en natuurorganisaties (zie ook paragraaf 1.5 en hoofdstuk 8).

⁹ zowel bij vrijstellingsvoorwaarden in geval van vrijstelling van de vergunningplicht als bij overige mitigatie bij niet-Nb-wet vergunningplichtige activiteiten

5.2 Indeling huidige activiteiten

Verreweg de meeste activiteiten zijn niet Nb-wet vergunningplichtig en hebben geen effecten op de instandhoudingsdoelstellingen. Of een activiteit al dan niet vergunningplichtig is in het kader van de Nb-wet, is bepaald door het daartoe bevoegde gezag. Dit oordeel vormt het uitgangspunt voor het beheerplan. Deze niet-vergunningplichtige activiteiten kunnen in de meeste gevallen ongewijzigd doorgaan en zijn niet aan specifieke voorwaarden gebonden. Zie bijlage A van de gebiedsdelen voor een overzicht van deze activiteiten.

Bij vergunningplichtige activiteiten kan er voor worden gekozen om deze in het beheerplan vrij te stellen van Nb-wet vergunningplicht. Redenen om activiteiten door middel van een Nb-wet vergunning te (blijven) reguleren zijn:

- omvang, locatie en aard van de activiteit zijn niet goed te overzien gedurende de beheerplanperiode;
- er kunnen grote wijzigingen optreden als gevolg van bijvoorbeeld (her-)berekening van quota, andere locatie, etc.;
- de activiteit wordt door een beperkt aantal vergunninghouders uitgeoefend of is gekoppeld aan een beperkt aantal locaties;
- de activiteit is nog in ontwikkeling en verkeert in een kleinschalige experimentele fase;
- de activiteit staat momenteel ter discussie (bezwaren, beroepen).

De vrijstellingen van Nb-wet vergunningplicht betreffen enkel de reeds plaatsvindende activiteiten in hun getoetste (huidige) vorm, omvang en tijd. Als er sprake is van uitbreiding of wijziging van deze activiteiten, dan zijn die uitbreidingen mogelijk wel vergunningplichtig en dient hierover overleg gevoerd te worden met het vergunningverlenend bevoegd gezag ingevolge de Nb-wet. Van enkele in de NEA als vrij te stellen beoordeelde, vergunningplichtige activiteiten heeft het bevoegd gezag voor de vergunningverlening alsnog geoordeeld dat hiervoor de vergunningplicht geldt. De redenen hiervoor kunnen zijn: beschikbaarheid nadere (onderzoek)gegevens sinds de oplevering van de NEA met betrekking tot het gebruik (intensiteit, omvang, locatie) of de Natura 2000-waarden (verspreiding, aantallen) en gewijzigde inzichten met betrekking tot de toetsing van de activiteit aan de instandhoudingsdoelstellingen en aan activiteiten gekoppelde voorwaarden die niet via het beheerplan handhaafbaar zijn.

In hoofdstuk 5 van de gebiedsdelen worden de resultaten van de toetsing beschreven. Rijkswaterstaat heeft er voor gekozen om voor alle grote wateren waar een beheerplan voor wordt opgesteld (Waddenzee, IJsselmeergebied, Deltawateren, Noordzeekustzone) de huidige activiteiten in vier categorieën in te delen. Dat wil niet zeggen dat alle categorieën in alle hiervoor genoemde grote wateren of in één van de deelgebieden van die grote wateren voorkomen. Zo komt categorie 1 niet in de Deltawateren voor en is er een zeer beperkt aantal activiteiten in de Deltawateren die in categorie 4 vallen. Ook kunnen er verschillen tussen de grote wateren zijn in de indeling van activiteiten in de verschillende categorieën. Dit wordt bepaald door locatie, aard, omvang en tijd van een activiteit in relatie tot de Natura 2000-waarden:

- 1 Vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten, zonder specifieke voorwaarden¹⁰;
- 2 Vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten, mét specifieke voorwaarden;
- 3 Vergunningplichtige activiteiten die (afzonderlijk) vergunningplichtig blijven;
- 4 Niet-vergunningplichtige activiteiten, wel mitigatie vereist.

¹⁰ Deze categorie komt in de Deltawateren niet voor, omdat het bevoegde gezag (de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Zuid-Holland en het ministerie van EZ) ervoor gekozen heeft geen Nb-wet vergunningplichtige activiteiten vrij te stellen in het beheerplan zonder specifieke vrijstellingsvoorwaarden.

Categorie 1 - Vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten, zonder specifieke voorwaarden

Onder deze categorie vallen activiteiten die op grond van de Nb-wet vergunningplichtig zijn, maar geen belemmering vormen voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. Het stellen van specifieke voorwaarden is in dit geval niet nodig. Deze activiteiten worden door middel van dit beheerplan vrijgesteld van vergunningplicht en kunnen in hun huidige vorm en omvang doorgang vinden onder de generieke voorwaarde dat de activiteiten in aard, omvang, intensiteit en tijd niet in betekenende mate wijzigen ten opzichte van de getoetste situatie.

Categorie 2 - Vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten, met specifieke voorwaarden

Hieronder worden de activiteiten opgenomen die via het beheerplan worden vrijgesteld van de Nb-wet vergunningplicht, maar die wel een significant effect kunnen hebben op de Natura 2000 instandhoudingsdoelstellingen. De vrijstelling is daarom ook aan specifieke voorwaarden verbonden, die veelal zijn gebaseerd op de tijdens het opstellen van dit beheerplan geldende vergunningsvoorschriften. Het naleven van deze specifieke voorwaarden zorgt ervoor dat deze significante effecten niet optreden.

Toelichting vrijstelling vergunningplicht en naleven voorwaarden

Voor alle vergunningplichtige activiteiten geldt dat het beheerplan de activiteit, al dan niet onder het stellen van voorwaarden, kan vrijstellen van vergunningplicht. Dit is echter geen verplichting. De afweging daartoe is gemaakt door het betreffende bevoegd gezag. Als activiteiten (al dan niet onder het stellen van voorwaarden) die in dit beheerplan vrijgesteld zijn van de vergunningplicht, niet meer aan een of meer van de (op de oorspronkelijke vergunningsvoorschriften gebaseerde) vrijstellingsvoorwaarden voldoen, dan is de vrijstelling niet meer van toepassing. En 'herleeft' de vergunningplicht. Er is in een dergelijk geval dus sprake van het verrichten van een activiteit (project of andere handeling) zonder vergunning en degene die de activiteit verricht overtreedt daarmee artikel 19d lid 1 Nb-wet. Dit betekent dat degenen die vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten verrichten, gehouden kunnen worden aan de voorwaarden die op grond van het beheerplan aan deze activiteiten worden gesteld, zonder dat daarvoor extra besluiten nodig zijn (zoals een aanschrijving). Bij bestaand gebruik in de zin van artikel 1 sub m Nb-wet kan het bevoegd gezag, in geval dat er wordt afgeweken van de gestelde voorwaarden gebruik maken van de aanschrijvingsbevoegdheid in de zin van artikel 19c, tweede lid, Nb-wet. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van de relevante informatie in het beheerplan en de achtergronddocumenten. Handhavers van het Nb-wet bevoegd gezag (provincies/EZ) kunnen direct in het veld handhavend optreden als de betreffende personen zich bij het uitoefenen van onder voorwaarden vrijgestelde activiteiten niet houden aan de betreffende voorwaarden.

Categorie 3 - Vergunningplichtige activiteiten die (afzonderlijk) vergunningplichtig blijven

Er zijn ook vergunningplichtige activiteiten die *niet* zijn vrijgesteld in dit beheerplan en dus gewoon vergunningplichtig blijven. Voor de handhaving van vergunde activiteiten verandert er niets als gevolg van het beheerplan. Vergunninghouders moeten zich blijven houden aan de vergunningvoorschriften. Doet men dat niet, dan wordt art. 19d lid 1 van de Nb-wet overtreden.

Categorie 4 - Niet-vergunningplichtige activiteiten, wel mitigatie vereist

Huidige activiteiten kunnen ook niet-vergunningplichtig zijn, maar het kan wel nodig zijn om met het oog op de instandhoudingsdoelen daarvoor maatregelen te nemen. De huidige activiteiten kunnen immers, al dan niet in combinatie met andere activiteiten, toch een effect hebben. Indien deze effecten alsnog een significant effect hebben, dienen in het beheerplan mitigerende maatregelen genomen te worden waardoor deze effecten worden voorkomen of beperkt, zodat ze niet meer significant kunnen zijn of worden.

Deze categorie onderscheidt zich van de overige in die zin dat de mitigerende maatregelen voor niet-vergunningplichtige activiteiten niet juridisch afdwingbaar zijn zonder aanvullend juridisch instrumentarium. Dit aanvullend juridisch instrumentarium maakt onderdeel uit van de mitigerende maatregelen en wordt besproken in het kader van de handhaving in hoofdstuk 8 en is verder uitgewerkt in het toezicht- en handavingsplan.

5.3

Toetsingskader voor toekomstige activiteiten

Ontwikkelingen van menselijke activiteiten binnen de Deltawateren blijven ook in de toekomst mogelijk, mits de instandhoudingsdoelstellingen niet worden geschaad. Het beheerplan en de relevante informatie hierin dient, behalve als vrijstelling voor bepaalde Nb-wet vergunningplichtige activiteiten (zie paragraaf 5.1), dan ook als toetsingskader voor vergunningverlening voor toekomstige activiteiten. Het kan daarbij zowel gaan om autonome ontwikkelingen van huidige activiteiten als om nieuwe toekomstige activiteiten. De informatie over de trends en verspreiding, de mate van doelbereik en dergelijke zaken, zijn van belang voor een beoordeling in hoeverre een nieuwe (of gewijzigde) activiteit verslechtering en/of significante verstoring van de habitattypen of soorten kan veroorzaken.

Bestaande en nieuwe activiteiten die niet in het beheerplan zijn beschreven, kunnen mogelijk vergunningplichtig zijn in het kader van de Natuurbeschermingswet. Of een activiteit ook daadwerkelijk Nb-wet vergunningplichtig is, hangt af van de mogelijke effecten. Deze mogelijke effecten hangen samen met de aard en omvang van de activiteit, en met de tijdsduur, de locatie en de periode. Bij de toetsing moet eveneens rekening worden gehouden met ecologische functies buiten het gebied zoals rustgebied, foerageergebied en verbindingzones.

Een bijzonder geval van Nb-wet vergunningplichtige activiteiten, zowel binnen als (via externe werking) ook buiten de Natura 2000-begrenzingsen betreft activiteiten met een mogelijk invloed vanwege depositie van stikstof op de stikstofgevoelige habitattypen of leefgebieden binnen de Natura 2000-gebieden. Hiervoor is een landelijke aanpak gekozen, waarop in onderstaand kader iets dieper wordt ingegaan.

Programmatiese Aanpak Stikstof (PAS)

Stikstofemissies van diverse menselijke activiteiten als verkeer, industrie en grootschalige landbouw leiden tot omvangrijke deposities van stikstof op onder andere de natuurgebieden. In het kader van de PAS zijn voor alle Natura 2000-gebieden in Nederland eventuele knelpunten onderzocht voor de stikstofgevoelige habitattypen. In de Deltawateren hebben deze analyses opgeleverd dat er alleen in Grevelingen, Oosterschelde en Westerschelde-Saeftinghe sprake is van actuele en/of toekomstige overschrijdingen van kritische depositiewaarden voor stikstofgevoelige habitattypen en/of leefgebieden voor soorten (DLG, 2013a, b, c, d, e, f, g). In de betreffende deelrapporten voor Grevelingen, Oosterschelde en Westerschelde-Saeftinghe zijn de maatregelen die in de gebiedsanalyses voor deze gebieden zijn geïdentificeerd als herstelmaatregelen opgenomen en speci-

fiek als te nemen 'PAS-maatregelen' gelabeld. Voor het vergunnen van toekomstige stikstofuitstotende activiteiten met een mogelijke invloed op Grevelingen, Oosterschelde of Westerschelde-Saeftinghe zal de via het PAS-instrumentarium te bepalen 'ontwikkelingsruimte' voor stikstofuitstoot als maatgevend worden beschouwd. Aangezien voor alle overige gebieden (Oude Maas, Hollands Diep, Haringvliet en Veerse Meer) stikstofdepositie geen knelpunt is, zijn daarop gerichte specifieke maatregelen voor die gebieden niet nodig. Voor nieuwe toekomstige plannen en projecten blijft de uitstoot van stikstof ook voor deze gebieden wel één van de toetsingscriteria voor vergunningverlening door de provincies in het kader van de Nb-wet.

Als een initiatiefnemer een (nieuwe) activiteit wil gaan uitvoeren die mogelijk effecten heeft op de Natura 2000-doelstellingen van de Deltawateren, dan heeft deze wellicht een Nb-wet vergunning nodig. Hij of zij kan daarvoor in overleg treden met het bevoegd gezag (ministerie van EZ of Provincies), zodat een toetsing van de mogelijke effecten ervan kan plaatsvinden.

Handreiking evenementen

Voor de beoordeling of voor een evenement al of geen vergunning Natuurbeschermingswet 1998 nodig is, is het essentieel om na te gaan of het evenement kenmerken heeft die negatieve effecten op de beschermde natuurwaarden kunnen hebben, zoals (tijdelijke) geluidsoverlast bij gebruik van professioneel vuurwerk en concerten en/of specifieke aspecten die betrekking hebben op de locatie waar het evenement plaatsvindt. Ook de afstand tot het Natura 2000-gebied speelt een rol, net als het gebruik van licht zoals bijvoorbeeld het inzetten van visueel vuurwerk, zoeklicht of laserstraal. Ook het aantal te verwachten bezoekers, de duur van het evenement en het tijdstip waarop het evenement plaatsvindt zijn van belang.

Basisvoorwaarden Evenementen

1. Er mag geen afval worden achtergelaten of terechtkomen in een Natura 2000-gebied.
2. Thermische, chemische of overige lozingen in een Natura 2000-gebied zijn niet toegestaan, tenzij voldaan wordt aan het beslisschema's Lozingen van stoffen en Warmtelozingen van Rijkswaterstaat (zie bijlage 6.3 en 6.4 uit de NEA II).
3. De Natura 2000-gebieden mogen alleen worden betreden op de opengestelde paden en routes en binnen opengestelde gebieden.
4. Er worden geen blijvende veranderingen binnen de begrenzing van een Natura 2000-gebied aangebracht.
5. Versterkt geluid binnen de begrenzing van Natura 2000-gebieden is niet toegestaan.

5.4 Knelpunten buiten de Deltawateren en cumulatie

Knelpunten buiten de Deltawateren

Bij de NEA is voor die soorten en habitattypen, waarvoor in één of meer van de Natura 2000-gebieden de instandhoudingsdoelstelling niet worden bereikt, nagegaan of deze situatie geheel of gedeeltelijk toegeschreven moet worden aan knelpunten buiten de begrenzing van de Natura 2000-gebieden in de Deltawateren. Hieronder wordt verstaan dat het aan factoren van buiten de begrenzing van de Natura 2000-gebieden is toe te schrijven dat de instandhoudingsdoelstelling of de doelaantallen binnen de begrenzing niet (kunnen) worden bereikt.

De relevante aspecten in de Deltawateren zijn in de NEA per deelgebied nader uitgewerkt, daarbij is gekeken naar:

- industrie & havens;
- landbouwkundige activiteiten;
- windmolens, hoogspanningsleidingen en hoogbouw;
- landgebruik;
- jacht, beheer en schadebestrijding;
- wegen;
- lozingen;
- overige factoren: (bijvoorbeeld veranderingen broedgebieden of overwinteringsgebieden).

Bij de uitwerking van bovengenoemde relevante aspecten is geconcludeerd dat omvang en kwaliteit van habitattypen en leefgebieden voor soorten in de Deltawateren mogelijk verslechtering of significante verstoring ondervinden als gevolg van concreet adresseerbare externe knelpunten. Om deze effecten te mitigeren zijn maatregelen geformuleerd, die zijn opgenomen in Tabel 5.1. In deze tabel worden alle vormen van externe activiteiten of factoren genoemd, die van invloed kunnen zijn op het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen of de daarbij in de aanwijzingsbesluiten genoemde doelaantallen. Voor de concreet benoembare en relatief dichtbij gelegen externe factoren is een toetsing uitgevoerd in de NEA (zie de rapportage van de NEA, fase II voor de volledige tekst over de toetsing van deze externe werking). De enige maatregel die hiermee samenhangt is het Kierbesluit bij de Haringvliet. Externe effecten van stikstofdepositie is niet in de NEA, fase II meegegenomen maar apart onderzocht, zie kader Programmatische Aanpak Stikstof (PAS).

Effecten die zijn toe te schrijven aan externe factoren van meer diffuse aard en/of die verder buiten de omgeving van de Natura 2000-gebieden spelen, liggen buiten de invloedssfeer van wat in een beheerplan kan worden geregeld en zijn in de NEA dan ook niet behandeld. Hiervoor zal vaak een aanpak op nationaal of zelfs internationaal niveau nodig zijn. Tabel 5.1 geeft ook voor deze moeilijker aan te pakken externe factoren aan voor welke soorten daar, in de diverse gebieden binnen de Deltawateren, sprake van is. De achtergrond en onderbouwing van de vogelpopulaties die vooral beperkt worden door (diffuse) factoren van ver buiten de Natura 2000-begrenzingsen en buiten de invloedssfeer van de beheerders, is opgenomen in bijlage B.

Activiteit/ Externe factor	Water	Soort	Externe maatregel
Passeerbaarheid sluizen Haringvliet	Hollands Diep	Elft, fint, rivierprik, zalm, zeeprik	Kierbesluit
Passeerbaarheid water stroomopwaarts van Westerschelde & Saeftinghe	Westerschelde & Saeftinghe	Fint, rivierprik, zeeprik	Toegankelijk en geschikt maken paai- en opgroeigebieden fint en prikken bovenstrooms in Schelde via KRW-maatregelen; adresseren bij Belgische/Vlaamse autoriteiten
Neg. trend in broedgebieden buiten de Deltawateren ¹¹	Westerschelde, Grevelingen, Haringvliet, Veerse Meer	Scholekster, Kievit, grutto, goudplevier	Broedpopulatie in NL op peil houden via landelijk beleid; adresseren op landelijk niveau
Neg. trend in broedgebieden buiten Nederland veroorzaakt mogelijk ook <i>deels</i> de dip in broedpopulatie Deltawateren, die tot dezelfde metapopulatie behoort	Alle broedgebieden	Strandplevier, Kluut	Probleem adresseren op EU niveau
Broedgebied Oosterschelde ligt aan de zuidelijke grens van verspreidingsgebied en wordt daarom niet altijd vol benut	Oosterschelde	Noordse stern	Geen
Onbekend, geen aanwijzing voor verminderde draagkracht	Oosterschelde	Zwarte ruiter	Probleem adresseren op niveau internationale trekroute
Functie als rust- en slaapgebied is binnen Natura 2000-gebied voldoende. De beoogde aantallen graseters kunnen echter niet al hun voedsel uit het Natura 2000-gebied zelf halen. Ze zijn afhankelijk van de beschikbaarheid van voedselrijke graslanden in de omgeving. Als daar meer voedsel te vinden is, zullen deze ganzen en eenden ook daar overnachten.	Alle wateren met uitzondering van Oude Maas	Kolgans, grauwe gans, smient, wilde eend	Op landelijk niveau voldoende voedselrijke graslanden behouden nabij geschikte slaapplekken; adresseren op landelijk niveau
Overwinteringsgebied Haringvliet ligt aan de zuidelijke grens van verspreidingsgebied en wordt daarom niet altijd vol benut. Als bijvoorbeeld de Oostzee niet dichtvriest, verblijven toppers daar.	Haringvliet	Topper	Geen
In NL voorkomende populatie is dusdanig klein, dat deze onmogelijk beperkt wordt door een gebrek aan geschikt leefgebied (draagkracht).	Haringvliet	Dwerggans	Geen

Tabel 5.1. Overzicht van soorten waarvoor doelaantal niet behaald wordt door externe activiteiten en/of oorzaken en de eventueel daarbij horende externe maatregelen.

¹¹ Onder externe effecten vallen ook de negatieve effecten die in broedgebieden elders optreden, wat leidt tot een negatieve trend aldaar. Vanuit de broedgebieden komen de vogels naar de Deltawateren waar ze als niet-broedvogel een instandhoudingsdoelstelling hebben. Zo hebben effecten op de broedgebieden een directe relatie met het aantal niet-broedvogels in doortrek- en overwinteringsgebieden.

Cumulatie van effecten

In de NEA II is vastgesteld dat significante negatieve effecten door cumulatie van resteffecten van verschillende activiteiten voor sommige instandhoudingsdoelstellingen niet zijn uit te sluiten. Dit betreffen typen gebruik die intrinsiek niet via vergunningen kunnen worden gerealiseerd, zoals recreatie op bestaande infrastructuur. Voor deze groep activiteiten worden mitigerende maatregelen getroffen, waarbij het vaststellen van toegangsbeperkingsbesluiten de belangrijkste is. Met de maatregel wordt ervoor gezorgd dat er voldoende rustige leefgebieden in de Deltawateren aanwezig zijn, ook wanneer recreatieve activiteiten autonoom toenemen.

6 Worden de doelen bereikt?

Dit hoofdstuk geeft per cluster aan welke instandhoudingsdoelstellingen voor de Deltawateren in de eerste beheerplanperiode bereikt worden en welke instandhoudingsdoelstellingen gefaseerd worden bereikt. In hoofdstuk 3 is eerder aangegeven voor welke soorten en habitattypen een knelpunt bestaat voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen. In de hoofdstukken 4 en 5 zijn de maatregelen beschreven die worden genomen om de knelpunten die het bereiken van de doelstellingen in de weg staan op te lossen. Het gaat daarbij om reeds geplande maatregelen en (deels) uitgevoerde maatregelen, aanvullende instandhoudingsmaatregelen, voorwaarden waar activiteiten aan moeten voldoen en mitigerende maatregelen. Bij het bepalen van het doelbereik is er vanuit gegaan dat de beoogde maatregelen voor de eerste beheerplanperiode¹² daadwerkelijk worden uitgevoerd en dat aan de gestelde voorwaarden wordt voldaan. Daarnaast is het van belang dat het huidige beheer wordt voortgezet om doelbereik te realiseren. De inschatting van het doelbereik in dit hoofdstuk wordt aan de hand van monitoring achteraf geëvalueerd. Deze evaluatie kan aanleiding geven om aanvullende maatregelen te treffen in de tweede beheerplanperiode.

6.1 Habitattypen

In tabel 6.1 is voor de habitattypen per Natura 2000-gebied aangegeven of de instandhoudingsdoelstellingen worden bereikt. Er wordt onderscheid gemaakt tussen doelbereik in de eerste beheerplanperiode en doelbereik in de tweede beheerplanperiode of later. Voor een groot deel van de habitattypen worden de instandhoudingsdoelstellingen in de eerste beheerplanperiode behaald, dankzij maatregelen, voorwaarden en/of voortgang van het bestaande beheer (zie de gebiedsdelen voor de onderbouwing). De uitzonderingen hierop staan hieronder beschreven. Voor de buitendijkse habitattypen 'grote baaien (H1160)', 'schorren en zilte graslanden (buitendijks) (H1330_A)', 'slijkgrasvelden (H3120)' en 'zilte pionierbegroeiingen (zeekraal) (H1310_A)' in Oosterschelde worden de doelstellingen met huidig beheer speelt de zandhonger. In de eerste beheerplanperiode worden de doelstellingen bereikt, door het voortzetten van huidig beheer en vooral het uitvoeren van een zandsuppletie op de Roggeplaat in het kader van MIRT-project zandhonger. De evaluatie van het MIRT-project zal uitwijzen of er in latere beheerplannen nog meer maatregelen nodig zijn om de zandhonger voldoende te remmen. Een verslechtering van veenmosrietlanden (H7140_B) wordt in de eerste beheerplanperiode dankzij het bestaande terreinbeheer en door aanvullende PAS-maatregelen voorkómen. Op de langere termijn is de verwachting dat naast de PAS-herstelstrategieën, een optimaal vegetatie- en peilbeheer zal zorgen dat, in ieder geval in de Westelijke Kuup, enige uitbreiding van veenmosrietlanden mogelijk is. In de Grevelingen is het de verwachting dat op de langere termijn verslechtering op kan gaan treden van zilte habitattypen die buiten het bereik liggen van zoutinvloeden. Voor de Grevelingen wordt momenteel een verkenning uitgevoerd naar mogelijke oplossingen voor de waterkwaliteitsproblematiek. De uitkomsten hiervan zullen sterk bepalen wat de toekomst wordt van de Grevelingen, en in hoeverre de instandhoudingsdoelstellingen voor habitattypen behaald worden. De Natura 2000-doelen worden expliciet meegewogen in de verkenning. Er wordt dan ook vanuit gegaan dat ook na de eerste beheerplanperiode de instandhoudingsdoelstellingen blijvend zullen worden geborgd, ook bij ten uitvoer brengen van de uit deze verkenning voortvloeiende maatregelen.

¹² In de gebiedsdelen staat beschreven welke maatregelen in de eerste beheerplanperiode worden getroffen, en welke maatregelen worden gefaseerd naar een volgende periode.

habitattype	Grevelingen		Haringvliet		Hollands Diep		Oosterschelde		Oude Maas		Veerse Meer		Westerschelde & Saeftinghe	
	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>
Doelbereik bp1/2 en later	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>
Duindoornstruwelen	1	2>											1	2>
Embryonale duinen													1	2>
Estuaria													1	2>
Grijze duinen (kalkarm)	1	2>												
Grote baaien							1	2>						
Kruipwilgstruwelen	1	2>												
Overgangs- en trilvenen (veenmosrietlanden)							1	2>						
Permanent overstroomde zandbanken													1	2>
Ruigten en zomen (harig wilgenroosje)	1	2>	1	2>	1	2>			1	2>				
Schorren en zilte graslanden (buitendijks)							1	2>	1	2>			1	2>
Schorren en zilte graslanden (binnendijks)	1	2>					1	2>	1	2>			1	2>
Slijkgrasvelden							1	2>	1	2>			1	2>
Slikkige rivieroeveren			1	2>	1	2>			1	2>				
Vochtige alluviale bossen (zachthoutoibossen)			1	2>	1	2>			1	2>				
Vochtige duinvalleien (kalkrijk)	1	2>											1	2>
Witte duinen													1	2>
Zilte pionierbegroeiingen (zeekraal)	1	2>					1	2>					1	2>
Zilte pionierbegroeiingen (zeevetmuur)	1	2>											1	2>

Legenda

	Instandhoudingsdoelstelling bereikt met (huidig) beheer
	Instandhoudingsdoelstelling bereikt dankzij instandhoudingsmaatregelen, voorwaarden en/of mitigatie
	Instandhoudingsdoelstelling waarschijnlijk (nog) niet bereikt binnen de eerste beheerplanperiode, maar kan worden bereikt in opvolgende beheerplanperiodes, er treedt geen verslechtering op in de eerste beheerplanperiode
	Onbekend

Tabel 6.1. Doelbereik voor habitattypen in zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren in de eerste beheerplanperiode en later.

6.2 Habitatsoorten

In tabel 6.2 is voor de habitatsoorten per Natura 2000-gebied aangegeven of de instandhoudingsdoelstellingen worden bereikt. Voor rivierdonderpad, bever, bittervoorn en groenknolorchis is het huidige beheer voldoende om de instandhoudingsdoelstellingen te bereiken.

Als gevolg van de uitvoering van het Kierbesluit (zie hoofdstuk 4) zal het Haringvliet optrekbaar worden voor elft, fint, rivierprik, zeeprik en zalm. Hiermee worden de instandhoudingsdoelstellingen in het Haringvliet en Hollands Diep voor deze soorten bereikt. De doortrekfunctie van de Westerschelde voldoet voor trekvis, maar er zijn maatregelen stroomopwaarts (buiten het Natura 2000-gebied Westerschelde & Saeftinghe in België) nodig om de populaties te herstellen.

De diverse maatregelen die voor de noordse woelmuis worden uitgevoerd zorgen ervoor dat in alle gebieden de instandhoudingsdoelstelling voor deze soort in de eerste beheerplanperiode bereikt wordt. Mogelijk blijft er ook in de volgende beheerplanperiodes gericht terreinbeheer voor deze soort noodzakelijk.

Soort	Grevelingen		Haringvliet		Hollands Diep		Oosterschelde		Oude Maas		Veerse Meer		Westerschelde & Saeftinghe		Regiodoelstelling gewone zeehond	
	1	2 >	1	2 >	1	2 >	1	2 >	1	2 >	1	2 >	1	2 >	1	2 >
Bever																
Bittervoorn																
Elft																
Fint																
Gewone zeehond (r)																
Groenknolorchis																
Nauwe korfslak																
Noordse woelmuis																
Rivierdonderpad																
Rivierprik																
Zalm																
Zeeprik																

Legenda

	Instandhoudingsdoelstelling wordt bereikt met (huidig) beheer
	Instandhoudingsdoelstelling wordt bereikt dankzij instandhoudingsmaatregelen, voorwaarden en/of mitigatie
	Instandhoudingsdoelstelling wordt waarschijnlijk gehaald na de eerste beheerplanperiode
	Onbekend
r	Regiodoel

Tabel 6.2. Doelbereik voor habitatsoorten in zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren in de eerste beheerplanperiode en later.

Voor de gewone zeehond geldt een opgave de kwaliteit van het leefgebied te verbeteren. Aantallen gewone zeehonden nemen gestaag toe in de gehele Delta (Oosterschelde, Westerschelde, Voordelta en Grevelingen) en ook het aantal pups in Ooster- en Westerschelde neemt toe (Fijn et al, 2013). Monitoring in de komende jaren moet uitwijzen of er sprake is van structurele verbetering van het voortplantings-succes, of dat er tijdelijke opleving plaats vindt.

Rust is en blijft een belangrijke ecologische vereiste, vooral voor het voortplantings-succes. Dit is in de Oosterschelde al via regulering van activiteiten geregeld. In het beheerplan wordt aanvullende zonerings in de Westerschelde opgenomen om de rust ook in dit gebied te garanderen. Daarmee is de verwachting dat er een belangrijke bijdrage wordt geleverd aan de deltapopulatie van deze soort. De verbetering van de waterkwaliteit is geadresseerd in de Kaderrichtlijn Water (Deltares, 2010).

De resultaten van het lopende monitoringsproject zal moeten uitwijzen of de instandhoudingsdoelstelling voor de nauwe korfslak bereikt wordt. Op dit moment worden geen knelpunten voorzien voor deze soort en is de verwachting dat uit de monitoring zal blijken dat het huidige beheer voldoet om de instandhoudingsdoelstelling te bereiken.

6.3 Kustbroedvogels

In tabel 6.3 is voor de kustbroedvogels per Natura 2000-gebied aangegeven in hoeverre een knelpunt is opgelost. Daarnaast is in de laatste kolommen het regionale doelbereik weergegeven.

Behoud en verbetering van de situatie voor de kustbroedvogels is één van de speerpunten van dit Natura 2000-beheerplan. Een groot deel van de Natura 2000-maatregelen is er op gericht om het leefgebied voor deze soortgroep duurzaam in stand te houden. In de Deltawateren worden diverse maatregelen getroffen die een bijdrage leveren aan het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen voor kustbroedvogels, zoals peilbeheer in Grevelingen, het storten van schelpen op voormalige broedgebieden die ongeschikt zijn geworden, zodat hun geschiktheid wordt hersteld, het creëren en onderhouden van broedeilanden, de realisatie van nieuwe getijdennatuur, aanpassingen aan (of intensivering van) het terreinbeheer en het zonereren en monitoren van recreatieve activiteiten bij kwetsbare broedgebieden voor kustbroedvogels (zie de gebiedsdelen voor nadere details). Bovendien worden er maatregelen voor de kustbroedvogels getroffen in het Veerse Meer.

Naar verwachting zal dit voor zeven van de negen kustbroedvogelsoorten resulteren in het bereiken van de instandhoudingsdoelstelling in de eerste beheerplanperiode¹³. Er zijn twee uitzonderingen: de kluut en strandplevier. De trend van de strandplevier in de Deltawateren is de laatste jaren dusdanig negatief, dat met het pakket aan maatregelen naar verwachting de verslechtering van het leefgebied weliswaar wordt gestopt, maar nog niet de gewenste draagkracht wordt bereikt. Overigens is het niet volstrekt duidelijk waarom de strandplevier niet in grotere aantallen tot broeden komt in de Delta. De draagkracht (het aanbod van geschikt leefgebied) lijkt groter te zijn dan het aantal vogels dat tot broeden komt. De monitoring van de instandhoudingsmaatregelen in de eerste beheerplanperiode zal mogelijk meer inzicht geven of er sprake kan zijn van externe werking, of dat de strandplevier nog relatief onbekende, specifiekere habitateisen heeft. Mogelijk is rust een essentiële vereiste voor de strandplevier, meer dan bij de andere kustbroedvogels. De kluut is

¹³ Met daarbij de aantekening dat voor deze soorten ook in de opvolgende beheerplanperioden terreinbeheer noodzakelijk blijft om de broedgebieden in stand te houden.

een pionierssoort *pur sang* en daarom extra gevoelig voor successie. Een voordeel hiervan is dat de kluut heel snel reageert op de aanleg van nieuwe natuur. Maar ook nieuwe natuurgebieden zullen in de loop der jaren begroeid raken. En hoewel de laatste jaren zeer veel nieuwe natuur is gerealiseerd (zoals Deltanatuur en plan Tureluur) zijn er voor de korte termijn weinig nieuwe grootschalige natuurprojecten gepland. Voor deze soort zal er dus altijd een opgave blijven om via terreinbeheer en inrichtingsmaatregelen voldoende broedgebied in stand te houden om de huidige draagkracht in de Deltawateren te waarborgen; een constante strijd tegen verslechtering door successie. Daarom is de inschatting dat met het maatregelenpakket de verslechtering weliswaar wordt gestopt, maar dat het op peil houden van de draagkracht een blijvend punt van aandacht is. Dit geldt, maar in mindere mate, voor alle vogels die broeden op schaars begroeide gronden.

Soort	Grevelingen		Haringvliet		Hollands Diep		Oosterschelde		Oude Maas		Veerse Meer		Westerschelde & Saefthinghe		Regiodoelstelling	
	1	>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>
Doelbereik bp1/2 en later																
Bontbekplevier (r)	■	■	■	■			■	■					■	■	■	■
Dwergstern (r)	■	■	■	■			■	■					■	■	■	■
Grote stern (r)	■	■	■	■			■	■					■	■	■	■
Kleine mantelmeeuw											■	■				
Kluut (r)	■	■	■	■	■	■	■	■					■	■	■	■
Noordse stern							■	■								
Strandplevier (r)	■	■	■	■			■	■					■	■	■	■
Visdief (r)	■	■	■	■			■	■					■	■	■	■
Zwartkopmeeuw (r)			■	■									■	■	■	■

Legenda

■	Instandhoudingsdoelstelling bereikt met (huidig) beheer
■	Instandhoudingsdoelstelling bereikt dankzij instandhoudingsmaatregelen, voorwaarden en/of mitigatie
■	Instandhoudingsdoelstelling wordt waarschijnlijk (nog) niet bereikt binnen de eerste beheerplanperiode, maar kan worden bereikt in opvolgende beheerplanperiodes, er treedt geen verslechtering op in de eerste beheerplanperiode
■	Instandhoudingsdoelstelling wordt waarschijnlijk gehaald na de eerste beheerplanperiode
■	Onbekend
r	Regiodoel

Tabel 6.3. Doelbereik kustbroedvogels in zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren in de eerste beheerplanperiode en later.

6.4

Moerasbroedvogels

In tabel 6.4 is voor de moerasbroedvogels per Natura 2000-gebied aangegeven of de instandhoudingsdoelstellingen worden bereikt. De meeste gebieden zijn op orde voor de moerasbroedvogels. In de Grevelingen lift de bruine kiekendief mee op

maatregelen die getroffen worden voor de noordse woelmuis omdat hun habitatei-
sen deels overlappen.

De aantallen van de blauwborst in de Westerschelde & Saeftinghe en de bruine kie-
kendief in de Oosterschelde zijn niet goed bekend, omdat ze nog onvoldoende ge-
biedsdekkend zijn geteld. Voor deze soorten wordt daarom in de eerste beheerplan-
periode aanvullende monitoring uitgevoerd, om te bepalen hoe het precies gaat met
de broedpopulaties. Op dit moment zijn er geen aanwijzingen dat de doelstellingen
op langere termijn niet gehaald kunnen worden.

De aantallen blauwborsten in het Haringvliet laten een duidelijke daling zien. De
oorzaak hiervan is niet duidelijk. Door experimenteel beheer van ruigtes wordt de
komende jaren in de gehele Delta meer ervaring opgedaan met de factoren die be-
palen hoe soortenrijke ruigtes tot ontwikkeling kunnen worden gebracht. Daarbij
zijn doelsoorten onder meer de noordse woelmuis, blauwborst en bruine kiekendief.
Naar verwachting zal de blauwborst al in de eerste planperiode profiteren van deze
nieuwe terreinbeheermaatregelen, en op termijn kan het beheer in grotere omvang
worden ingezet.

Tabel 6.4. Doelbereik moerasbroedvogels in zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren in de eerste
beheerplanperiode en later.

Soort	Grevelingen		Haringvliet		Hollands Diep		Oosterschelde		Oude Maas		Veerse Meer		Westerschelde & Saeftinghe	
	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>
Aalscholver														
Blauwborst														
Bruine kiekendief														
Lepelaar														
Rietzanger														

Legenda

	Instandhoudingsdoelstelling wordt bereikt met (huidig) beheer
	Instandhoudingsdoelstelling wordt bereikt dankzij instandhoudingsmaatregelen, voorwaarden en/of mitigatie
	Onbekend

6.5

Steltlopers

In tabel 6.5 is voor de steltlopers per Natura 2000-gebied aangegeven of de in-
standhoudingsdoelstellingen worden bereikt. Voor de meeste steltlopers worden de
instandhoudingsdoelen behaald, dankzij het huidige beheer en/of maatregelen in de
eerste beheerplanperioden. Er zijn enkele uitzonderingen en bijzonderheden.

De zandhonger in de Oosterschelde zal op termijn zorgen voor een afname aan foerageergebied voor steltlopers (zie paragraaf 2.1). Door uitvoering van de 1^e fase van MIRT-project zandhonger (suppleren van de Roggeplaat) is in minimaal de eerste beheerplanperiode verslechtering niet aan de orde. Evaluatie van het MIRT-project zal moeten uitwijzen in hoeverre de zandhonger op de lange termijn kan worden geremd.

Soort	Grevelingen		Haringvliet		Hollands Diep		Oosterschelde		Oude Maas		Veerse Meer		Westerschelde & Saeftinghe		
	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	
	Doelbereik bp1/2 en later														
Bontbekplevier	■	■					■	■						■	■
Bonte strandloper	■	■					■	■						■	■
Drieteenstrandloper							■	■						■	■
Goudplevier	■	■	■	■			■	■			■	■		■	■
Groenpootruiter							■	■						■	■
Grutto			■	■											
Kanoet							■	■						■	■
Kievit			■	■			■	■						■	■
Kluut	■	■	■	■			■	■			■	■		■	■
Rosse grutto	■	■												■	■
Scholekster	■	■					■	■						■	■
Steenloper	■	■					■	■						■	■
Strandplevier	■	■					■	■						■	■
Tureluur	■	■					■	■						■	■
Wulp	■	■	■	■			■	■						■	■
Zilverplevier	■	■					■	■						■	■
Zwarte ruiter							■	■						■	■

Legenda

■	Instandhoudingsdoelstelling wordt bereikt met (huidig) beheer
■	Instandhoudingsdoelstelling wordt bereikt dankzij instandhoudingsmaatregelen, voorwaarden en/of mitigatie
■	Instandhoudingsdoelstelling wordt waarschijnlijk (nog) niet bereikt binnen de eerste beheerplanperiode, maar kan worden bereikt in opvolgende beheerplanperiodes, er treedt geen verslechtering op in de eerste beheerplanperiode
■	Instandhoudingsdoelstelling wordt waarschijnlijk gehaald na de eerste beheerplanperiode
■	Onbekend

Tabel 6.5. Doelbereik steltlopers in de zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren in de eerste beheerplanperiode en later.

Omdat het niet duidelijk is waardoor de kluut in het Veerse Meer afneemt, wordt hier onderzoek naar uitgevoerd in de eerste beheerplanperiode. Uitkomsten van dat onderzoek moeten uitwijzen of en op welke termijn de draagkracht kan worden verbeterd.

In de Westerschelde worden specifiek voor steltlopers geen aanvullende maatregelen getroffen bovenop reeds geplande maatregelen (Natuurherstelpakket Wester-

schelde en Natuurcompensatie Westerschelde). Wel zullen regulerende maatregelen worden getroffen om negatieve effecten van activiteiten te verkleinen, bijvoorbeeld door de realisatie van rustgebieden (vastgelegd in Toegangsbeperkingsbesluiten) en het reguleren van dijkrecreatie. Naar verwachting zal hierdoor de verslechtering van het leefgebied van bontbekplevier en rosse grutto in de eerste beheerplanperiode worden gestopt. Er is aanvullend onderzoek nodig naar deze soorten om te achterhalen of er meer maatregelen nodig zijn om op de langere termijn volledig herstel van de draagkracht te realiseren. Het is niet bekend wat de negatieve trend van de steenloper veroorzaakt. Onderzoek in de 1ste beheerplanperiode moet aantonen of er wat mis is met de draagkracht van het gebied, en zo ja, wat hier aan gedaan kan worden. Gedurende de 1ste of bij de start van de 2de beheerplanperiode kunnen maatregelen worden uitgevoerd.

6.6 Viseters

In tabel 6.6 is voor de viseters per Natura 2000-gebied aangegeven of de instandhoudingsdoelstellingen worden bereikt. Voor de meeste soorten worden de instandhoudingsdoelstellingen bereikt in de eerste beheerplanperiode met voortzetting van het huidige beheer.

Soort	Grevelingen		Haringvliet		Hollands Diep		Oosterschelde		Oude Maas		Veerse Meer		Westerschelde & Saeftinghe	
	1	2 >	1	2 >	1	2 >	1	2 >	1	2 >	1	2 >	1	2 >
Aalscholver														
Dodaars														
Fuut														
Geoorde fuut														
Kleine zilverreiger														
Kuifduiker														
Lepelaar														
Middelste zaagbek														

Legenda	
	Instandhoudingsdoelstelling wordt bereikt met (huidig) beheer
	Instandhoudingsdoelstelling wordt waarschijnlijk (nog) niet bereikt binnen de eerste beheerplanperiode, maar kan worden bereikt in opvolgende beheerplanperioden, er treedt geen verslechtering op in de eerste beheerplanperiode
	Instandhoudingsdoelstelling wordt waarschijnlijk gehaald na de eerste beheerplanperiode

Tabel 6.6. Doelbereik viseters in de zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren in de eerste beheerplanperiode en later.

Voor de fuut en kuifduiker is in de Grevelingen geen duidelijke oorzaak voor de te lage aantallen. Mogelijk zijn de dalende aantallen te wijten aan een voedseltekort (onvoldoende kleine vis). Door de uitvoering van KRW-maatregelen kan de ecologische waterkwaliteit, en daarmee de beschikbaarheid van vis, verbeteren. Er zal in de 1ste beheerplanperiode onderzoek worden uitgevoerd naar mogelijke effectieve maatregelen. De verwachting is dat met de KRW-maatregelen en eventuele maatregelen die volgen uit het onderzoek de verslechtering in de eerste beheerplanperiode wordt tegen gegaan.

In Westerschelde & Saeftinghe zijn de aantallen van twee soorten viseters (fuut en middelste zaagbek) lager dan het doelaantal, maar de trend is inmiddels gestabiliseerd (ook al zijn er nu dan bijna geen middelste zaagbekken meer over). Ook hier kan er iets mis zijn met de beschikbaarheid van kleine vis. Omdat de trend stabiel is en er dus geen verdere verslechtering aan de orde is wordt in de eerste beheerplanperiode volstaan met extra aandacht bij de interpretatie en duiding van de monitoring. In het Veerse Meer zal worden onderzocht wat de oorzaak kan zijn voor de lage aantallen aalscholvers en dodaars. Resultaten van dit onderzoek moeten uitwijzen hoe de draagkracht kan worden vergroot.

6.7 Eenden, ganzen en zwanen

In tabel 6.7 is voor de eenden, ganzen en zwanen per Natura 2000-gebied aangegeven of de instandhoudingsdoelstellingen worden bereikt. Hieronder worden de soorten besproken waarvoor de instandhoudingsdoelstellingen niet behaald worden met het huidige beheer. Voor veel soorten is het niet volstrekt duidelijk of er daadwerkelijk een aantasting van de draagkracht van het gebied aan de orde is, en al helemaal niet waar deze aantasting door wordt veroorzaakt. Alleen in het Veerse Meer lijkt de achteruitgang gerelateerd te kunnen worden aan het gebruik van de Katse Heule. In de eerste beheerplanperiode vindt een onderzoek plaats naar verandering in voedselaanbod en veranderingen in Veerse Meer sinds het gebruik van de Katse Heule. Dit onderzoek moet uitwijzen of, en met welke maatregelen, de draagkracht van het gebied kan worden hersteld (zie hoofdstuk 4).

Voor de overige soorten waarvan de beoogde aantallen niet behaald worden, is het minder duidelijk wat er gedaan kan worden. Er worden daarom vooralsnog geen maatregelen getroffen die specifiek gericht zijn op het verbeteren van het leefgebied voor eenden, ganzen en zwanen. Het is wel goed mogelijk dat veel soorten mee zullen liften op maatregelen die niet specifiek gericht zijn op deze soortgroep, zoals het creëren van nieuwe natuur, het veiligstellen van rustgebieden en het verbeteren van de waterkwaliteit door KRW-maatregelen. De komende beheerplanperiode moet uitwijzen hoe groot deze bijdrage is.

Intussen wordt voor deze soorten met een duidelijke negatieve trend onderzoek uitgevoerd naar de oorzaken van en mogelijke oplossingen voor de afnemende aantallen. Voor soorten waarvan de trend inmiddels is gestabiliseerd, wordt bij de tussentijdse evaluatie van de monitoringsresultaten aanvullende aandacht besteed aan trends, mogelijke oorzaken ervan en de samenhang ervan met nationale en internationale trends, zodat zo snel mogelijk inzicht kan worden verkregen in het vervolg van het aantalsverloop en de mogelijke achtergronden daarvan. Op basis daarvan kan dan worden bepaald of er in de tweede beheerplanperiode extra maatregelen nodig zijn, dan wel diepgaander onderzoek gewenst is.

De insteek daarbij is dat voor de meeste soorten de verslechtering inmiddels zal zijn gestopt, of zal worden gestopt op basis van de uitkomsten van onderzoek en de eventueel daarmee samenhangende maatregelen. Als dat niet het geval is, dan moet er voor de tweede beheerplanperiode in ieder geval duidelijk worden wat er dan aan meer doeltreffende maatregelen nodig is. In Oosterschelde is doelbereik op de langere termijn afhankelijk van de uitkomsten van de evaluatie van het MIRT-project zandhonger.

Soort	Grevelingen		Haringvliet		Hollands Diep		Oosterschelde		Oude Maas		Veerse Meer		Westerschelde & Saefthinghe	
	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>
Doelbereik bp1/2 en later														
Bergeend														
Brandgans														
Brilduiker														
Dwerggans														
Grauwe gans														
Kleine zwaan														
Kolgans														
Krakeend														
Kuifeend														
Meerkoet														
Pijlstaart														
Rotgans														
Slobeend														
Smient														
Topper														
Wilde eend														
Wintertaling														

Legenda	
	Instandhoudingsdoelstelling wordt bereikt met (huidig) beheer
	Instandhoudingsdoelstelling wordt bereikt dankzij instandhoudingsmaatregelen, voorwaarden en/of mitigatie
	Instandhoudingsdoelstelling wordt waarschijnlijk (nog) niet bereikt binnen de eerste beheerplanperiode, maar kan worden bereikt in opvolgende beheerplanperiodes, er treedt geen verslechtering op in de eerste beheerplanperiode
	Instandhoudingsdoelstelling wordt waarschijnlijk gehaald na de eerste beheerplanperiode
	Onbekend

Tabel 6.7. Doelbereik eenden, ganzen en zwanen in de zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren in de eerste beheerplanperiode en later.

6.8

Roofvogels

In tabel 6.8 is voor de roofvogels per Natura 2000-gebied aangegeven of de instandhoudingsdoelstellingen worden bereikt. Voor alle roofvogels in de Deltawateren worden de instandhoudingsdoelstellingen in de eerste beheerplanperiode bereikt. Dit geldt waarschijnlijk ook voor de bruine kiekendief in de Oosterschelde en het Haringvliet, ofschoon daar niet altijd voldoende complete gegevens over voorhanden zijn. Voortzetting van het huidige beheer is daarvoor voldoende.

Soort	Grevelingen		Haringvliet		Hollands Diep		Oosterschelde		Oude Maas		Veerse Meer		Westerschelde & Saefthinghe	
	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>	1	2>
Slechtvalk														
Visarend														
Zeearend														

Legenda

 Instandhoudingsdoelstelling wordt bereikt met (huidig) beheer

Tabel 6.8. Doelbereik voor roofvogels in de zeven Natura 2000-gebieden in de Deltawateren in de eerste beheerplanperiode en later.

7 Toezicht en handhaving

Voorlichting en toezicht op naleving van (gedrags)regels zijn in eerste instantie de belangrijkste instrumenten om gebruikers en bezoekers van de Deltawateren te informeren over de maatregelen om de natuur te beschermen en naleving te bevorderen (preventief). Groeit de bekendheid met de regels, dan zal bij overtredingen ook vaker repressief worden opgetreden. In dit hoofdstuk worden de hoofdlijnen geschetst die zijn uitgewerkt in een toezicht- en handavingsplan.

7.1 Organisatie van de handhaving: samenwerken

Een efficiënte uitvoering van het toezicht en de handhaving vraagt om samenwerking tussen de verschillende handhavende instanties. Hierbij wordt zoveel mogelijk aangesloten bij de reeds in het gebied aanwezige handavingsstructuren.

De handavingsamenwerking is ingericht voor alle gebieden die door het beheerplan worden gedekt. Het is hierbij noodzakelijk om in de Deltawateren twee regio's te onderscheiden, omdat het voor de hand ligt om de regie van de handhaving in een gebied in de handen te laten van het bevoegd gezag in het kader van de Natuurbeschermingswet voor dat gebied. Dat zijn provincie Zeeland voor het zuidelijke deel, provincie Zuid-Holland voor het noordelijke deel (grensoverschrijdende gebieden worden volgens de huidige afspraken over vergunningverlening in deze gebieden verdeeld over de twee regio's) samen met de provincie Noord-Brabant voor de zuidoever van het Hollands Diep.

Voor beide regio's is een platform voor de handhaving opgericht dat ondersteuning biedt en verantwoording aflegt aan een regiegroep. Alle handhavende partijen zijn in het betreffende ambtelijke platform vertegenwoordigd. De precieze invulling en programmering van het platform wordt bepaald door de twee provinciale regisseurs (voor het Zeeuwse respectievelijk Zuid-Hollandse/Brabantse deel) aan de hand van de regels die gehandhaafd dienen te worden. Het platform heeft een overwegend operationeel karakter, gericht op het concreet maken van samenwerkingsafspraken (denk aan opstellen van gedeelde dienstroosters) elkaar leren kennen en uitwisselen van informatie, ervaringen en kennis.

Effectief handhavend optreden omvat een set van instrumenten, die geplaatst kunnen worden in de zogenaamde naleefketen van pro-actie, preventie, preparatie, repressie, en nazorg. Op basis van dit beheerplan en het toezicht- en handavingsplan wordt jaarlijks een jaarprogramma vastgesteld. Bij het vaststellen van de gezamenlijke handavingprioriteiten wordt rekening gehouden met de voorgaande evaluaties en uitkomsten van het monitoringprogramma. Een verdere uitwerking van de organisatie van de handavingsstructuur en werkwijze is opgenomen in het handavingsplan. Het uitgangspunt bij de verdere uitwerking is dat de primaire verantwoordelijkheden van de betrokken partijen ten aanzien van handhaving niet veranderen.

7.2 Aanpak toezicht en handhaving

In hoofdstuk 5 zijn de huidige activiteiten in het Natura 2000-gebied verdeeld in vier categorieën. De aanpak van toezicht en handhaving verschilt per categorie en wordt hieronder toegelicht. Daarnaast worden momenteel al in verschillende gebieden op verschillende wijzen toezicht en handhaving uitgevoerd. In hoeverre vanuit Natura 2000 veranderingen in toezicht en handhaving moeten worden doorgevoerd, verschilt dus ook per gebied.

Voor niet Nb-wet vergunningplichtige activiteiten die in hun huidige vorm geen significante negatieve effecten hebben op de instandhoudingsdoelstellingen van de Deltawateren zijn geen mitigerende maatregelen opgenomen in het beheerplan, omdat de effecten van deze activiteiten daar nu geen aanleiding toe geven. Mocht dit in de toekomst veranderen, dan kan hiertegen door de provincie worden opgetreden door middel van een aanschrijving in de zin van art. 19c Nb-wet, die vervolgens de grondslag kan vormen voor handhaving.

Aanpak categorieën 1 en 2: in het beheerplan vrijgestelde activiteiten

De vrijstelling in het beheerplan van onder 1 en 2 genoemde activiteiten is afhankelijk van de algemene voorwaarde dat de activiteiten niet in betekenende mate veranderen ten opzichte van de in dit beheerplan getoetste situatie. Daarnaast gelden voor de bij categorie 2 genoemde activiteiten nog specifieke voorwaarden die zijn beschreven in paragraaf 5.2 van de gebiedsdelen. Wanneer de voorschriften van reeds Nb-wet vergunde activiteiten in het beheerplan als vrijstellingsvoorwaarden zijn opgenomen vervalt de Nb-wet vergunning in de meeste gevallen niet automatisch bij inwerkingtreding van het beheerplan. Het bevoegd gezag dat de vergunning heeft verleend, zal de vergunning dus moeten intrekken. In het kader van de intrekkingprocedure wordt de vergunninghouder gewezen op de voorwaarden waaraan hij moet voldoen om van de vrijstelling van de vergunningplicht gebruik te kunnen maken en op de gevolgen als hij dat niet doet. In dat geval is er sprake van het handelen zonder vergunning (Artikel 19d lid 1 Nb-wet). Het bevoegd gezag voor de Nb-wet vergunningverlening is ook het bevoegd gezag dat toezicht houdt op de naleving van de voorwaarden van de vrijstelling van de vergunningplicht en gaat bij overtreding over tot handhaving.

Aanpak categorie 3: activiteiten, die (afzonderlijk) vergund blijven

De handhaving van de onder 3 genoemde activiteiten blijft ongewijzigd: overtreding van vergunningvoorschriften is een overtreding van art. 19d lid 1 Nb-wet. Hoewel dit beheerplan geen wijziging brengt in het toezicht en de handhaving van deze categorie activiteiten, worden deze voor de onderlinge samenhang en het overzicht van de handhaving in het gebied wel meegenomen in het handavingsplan.

Aanpak categorie 4: overige activiteiten en mitigerende maatregelen

De (mitigerende) maatregelen die gelden voor de activiteiten genoemd onder categorie 4 zijn beschreven in paragraaf 5.4 van de gebiedsdelen. Het afdwingen van deze mitigerende maatregelen is vaak niet direct mogelijk, omdat het beheerplan daarvoor geen rechtsgrondslag biedt. Wel bieden de Nb-wet en andere relevante wetten, bijvoorbeeld de Flora- en faunawet, bruikbare en afdwingbare bepalingen om de naleving van deze maatregelen te bevorderen. Een voorbeeld hiervan is het nemen van een toegangsbepalingbesluit in het kader van artikel 20 van de Nb-wet voor belangrijke leefgebieden.

De algemene toezichts- en handavingsaanpak voor categorie 4 activiteiten is:

- *Eerst preventie, daarna (indien nodig) repressie:* het voorkómen van overtredingen in de vorm van voorlichting, informatieverstrekking, markeren van de rustgebieden en waarschuwen. Pas als gebruikers regels overtreden, terwijl ze wel van die regels op de hoogte hadden kunnen zijn, zal strenger worden opgetreden.
- *Monitoring:* door middel van monitoring (zie hoofdstuk 10) wordt nagegaan of de afspraken die zijn gemaakt in het kader van zonering van kwetsbare gebieden en de regulering van dijkbetreding worden nagekomen, of de rust daarmee voldoende geborgd is en of de aantallen vogels (en/of zeehonden) op niveau blijven.
- *Markering van Artikel 20 Nb-wet gebieden:* er wordt preventief opgetreden door de rustgebieden waarvoor een toegangsbepalingbesluit in de zin van Artikel 20

Nb-wet geldt duidelijk te begrenzen. Deze begrenzing is ook noodzakelijk om een referentiepunt te hebben voor het toezicht en de handhaving van het betreffende toegangsbeperkingsbesluit.

7.3 Taakverdeling uitvoerende instanties

De taakverdeling tussen de uitvoerende instanties is als volgt:

- Rijkswaterstaat coördineert het markeren van de gebieden waarvoor een toegangsbeperking geldt. Markeringen op het land (bebording) vallen onder de verantwoordelijkheid van terreinbeheerders en in enkele gevallen de provincies. Markeringen op het water (betonning) worden uitgevoerd door RWS.
- Handhavers houden (al dan niet in teamverband) gericht toezicht op de toegangsbeperkingen van de rustgebieden. Het zwaartepunt van het toezicht op het water ligt bij de provincies. Op het land zijn ook taken toebedeeld aan terreinbeherende organisaties. Gemeenten, milieupolitie, waterschappen en Rijkswaterstaat leveren aanvullend signaleringstoezicht door overtredingen door te geven aan het centrale meldpunt.
- In operationele zin ligt de afstemming en programmering van handhavingsactiviteiten bij de twee provinciale regisseurs.

8 Sociaal economische Aspecten

In de voorgaande hoofdstukken is aangegeven wat er wel (en niet) kan in en rond de Natura 2000-gebieden in de Deltawateren. Dit is nader uitgewerkt voor elk van deze gebieden in de betreffende gebiedsdelen. Daarbij is vooral gekeken naar de huidige activiteiten en naar de verwachte ontwikkelingen hierin. Dit hoofdstuk gaat in op de betekenis van de beheerplannen voor zowel de huidige situatie als de verdere ontwikkeling in activiteiten en economische bedrijvigheid in en om de Natura 2000-gebieden in de Deltawateren. Ook wordt aangegeven hoe en wanneer er sprake is van vergunningverlening. Onderstaande is geen blauwdruk voor Natuurbeschermingswet-vergunningverlening voor alle nieuwe activiteiten. Voor nieuwe plannen en projecten die nog onbekend zijn qua aard, omvang en locatie, biedt het beheerplan basisinformatie aan initiatiefnemer en bevoegd gezag bij de vraag of een vergunning nodig is voor een nieuwe activiteit. De afweging per specifiek geval ligt bij het betreffende bevoegd gezag (vaak de provincie).

8.1 Inleiding

Rijkswaterstaat heeft als voortouwnemer in het gebiedsproces in goed overleg met (vertegenwoordigers van) betrokkenen vorm gegeven aan de mitigerende maatregelen en voorwaarden die aan de activiteiten in de Deltawateren verbonden moeten worden (zie paragraaf 1.5 voor het doorlopen proces). Dankzij deze aanpak was het, conform de notitie 'Beheerplannen Natura 2000: Sociaal economische gevolgen en ontwikkelingsruimte' van het Regiebureau Natura 2000, niet noodzakelijk een diepgaande sociaal-economische analyse uit te voeren in bijvoorbeeld de vorm van een 'maatschappelijke kosten-baten analyse'. In deze bundel beheerplannen wordt uitgebreid beschreven welke activiteiten niet vergunningplichtig zijn en waaraan bepaalde huidige activiteiten moeten voldoen (voorwaarden voor vrijstelling van vergunningplichtige activiteiten en mitigerende maatregelen voor overige activiteiten) zodat betrokkenen weten waar zij aan toe zijn en wat het beheerplan voor hen betekent.

De relatie tussen natuur en economie wordt vaak als een tegenstelling gezien. Wat goed is voor de economie, is slecht voor de natuur en omgekeerd. Het beslag op de schaarse ruimte in Nederland voor wonen, werken en recreëren, legitimeren vaak deze visie. Natuur is in die visie iets dat bescherming nodig heeft, met name door wet- en regelgeving, die het voortbestaan van planten, dieren en leefgebieden moet veiligstellen. In die benadering komt niet tot uiting dat natuur juist ook ruimte biedt voor gebruik. De Deltawateren zijn aantrekkelijk voor veel gebruiksvormen omdat er natuur aanwezig is. De natuur is dus ook een belangrijke basisvoorwaarde voor gebruik.

In toenemende mate ontstaat er in de maatschappij een verantwoordelijkheidsgevoel en waardering voor natuur en landschap. Dit komt onder andere tot uitdrukking in bestedingen. Natuur en economie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het bedrijfsleven wordt zich bewust van haar medeverantwoordelijkheid voor de teruggang in de biodiversiteit en binnen diverse sectoren groeit de bereidheid om hier maatregelen tegen te nemen. Op vergelijkbare manier ziet de recreatiesector kansen om de natuur niet hoeven te schaden, maar juist te benutten. Het op orde hebben van de natuur leidt tot economische ontwikkelingsruimte.

Naast bescherming bieden aan de natuur, heeft het beheerplan ook expliciet de insteek om waar mogelijk ook economische ontwikkelingsruimte te bieden. Door te

streven naar een robuuste invulling van de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen creëren we natuur die 'tegen een stootje kan', waarin blijvend ruimte bestaat voor zowel bestaande activiteiten als nieuwe sociaal-economische ontwikkelingen. Veel natuurdoelen die in het aanwijzingsbesluit zijn opgenomen, kunnen worden gerealiseerd zonder dat er voor de gebruiker onaangenaam grote sociaal-economische gevolgen zullen optreden. Dit vraagt van de partijen die de Natura 2000-maatregelen uitvoeren wel een extra inspanning ten opzichte van het bestaande natuurbeleid. Het gaat hierbij om aanpassingen en aanscherpingen in inrichting en beheer van de natuurterreinen; deze worden dan ook in dit beheerplan opgevoerd als Natura 2000-maatregelen.

Randvoorwaardelijk voor het duurzame bereik van de natuurdoelen zijn enkele 'majeure' en gebiedsoverschrijdende maatregelen, gericht op de versterking van de robuustheid. Denk aan Kierbesluit Haringvliet, aanpak zandhonger Oosterschelde en Natuurherstelpakket Westerschelde.

8.2 Beroepsvisserij

De in deze beheerplannen voorgestelde randvoorwaarden voor de verschillende visserijvormen in de Deltawateren worden verondersteld voldoende ruimte te bieden aan zowel het realiseren van de natuurdoelstellingen van deze wateren als aan een blijvende mogelijkheid om via deze visserijvormen een goede boterham te verdienen. Weliswaar zullen hier en daar bepaalde visserijvormen (lichte) beperkingen opgelegd krijgen, maar de inschatting luidt dat er voldoende ruimte overblijft om rendabel en duurzaam te blijven vissen.

Voor wat betreft de teelt van mosselen en oesters in vooral de Oosterschelde luidt de verwachting dat deze gewoon kan doorgaan in de huidige omvang, op de huidige locaties en met de huidige intensiteit. Voor aanpassingen in omvang, locaties of intensiteit zal in overleg met het bevoegde gezag moeten worden gekeken of en onder welke condities deze zonder significante gevolgen voor Natura 2000 kunnen plaatsvinden.

8.3 Recreatie

Recreatie in de Deltawateren vindt plaats in verschillende vormen, hoofdzakelijk:

- Recreatievaart met motorboten, zeilboten en zeiljachten;
- 'Snelle' recreatievaart als waterskiën, waterscooters en vergelijkbare vormen;
- (Kite)surfen;
- Kanoën;
- Recreatie (kunstmatige) stranden;
- Betreding van dijken, slikken, platen en eilanden;
- Sportvisserij;
- Kleinschalig historisch medegebruik (onder andere rapen schelpdieren, steken zeeaas, snijden zeekraal),
- Evenementen.

Bij veel van deze recreatievormen speelt de natuurbeleving een belangrijke rol. Hierbij gaat het niet alleen om de vogels en zeehonden die men op het open water tegenkomt of binnendijks vanachter een kijkscherm kan waarnemen, maar ook om het ervaren van de natuurlijkheid, rust en ruimte van de Deltawateren. Dit zijn belangrijke bezoekmotieven voor bezoekers van de gebieden.

Dankzij de voor alle Natura 2000-gebieden in de Deltawateren (behalve de Oude Maas) afgesproken zonering van het gebruik van het open water, de slikken en de platen, zoals die juridisch vorm krijgt in de toegangsbeperkingsbesluiten (TBB'en)

op grond van artikel 20 van de Natuurbeschermingswet 1998, wordt de rust voor vogels en zeehonden op het water en op het intergetijdengebied gegarandeerd. Hierdoor kunnen niet alleen de huidige toeristische activiteiten zonder problemen doorgang vinden, maar ontstaat er ook ruimte voor toekomstige ontwikkelingen voor jachthavens en andere kustgebonden toeristische faciliteiten. Ook voor kitesurfers worden er voor verschillende weers- en windomstandigheden voldoende plekken gereserveerd waar zij hun activiteiten zonder problemen voor de natuur kunnen ontplooiën. Voor meer oevergebonden recreatie (wandelen, fietsen en sportvisserij langs de dijken) zijn door inrichtingswerkzaamheden in het kader van dijkversterking de mogelijkheden de laatste jaren sterk toegenomen, waarbij de natuurwaarden in stand zijn gebleven.

8.4 Civiele werken en scheepvaart

Het onderhoud van vaargeulen en het baggeren (en storten) van havenslib, beide noodzakelijk voor het bevaarbaar en bereikbaar houden van de diverse vaarbestemmingen in de Deltawateren, is overal vrijgesteld van vergunningplicht op grond van de Natuurbeschermingswet 1998, onder de voorwaarden dat de hoeveelheden en frequenties van deze activiteiten overeenkomen met de afgegeven Waterwetvergunningen en dat rust- en foerageergebieden voor zeehonden en vogels niet te dicht benaderd worden. Voor de scheepvaart zelf geldt dat ze, dankzij de zoneringen die in de TBB'en zijn vastgelegd (zie bij recreatie), zowel voor de huidige omvang als voor een eventuele toekomstige toename voldoende veilige vaarroutes hebben in de nu bestaande vaarroutes.

Vooral in het westelijk deel van de Westerschelde vinden in de vaargeul het Oostgat geulwandsuppleties plaats om te voorkomen dat deze geul zich westwaarts verplaatst en de veiligheid van de kust van Walcheren, met zijn drukke recreatiestranden, in gevaar brengt. Deze suppleties kunnen in de huidige vorm, omvang en intensiteit zonder problemen worden gecontinueerd.

Het reguliere onderhoud van waterkeringen, het watersysteem en kunstwerken is van groot belang voor de veiligheid en de waterkwaliteit. Dit gebruik, zoals beschreven en getoetst in de Globale en Nadere Effect Analyses (Lubbe & van der Broek, 2010; Lubbe et al., 2011), is eveneens vrijgesteld van vergunningplicht op grond van de Natuurbeschermingswet 1998, onder de voorwaarden dat de bij de uitvoering wordt gewerkt conform de Gedragscode Flora- en Faunawet van de waterschappen. Grote projecten en civiele werken, zoals dijkversterkingen, zullen blijvend via het vergunningenspoor afzonderlijk getoetst worden.

8.5 Industrie en bedrijvigheid

In en rondom de Deltawateren bevinden zich een flink aantal industrie- en bedrijventerreinen en industriehavens. Deze zijn vrijwel allemaal buiten de Natura 2000-begrenzingsgebieden gehouden. Bovendien is uit de uitgevoerde toetsingen naar voren gekomen dat de huidige omvang, intensiteit en timing van de activiteiten aldaar, evenmin als de bestaande en op waterkwaliteit in het kader van de Waterwet getoetste lozingen van zowel afvalwater als koelwater, niet via externe werking kan leiden tot significante effecten op Natura 2000. Zo kan dan in ieder geval worden gesteld dat het huidige niveau van activiteit op het gebied van industrie en bedrijvigheid gehandhaafd kan blijven. Dit geldt ook voor wat betreft stikstofemissies, omdat de enkele stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden in sommige van de Deltawateren (Haringvliet, Oosterschelde en Westerschelde) via door de PAS (Programmatische Aanpak Stikstof) voorgeschreven maatregelen, ook opgenomen in deze beheerplannen, in voldoende mate op de juiste kwaliteit worden gebracht en gehouden.

Voor toekomstige plannen en projecten blijft de uitstoot van stikstof één van de toetsingscriteria voor vergunningverlening in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998. Hiertoe wordt in het aanvullende PAS-instrumentarium de ontwikkelingsruimte in beeld gebracht. Dit geldt ook voor mogelijke toekomstige ontwikkelingen in industriële bedrijvigheid. Het is dit PAS-instrumentarium dat de mogelijkheden voor het vergunnen van de bestaande 'emissieruimte voor stikstof' bepaalt. Zolang de Kritische Depositie Waarde (KDW) van de meest gevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten niet wordt overschreden door het totaal aan activiteiten in het gebied gelden er op dit punt geen beperkingen. Wanneer de KDW wel wordt overschreden, moet beoordeeld worden in hoeverre de instandhoudingsdoelstellingen daardoor belemmerd worden. Zo nodig moeten dan afspraken worden gemaakt over aanvullende vergunningvoorwaarden of mitigatie.

8.6 Agrarisch gebruik

Voor agrarisch gebruik in en rond de Deltawateren geldt in feite hetzelfde als wat hierboven over industrie en bedrijvigheid is gesteld. In de huidige omvang en intensiteit is voortzetting van de bestaande agrarische activiteiten, mede dankzij de door de PAS nu al opgelegde beheermaatregelen, geen enkel probleem. Voor toekomstige ontwikkelingen die leiden tot intensivering van de stikstofuitstoot kan een beroep gedaan worden op het aanvullend PAS-instrumentarium om te zien of, en zo ja, hoe groot de ontwikkelruimte nog is. Daarnaast zouden dergelijke ontwikkelingen ook nog moeten worden getoetst om eventuele andere aantastingen van omvang en/of kwaliteit van beschermde habitattypen of leefgebieden van beschermde soorten.

9 Uitvoering, financiering en communicatie

9.1 Verdeling verantwoordelijkheden uitvoering en financiering

In dit beheerplan zijn de maatregelen voor het realiseren van Natura 2000-doelen in de Deltawateren uitgewerkt. Het uitvoeren van de maatregelen en afspraken is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van het ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM), het ministerie van Economische zaken (EZ) en de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Zuid-Holland. In dit hoofdstuk is beschreven hoe de uitvoeringstaken op hoofdlijnen zijn verdeeld tussen de verantwoordelijke instanties, hoe de bijbehorende kosten zijn verdeeld en hoe de uitvoering is georganiseerd. De hier genoemde hoofdlijnen zijn nader uitgewerkt het communicatieplan, monitoringsplan, uitvoeringsplan en toezicht- en handhavingplan.

Voor de verdeling van de verantwoordelijkheden en kosten voor de uitvoering van de in het beheerplan genoemde maatregelen zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- Het nemen van instandhoudingsmaatregelen is de verantwoordelijkheid van de betreffende beheerder in opdracht van het bevoegd gezag: Staatsbosbeheer in opdracht van het ministerie van EZ (tot 2014, daarna in opdracht van de provincies), Rijkswaterstaat in opdracht van het ministerie van IenM en Vereniging Natuurmonumenten en de provinciale terreinbeherende organisaties onder verantwoordelijkheid van de provincies.
- Het nemen van maatregelen die ter mitigatie dienen van effecten die een bepaald gebruik of activiteit met zich mee brengen, is de verantwoordelijkheid van degene die de activiteit uitvoert of – indien dat niet mogelijk is – degene die belang heeft bij het betreffende gebruik of activiteit, bijvoorbeeld bij bepaalde recreatievormen de gemeente of recreatieschap of kitesurfscholen/verenigingen. Dit geldt ook voor maatregelen die voortvloeien uit toegangsbeperkingsbesluit volgens Artikel 20 Nb-wet (bijvoorbeeld in de vorm van voorzieningen als boeien).
- Voor toezicht en handhaving in het kader van de Nb-wet zijn de bevoegde gezagen voor de vergunningverlening van de betreffende activiteiten verantwoordelijk. Dit zijn de provincies en het ministerie van EZ. Het beheerplan verandert niets aan de bevoegdheden. Andere partijen (Openbaar Ministerie, Rijkswaterstaat, terreinbeherende organisaties en de betrokken politieregio's) dragen hier aan bij. Provincie Zeeland voert de regie over de samenwerking in Deltawateren-Zuid (gebieden Westerschelde, Oosterschelde, Grevelingen en Veerse Meer). Provincie Zuid-Holland voert de regie over de samenwerking in Deltawateren-Noord (gebieden Oude Maas, Haringvliet, Hollands Diep, Grevelingen).
- Elke partij is verantwoordelijk voor de monitoring in het eigen beheergebied, passend bij de eigen beleidstaak. Waar dat nodig wordt geacht is de monitoring van activiteiten door gebruikers een verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag voor de Nb-wet vergunningverlening, tenzij hier andere afspraken over zijn gemaakt.
- Communicatie is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van de bevoegde gezagen. Voor de uitvoering wordt primair gebruik gemaakt van de eigen communicatiekanalen van de betrokken partijen. Voortouwnemer Rijkswaterstaat neemt wel de regie om bepaalde afstemming en eenheid te bereiken.
- Rijkswaterstaat is verantwoordelijk voor de tussentijdse evaluatie van monitoringsgegevens, waarbij voor een aantal soorten extra aandacht zal zijn (zie paragraaf 4.4 in de gebiedsdelen).
- Rijkswaterstaat is als voortouwnemer verantwoordelijk voor het (laten) uitvoeren van de noodzakelijk geachte onderzoeken (zie paragraaf 4.4 in de gebiedsdelen)

De realisatie van de maatregelen zal worden bewaakt door de stuurgroep bestaande uit Rijkswaterstaat, het ministerie van EZ en de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Zuid-Holland. Dit bestuurlijk overleg evalueert jaarlijks de voortgang en maakt afspraken hoe om te gaan met problemen rond de uitvoering. Tot slot evalueert de stuurgroep de eerste beheerplanperiode ten behoeve van de volgende beheerplanperiode.

De stuurgroep wordt ondersteund en voorbereid door een ambtelijke projectgroep, waarin dezelfde partijen zitting hebben (een voortzetting van het Overleg Bevoegd Gezag). Deze projectgroep zal voor beheeraspecten worden uitgebreid met vertegenwoordigers van de terreinbeheerders. Rijkswaterstaat vervult de voortouwnemersrol, zonder in de bevoegdheden en verantwoordelijkheden van andere partijen te treden.

Deze kosten zijn gedekt door de bevoegde gezagen, die hierover onderling en met andere betrokken partijen (denk aan terreinbeheerders, waterschap, gemeenten) afspraken hebben gemaakt.

9.2 Communicatie

In het gebied geven veel overheden, organisaties en bedrijven informatie over de natuurlijke, recreatieve en economische kwaliteiten van de Deltawateren. Die informatie wordt meestal doelgericht verstrekt, zoals bij een bezoekerscentrum, de stranden of de campings. Daar waar dat relevant is, sluiten de communicatie-inspanningen van het beheerplan hierbij aan. Dit gebeurt door de betreffende partijen te informeren over de betekenis van het beheerplan voor hun activiteiten, voor hun bezoekers/gasten en door gezamenlijk te communiceren, met bijvoorbeeld een folder, een website of een informatiebord. Ook wordt aangesloten bij bestaande initiatieven in de regio op het gebied van educatie, zoals deelname aan tentoonstellingen of het leveren van educatiemiddelen, zoals flyers en posters, via belangenorganisaties, brancheverenigingen en recreatiebedrijven. De uitgangspunten hiervoor, de stijl en de in te zetten middelen zijn nader uitgewerkt in het onderliggende communicatieplan.

De provincies Zeeland, Noord-Brabant en Zuid-Holland en de ministeries van IenM en EZ, en andere bij het opstellen van het beheerplan betrokken partijen, zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor een goede uitvoering van de communicatie op basis van de gestelde doelen in het regionale Natura 2000-communicatieplan.

10 Monitoring

Dit hoofdstuk beschrijft de hoofdlijnen van de monitoring. Voor de volledige onderbouwing en aanpak van de monitoring wordt verwezen naar het monitoringplan ten behoeve van het Natura 2000 beheerplan Deltawateren. Het monitoringplan is uitgewerkt conform het Programma van Eisen voor gebiedsgerichte monitoring Natura 2000 (EL&I, 2009f).

De monitoringgegevens zijn nodig om de voortgang van de uitvoering van het beheerplan en de mate van het doelbereik te controleren. Dit biedt de mogelijkheid om tussentijds bij te sturen en dient als onderbouwing voor de volgende generatie beheerplannen. De monitoringgegevens zijn ook nodig om te beoordelen of de effecten van voorgenomen nieuwe activiteiten of uitbreiding van bestaande activiteiten gevolgen kunnen hebben voor de instandhoudingsdoelstellingen van de gebieden. Verder zijn de monitoringgegevens van belang voor de landelijke rapportage van het ministerie van EZ aan de Europese Commissie.

De onderstaande punten maken onderdeel uit van de monitoring:

- Instandhoudingsdoelstellingen voor habitattypen en soorten;
- Uitvoering en effecten van instandhoudingsmaatregelen;
- Activiteiten, inclusief de uitvoering en effectiviteit van mitigerende maatregelen ten behoeve van de instandhoudingsdoelstellingen.

Monitoring instandhoudingsdoelstellingen

Alle habitattypen en soorten met een instandhoudingsdoelstelling worden gemonitord. Daarbij worden omvang (respectievelijk van populatie en areaal) en relevante kwaliteitsaspecten gevolgd. Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de bestaande meetnetten. Voor een beperkt aantal habitattypen en soorten is echter sprake van een hiaat in de bestaande meetnetten. Hiervoor zijn naast optimalisatie aanvullende monitoringsmeetnetten in het monitoringplan opgevoerd (bv. meetnet voor noordse woelmuis en nauwe korflak). De tabel in bijlage 3 toont een overzicht van de betreffende parameters en het bijbehorende meetnet, deze is nader uitgewerkt in het monitoringsplan.

Monitoring uitvoering en effecten instandhoudingsmaatregelen

De voortgang van de instandhoudingsmaatregelen wordt bijgehouden middels voortgangs- en beheerverslagen van de uitvoerende instantie (rijk, provincie en/of terreinbeherende organisatie). Deze informatie is nodig om de uitvoering te bewaken en om de relatie te kunnen leggen tussen activiteiten, de maatregelen en de ontwikkeling van de instandhoudingsdoelstellingen.

Voor het bepalen van de effecten van de instandhoudingsmaatregelen wordt ook gebruik gemaakt van de monitoring van instandhoudingsdoelstellingen. De toestand van de beoogde habitattypen en soorten (inclusief het leefgebied) voor en na de maatregel worden met elkaar vergeleken. Op basis van de uitkomsten wordt door middel van expert judgement vervolgens een uitspraak gedaan over de effectiviteit van de maatregelen.

Monitoring activiteiten en mitigerende maatregelen

Voor de huidige activiteiten is monitoring of registratie relevant indien ontwikkelingen (van de activiteiten) onzeker zijn, waarbij potentieel significante effecten op instandhoudingsdoelstellingen kunnen optreden. In de Deltawateren betreft het

vooral ontwikkelingen in de recreatie. Vooral zal de effectiviteit van de regulering van dijkbetreding ten behoeve van broedende kustbroedvogels en de zonering van kwetsbare gebieden in beeld worden gebracht aan de hand van het (maandelijkse) verspreidingspatroon van vogels.

De verplichting tot monitoring van vergunde nieuwe en (uitbreiding van) bestaande vergunde activiteiten wordt of is opgenomen als vergunningvoorschrift en maakt dus geen onderdeel uit van het monitoringplan. De voortouwnemer zorgt er wel voor dat resultaten van deze monitoring beschikbaar zijn voor de evaluatie van het Natura 2000-beheerplan. De afspraken hierover zijn opgenomen in het monitoringsplan.

De monitoring van de uitvoering en effecten van de mitigerende maatregelen verloopt vergelijkbaar met de monitoring van de instandhoudingsmaatregelen. De uitvoerende instantie rapporteert over de voortgang en de monitoringgegevens over de instandhoudingsdoelstellingen worden benut om de effectiviteit te bewaken.

Verantwoordelijkheid voor de monitoring

Over de verantwoordelijkheid voor de monitoring zijn de volgende afspraken gemaakt:

- Elke partij is verantwoordelijk voor de monitoring in het eigen beheergebied passend bij de eigen beleidstaak, tenzij hier andere afspraken over zijn gemaakt;
- Voor de monitoring van maatregelen geldt dat de partij die maatregelen neemt, ook verantwoordelijk is voor de monitoring hiervan;
- Elke beheerder is verantwoordelijk voor de monitoring van de eigen activiteiten en de daarbij behorende mitigerende maatregelen;
- Voor inzicht in de ontwikkeling van het van gebruik door derden niet zijnde beheerders (onder meer recreatie) is het bevoegd gezag voor vergunningverlening verantwoordelijk, ook indien de betreffende activiteit van vergunningplicht is vrijgesteld in het beheerplan, tenzij hier andere afspraken over zijn gemaakt.

De concrete uitwerking wordt in het monitoringsplan vastgelegd, dat ook geregeld kan worden aangepast als daar aanleiding voor is.

Evaluatie

Het monitoringplan en de resultaten worden door Rijkswaterstaat als voortouwnemer samen met de andere betrokken partijen geëvalueerd.

11 Literatuurlijst

Achtergronddocumenten

- Delta Project-Management (2011). Samenvatting Doeluitwerking. Natura 2000 gebieden in de Delta.
- DLG (2013a). Document PAS-analyse. Herstelstrategieën voor Oude Maas. Tweede Kamer, december 2013.
- DLG (2013b). Document PAS-analyse. Herstelstrategieën voor Hollands Diep. Tweede Kamer, december 2013.
- DLG (2013c). Document PAS-analyse. Herstelstrategieën voor Haringvliet. Tweede Kamer, december 2013.
- DLG (2013d). Document PAS-analyse. Herstelstrategieën voor Grevelingen. Tweede Kamer, december 2013.
- DLG (2013e). Document PAS-analyse. Herstelstrategieën voor Oosterschelde. Tweede Kamer, december 2013.
- DLG (2013f). Document PAS-analyse. Herstelstrategieën voor Veerse Meer. Tweede Kamer, december 2013.
- DLG (2013g). Document PAS-analyse. Herstelstrategieën voor Westerschelde-Saeftinghe. Tweede Kamer, december 2013.
- Lubbe S.K. & Broek van den T., 2010. Globale effect analyse Deltawateren (GEA). Definitief eindrapport, 9T9075a0/R00001/501663//. Royal Haskoning. Rotterdam.
- Lubbe, S., Welle, van der, M., Troost, K., Wijsman, J., Prinsen, H., Boudewijn, T., Verbeek, R., Jonkvorst, R.J., Breedveld, M., Koolstra, B., Ridder, de, P.A., Plantaz, R., Heuvel, van den, M. & Broek, van den, T. (2011). Nadere Effectenanalyse Deltawateren Fase I (NEA1). Definitief eindrapport, 9T9075a0/R00002/501663//Rotterdam. Royal Haskoning, Bureau Waardenburg, Arcadis & Imares.
- Lubbe, S., Welle van der, M., Wijsman, J., Goudswaard, K., Schekkekens T.H., Boudewijn, T., Verbeek, R.B., Ridder, de, P.A., Plantaz, R., Heuvel- Greve, van den, M. & Broek, van den, T. (2011). Nadere Effectenanalyse Deltawateren Fase II (NEA2). Definitief eindrapport, 9T9075a0/R00002/501663//Rotterdam. Royal Haskoning, Bureau Waardenburg, Arcadis & Imares.
- Rijkswaterstaat, Dienst Zeeland en Waterdienst. Troost K. (2009). Doeluitwerking. Definitief eindconcept.

Overige geraadpleegde literatuur

- Baptist, H. (2011). Ecologisch afwegingskader vogels intergetijdegebieden, Memo nr. 2011/19. Kruisland.
- Bergh, E. van den,, S. van Damme,, J. Graveland, , D.J. de Jong, I. Baten, & P. Meire (2003). Studierapport natuurontwikkelingsmaatregelen ten behoeve van de Ontwikkelingsschets 2010 voor het Schelde-estuarium. Werkdocument/RIKZ/OS/2003.825x.
- Bouwma, S., Lengkeek, W., Boudewijn, T. J., Turlings, L. G. R., Abma, R & Nieuwkamer, R.L.J. (2008). Notitie knelpunten autonome ontwikkeling. Onderdeel verkenning Grevelingen.
- Brader, A en C. Seip, 2013. Zeehonden en vaste vistuigen in de Deltawateren.
- Bureau Meervelt, 2012. Globale effectenanalyse militair gebruik in Natura 2000 gebieden Deltawateren. Bureau Meervelt in opdracht van Centrale Directie Dienst Vastgoed Defensie, ministerie van Defensie.
- Deltares, 2010. Identification and trophic transfer of contaminants in estuarine food webs.

- Ebbinge, B.S. & J.G.M. van der Grefte-van Rossum (2004). Advies over de vraag hoeveel hectaren ganzen- en smientenopvanggebied in Nederland nodig zijn om de huidige aantallen ganzen en smienten op te vangen. Alterra, 2004 (Alterra-rapport 972).
- Fijn, R.C., P.W. van Horssen, R. Lensink, 2013. Vereiste reproductie van gewone en grijze zeehonden in de Deltaregio voor een stabiele doelpopulatie. Bureau Waardenburg in opdracht van Rijkswaterstaat Zee & Delta, Culemborg. Rapport nummer 13-213.
- Grontmij (2013). Natuurtoets Marinierskazerne Vlissingen. Beoordeling effecten van aanleg en gebruik op kwalificerende natuurwaarden. Provincie Zeeland en Grontmij Nederland BV, Middelburg.
- Hornman M., M van Roomen, F. Hustings, K. Koffijberg, E. van Winden en L. Sol-daat. Populatietrends van overwinterende en doortrekkende watervogels in Ne-derland in 1975-2010. Limosa 85 (2012): 97-116.
- Kiwa Water Research/ Ecologen Groep Groningen consult. (2007). Knelpunten- en kansenanalyse.
- Kraker, K. (2008). Grevelingenverslag. Onderzoek aan de flora en fauna van Hompelvoet en andere gebieden in de Grevelingen. Sandvicensis, Burgh.
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (2009a). Definitief aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Oosterschelde.
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (2009b). Definitief aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Westerschelde & Saeftinghe.
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (2009f). Programma van eisen. Gebiedsgerichte monitoring Natura 2000.
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (2010a). Definitief aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Oude Maas.
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (2010b). Definitief aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Veerse Meer.
- Ministerie van Economische Zaken (2013a). Definitief aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Grevelingen.
- Ministerie van Economische Zaken (2013b). Definitief aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Haringvliet.
- Ministerie van Economische Zaken (2013c). Definitief aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Hollands Diep.
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie. Bleker, H. (2011). Kamerbrief aanpak Natura 2000.
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie & Programmadirectie Natura 2000 (2011). Voorlopige standaardrapportages uit Aeries.
- Ministerie van Infrastructuur en Milieu (2010). Natuurcompensatieprogramma Westerschelde. Eindrapportage 1998-2008.
- Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit (2004). Een gordel van na-tuur. Plan Tureluur - Natuurontwikkeling aan de Oosterschelde.
- Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit (2006). Doelendocument Natura 2000.
- Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit (2008). Profielendocument zeeprk.
- Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit (2008a). Profielen habitat-soorten Gewone zeehond.
- Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit (2008b). Profielen habitatty-pen Grote baaien.
- Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit (2010). Beheerplannen Natu-ra 2000: Sociaal-economische gevolgen en ontwikkelingsruimte.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat (2005). Beheerplan voor de rijkswateren 2005-2008.

- Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat, Rijksinstituut voor Kust en Zee. Hoeksema, H.J. (2002). Grevelingenmeer: van kwetsbaar naar weerbaar? Een beschrijving van de ontwikkelingen van 1996 tot 2001 en een toetsing aan het beleid.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat Waterdienst. Maas, H. & Oorthuysen, W. (2012a). Brondocument Waterlichaam Grevelingen. Doelen en maatregelen rijkswateren. Partiële herziening.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat Waterdienst Ohm, M. & Driesprong, A. (2012b). Brondocument Waterlichaam Haringvliet-West. Doelen en maatregelen rijkswateren. Partiële herziening.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat Waterdienst. Ohm, M. & Driesprong, A. (2012c). Brondocument Waterlichaam Hollands Diep. Doelen en maatregelen rijkswateren. Partiële herziening.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat Waterdienst. Maas, H. & Oorthuysen, W. (2012d). Brondocument Waterlichaam Oosterschelde. Doelen en maatregelen rijkswateren. Partiële herziening.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat Waterdienst Ohm, M. & Driesprong, A. (2012e). Brondocument Waterlichaam Oude Maas. Doelen en maatregelen rijkswateren. Partiële herziening.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat Waterdienst. Maas, H. & Oorthuysen, W. (2012f). Brondocument Waterlichaam Veerse Meer. Doelen en maatregelen rijkswateren. Partiële herziening.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat Waterdienst. Maas, H. & Oorthuysen, W. (2012g). Brondocument Waterlichaam Westerschelde & Saefthinghe. Doelen en maatregelen rijkswateren. Partiële herziening.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat, (2012h). MIRT-verkenning Grevelingen. Verkenningennota – Resultaten & conclusies.
- Natuur- en Recreatieschap de Grevelingen (2006). Zicht op Grevelingen.
- Profielendocument Habitatype H1160 (2008).
- Profielendocument Vogelrichtlijnsoort A081 (2008).
- Programmabureau Zuidwestelijke delta. Hocks, B.J. & Hoekstra, M.K. (2009). Atlas van de Zuidwestelijke Delta: kaarten, beelden, plannen, beleid, projecten. Middelburg.
- Programmadirectie Natura 2000 (2011). PDN 2011-111 Hollands Diep
- Haas, H. A. & Tosserams., M. (2001). Balanceren tussen zoet en zout.
- Rijkswaterstaat (2007). Stortvakkenboek.
- Rijkswaterstaat (2011a). Grevelingenmeer: meer kwetsbaar?
- Rijkswaterstaat (2011b). Probleemanalyse Zuidwestelijke Delta, 1ste fase langetermijnverkenning. Opgaven en verkenning van oplossingsrichtingen 2011-2050-2100.
- Rijkswaterstaat (2011c). Stortvakken Westerschelde.
- Rijkswaterstaat (2011d). Beschrijving huidige situatie Haringvliet. Achtergrondrapportage voor onderzoek naar alternatief voor het Kierbesluit.
- Rijkswaterstaat, Dienst Zuid-Holland. Spijk, van, A. & Broekhuizen, A. (2010). Stroomwijzer Rijn-Maasmonding, watersysteemdeel, het Hollandsch Diep.
- Rijkswaterstaat, RIZA, (2007a). Kader gebiedsbeschrijving N2000 Grevelingen.
- Rijkswaterstaat, RIZA, (2007b). Kader gebiedsbeschrijving N2000 Haringvliet.
- Rijkswaterstaat, RIZA, (2007c). Kader gebiedsbeschrijving N2000 Hollands Diep.
- Rijkswaterstaat, RIZA, (2007d). Kader gebiedsbeschrijving N2000 Krammer-Volkerak.
- Rijkswaterstaat, RIZA, (2007e). Kader gebiedsbeschrijving N2000 Oosterschelde.
- Rijkswaterstaat, RIZA (2007f). Kader gebiedsbeschrijving N2000 Veerse Meer.
- Rijkswaterstaat, RIZA, (2007g). Kader gebiedsbeschrijving N2000 Westerschelde & Saefthinghe.

- Rijkswaterstaat, RIZA, (2007h). Kader gebiedsbeschrijving N2000 Zoommeer.
- Riza (1997). MER beheer Haringvlietsluizen, morfologie en kwaliteit in het binnengebied.
- Ronde, J.G. de, J.P.M. Mulder, L.A. van Duren en T. Ysebaert, 2013. Eindadvies ANT-Oosterschelde. Deltares, 1207722-000.
- Strucker, R.C.W., Hoekstein, M.S.J. & Wolf P.A. (2010). Kustbroedvogels in het deltagebied in 2009. RWS Waterdienst BM 10.09.
- Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, de Landschappen, Unie van Bosgroepen en Federatie Particulier Grondbezit (2008). Index Natuur, Landschap en Recreatie, Beschrijving beheer- en recreatietypen.
- Staatsbosbeheer regio Zuid, Limburg (2009). Monitoring deltanatuur. Voortgangsrapportage 2008.
- Vaate, A. bij de (2008). Ecologisch vergelijk tussen de driehoeksmossel (*Dreissena polymorpha*) en de quaggamossel (*Dreissena rostriformis bugensis*): een literatuurstudie.
- VDJS (2011). Kaart snelvaren 27 juni 2011.
- Vergeer J.W., (2012). Watervogeltellingen in Nederland. Wilde Eend: wat veroorzaakt de gestage afname? SOVON Nieuwsbrief seizoen 2012/2013, nr. 3, november 2012.
- Voslamber, B. & M. Liefing (2011). Standaard Rekenmethodiek grasetende watervogels in de Rijntakken. SOVON-vogelonderzoekrapport 2011/09. SOVON Vogelonderzoek, Nijmegen.
- Witteveen+Bos en Bureau Waardenburg B.V., 2013. MIRT-verkenning zandhonger Oosterschelde, ontwerp-structuurvisie. In opdracht van Rijkswaterstaat Zee en Delta.

Websites

- Geschiedenis Zeeland. www.geschiedeniszeeland.nl. 2012
- Schelde Informatie Centrum. Home. <http://www.scheldenet.nl/nl/nieuws/?lng=nl>. Maart 2012.
- Sovon vogelonderzoek Nederland. Home. <http://sovon.nl/>. Maart 2012.
- Stichting Zoogdierverseniging. <https://www.zoogdierverseniging.nl>

Personen

- Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, R.H. Witte van den Bosch en D.L. Bekker en K. Mostert
- Deltares, Noordhuis, R.

A	
Aanwijzingsbesluit	Algemene Maatregel van Bestuur waarin een Natura 2000-gebied wordt aangewezen en begrensd en waarin de instandhoudingsdoelstellingen van dat gebied worden vastgesteld.
Angiospermen	Bedektzadigen, planten die gekenmerkt worden door bloemen en zaden die in een afgesloten vrucht zitten. Voorbeeld: zeegrassen.
Artikel 20-gebied	Op grond van Artikel 20 van de Nb-wet kan de toegang tot beschermd Natuurmonument of Natura 2000-gebied of een deel hiervan beperkt worden, voorzover dit noodzakelijk is voor de bescherming van natuurwaarden.
Autonome ontwikkelingen	Bij huidige activiteiten: Ontwikkelingen in huidige activiteiten waaraan geen politiek-bestuurlijke besluitvorming ten grondslag ligt, maar die wel kunnen leiden tot wezenlijke veranderingen in die activiteiten. Hierdoor kunnen ook de mogelijke effecten op Natura 2000-doelen wijzigen. Bij geomorfologische, hydrologische of ecologische processen: Ontwikkelingen die zonder menselijke inmenging 'vanzelf' zijn te verwachten, zoals o.a. erosie, sedimentatie, klimaat en weer, vegetatiesuccessie, natuurlijke populatieontwikkelingen, etc.
APV	Algemene Plaatselijke Verordening.
B	
Bevoegd gezag	Overheidsinstelling / bestuursorgaan dat bevoegd is om besluiten te nemen of beschikkingen af te geven, bijvoorbeeld tav vergunningverlening.
Benthos	Verzamelnaam voor alle organismen die leven op de bodem van zoete en zoute wateren.
Binnendijks	Aan de polderzijde van de waterkering gelegen.
Brak water	Menging van zoet en zout water.
Buitendelta	Stelsel van zandbanken aansluitend op een rivier of zeearm.
BOA	Buitengewoon opsporingsambtenaar.
BPRW	Beheer- en ontwikkelplan Rijkswateren.
Buitendijks	Aan de rivier/zeezijde van de waterkering gelegen.
C	
Cyanobacterie	Bacterie met bladgroen.
D	
Depositie	Neerslag of afzetting van luchtverontreinigende stoffen op bodem, water, planten, dieren of gebouwen. Het gaat in milieuverband om depositie van verzurende (bijvoorbeeld ammoniak) en vermestende (bijvoorbeeld stikstof en ammoniak) stoffen.
Diatomeeën	Eencellige wier met extern skelet .
Doelaantal	Het aantal individuen van een soort dat als doel is gesteld voor een bepaald gebied .
Doelbereik	Mate waarin het doel bereikt wordt.
Doeluitwerking	Uitwerking van Natura 2000-doelen in omvang, ruimte en tijd.
Draagkracht	Het vermogen van habitats of soorten om problemen op te vangen, zonder dat het natuurlijke evenwicht wordt verstoord of voortbestaan van de populatie wordt aangetast.
Dynamiek (getijdendynamiek)	Verticale waterstandsverschillen als gevolg van getij en getij- stroming.
E	
Ecologische randvoorwaarden	Randvoorwaarden die soorten planten en dieren stellen aan hun omgeving.
Ecosysteem	Een ecosysteem wordt gevormd door de wisselwerkingen tussen alle organismen en de abiotische omgeving binnen een zekere geografische of anderszins afgebakende eenheid.
EHS	Ecologische hoofdstructuur.
Estuarium	Verbrede, veelal trechtervormige riviermonding onder invloed van getijdenwerking, waar zoet rivierwater en zout zeewater vermengd worden, zodat brak water ontstaat.
Estuarien	Met het karakter van een estuarium.
Erosie	Proces van slijtage van een vast oppervlak.
Eutrofiëring	Toename van de voedselrijkdom van water of bodem.
Eutrofiëringgraad	Mate waarin sprake is van eutrofiëring.
Evertibraten	Ongewervelden. Verzamelnaam voor alle dieren die geen wervelkolom hebben.
Externe werking	Activiteiten buiten het Natura 2000-gebied die de waarden in het gebied beïnvloeden. Er bestaat geen ruimtelijke grens voor externe werking: bepalend zijn de effecten op de instandhoudingsdoelstellingen van de

	soorten en habitattypen in het Natura 2000-gebied, ongeacht de afstand tot het beschermde gebied.
F	
Filter feeder	Dieren, zoals schelpdieren, die eten via het filteren van water, waaruit ze bijvoorbeeld dierlijk plankton en algen halen.
Fytoplankton	plantaardige kleine organismen die in het water zweven. Omdat het planten zijn zetten ze met behulp van zonlicht CO2 om tot organische koolstof. Het is de basis van de voedselpiramide in de Zeeschelde. Hun ontwikkeling blijkt in de Zeeschelde beperkt te zijn door de lichtopvang van zwevende stof.
G	
GEA	Globale effectenanalyse.
Gedragscode	Document waarin regels en richtlijnen worden gegeven voor gedrag, bijvoorbeeld om natuurwaarden te ontzien.
Getij	Periodieke wisseling van de waterstand.
Geulmigratie	Morfologisch proces waarbij sediment aan één kant van de geul erodeert en aan de andere kant van geul sedimenteert.
Getijdendynamiek	Verticale waterstandsverschillen als gevolg van getij en getijstroming.
GS	Gedeputeerde Staten.
H	
HVP's	Hoogwatervluchtplaatsen, de locaties waar soorten overtijen.
Habitat	Is de plaats waar een bepaald <u>organisme</u> voorkomt, doordat de <u>abiotische factoren</u> en <u>biotische factoren</u> van die plaatsen voldoen aan de eisen die het organisme stelt om te kunnen overleven, groeien en zich voort te planten.
Habitatrichtlijn	EU-Richtlijn (EU-Richtlijn 92/43/EEG van 21 mei 1992) die als doel heeft het in stand houden van de biodiversiteit in de Europese Unie door het beschermen van natuurlijke en halfnatuurlijke habitattypen en soorten.
Habitattype	Land- of waterzone met bijzondere geografische, abiotische en biotische kenmerken die zowel geheel natuurlijk als halfnatuurlijk kunnen zijn. (= letterlijke definitie die in de Richtlijn staat).
Habitatsoort	Een soort plant of dier dat is beschermd door de Habitatrichtlijn
Handhaving	Optreden nadat een overtreding is geconstateerd in het kader van toezicht, waarbij een onderscheid gemaakt kan worden tussen: bestuursrechtelijke handhaving: handhavend optreden door het bevoegd gezag (bestuur). Met bestuursrechtelijk optreden wordt vooral beoogd om de schade die door de overtreding is ontstaan ongedaan te maken of om datgene te doen wat door de overtreder is nagelaten (reparatoir doel). strafrechtelijke handhaving: handhavend optreden door (buitengewone) opsporingsambtenaren in dienst van politie, natuurbeheerders, provincies en andere organisaties onder leiding van het Openbaar Ministerie (Functioneel Parket). Met strafrechtelijk optreden wordt vooral beoogd om te straffen voor fouten gemaakt in het verleden en om herhaling van overtredingen in de toekomst te voorkomen.
Hoogwaterlijn	Lijn die de begrenzing tussen land en zee weergeeft bij gemiddeld hoogwater
Huidige beheer	Hiermee wordt bedoeld het geheel aan werkzaamheden betrekking hebbende op terreinbeheer, beheer&onderhoud, toezicht, handhaving en communicatie
Hydrodynamiek	Beweging van water, met fysische en chemische invloeden tot gevolg.
Hydromorfologische processen	Proces / verandering in structuur van bodems en oevers van wateren.
I	
Inlaag	(Drassig) gebied tussen hoofdijk en tweede dijk
Instandhoudingsmaatregel	Positieve maatregel die nodig is voor de realisatie van een of meer instandhoudingsdoelstellingen die gelden voor een Natura 2000-gebied.
Instandhoudingsdoelstelling	Doelstelling die is gesteld aan een Natura 2000-gebied die betrekking heeft op de instandhouding van de leefgebieden van vogels en/of aan de instandhouding van de natuurlijke habitats of populaties in het wild levende dier- en plantensoorten. Een instandhoudingsdoelstelling is geformuleerd in termen van behoud of verbetering van oppervlakte (leefgebied) en/of kwaliteit (van leefgebied).
J	
Juveniel (stadium)	Onvolwassen organismen, nog niet in staat tot voortplanting
K	
Karteren	Het op kaart weergeven van aantallen soorten planten en dieren
KLPD	Korps Landelijke Politiediensten
KNRM	Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij
KRW	Kaderrichtlijn Water. Deze richtlijn, die sinds 2000 van kracht is, moet ervoor zorgen dat de

	kwaliteit van het oppervlakte- en grondwater in Europa in 2015 op orde is (www.rijkswaterstaat.nl).
Kwelder	Begroeide buitendijkse landaanwas die bij hoge waterstanden overspoeld wordt met zeewater in de regio Noord-Nederland (Friesland/Groningen).
L	
Leefgebied	Een leefgebied is de leefomgeving waarin een bepaalde soort of levensgemeenschap leeft. Een soort kan verschillende leefgebieden nodig hebben in de loop van een jaar of zijn levenscyclus.
Litoraal	Getijde zone
M	
Macrofauna	kleinere, zonder loep of microscoop zichtbare dieren die in het water leven
Ministerie van LNV	(Voormalig) ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (nu ministerie van Economische Zaken)
Ministerie van EL&I	Ministerie van Economische zaken, Landbouw & Innovatie, nu ministerie van Economische zaken.
Ministerie van EZ	Ministerie van Economische zaken
Ministerie van IenM	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
Mitigerende maatregelen / mitigatie	Maatregelen die mogelijk schadelijke effecten van menselijke activiteiten op natuurwaarden voorkomen of zoveel mogelijk beperken. Voorbeeld: bodem kappen buiten het broedseizoen van in het gebied aanwezige dieren.
Morfodynamiek	Sedimentatie- en erosieprocessen, zand- en slibtransport, lokale samenstelling van de bodem, successie in het morfologisch landschap.
Morfologie	De wisselwerking tussen de beweging van het water, het transport van zand en slib in zee en de afkalving (erosie), aanzanding en aanslibbing.
N	
NAP	Nieuw Amsterdams Peil
Natuurbeschermingswet 1998	Wet die natuurgebieden beschermt. Bescherming vindt onder meer plaats door activiteiten met mogelijke negatieve gevolgen op de instandhoudingsdoelstellingen van het beschermde gebied niet toe te staan, tenzij een vergunning kan worden verkregen.
Natura 2000	Natura 2000 is de benaming van het Europese netwerk van natuurgebieden waarin belangrijke flora en fauna voorkomen, gezien vanuit een Europees perspectief. Op de gebieden zijn de Vogel- en/of Habitatrichtlijn van toepassing.
Natura 2000-gebied	Gebied behorende tot het Natura 2000-netwerk; in Nederland een gebied beschermd volgens de Natuurbeschermingswet 1998, tevens aangewezen en/of aangemeld als Vogel- en/of Habitatrichtlijngebied (Artikel 10a Nb-wet).
Nb-wet	Zie: Natuurbeschermingswet 1998.
NEA	Nadere effectanalyse
Neerslagoverschot	Situatie waarin de jaarlijkse netto neerslag groter is dan de verdamping
Nutriënt	Voedingsstof dat door organismen opgenomen kan worden.
O	
P	
Paaien	Paring en eiafzetting bij vissen
Pelagische vissoorten	Vissen die in hele waterkolom zwemmen
Preventief toezicht	Gericht op het voorkómen van overtredingen in de vorm van voorlichting, informatieverstrekking, aanwezigheid in het gebied en waarschuwen.
Primaire productie	Aanmaak van organische koolstof door fotosynthese (zie fotosynthese). Primaire productie is m.a.w. de koolstofproductie door planten: plankton in het water, vegetatie in schorren en in het bekken.
R	
RWS	Rijkswaterstaat
S	
Schorren	Begroeide buitendijkse landaanwas die bij hoge waterstanden overspoeld wordt met zeewater in de regio Zuidwest Nederland en de kop van Noord-Holland
Sedimentatie / Sediment	Bezinken en afzetten van vaste stof in een vloeistof
Sense of Urgency (SoU)	Een instandhoudingsdoelstelling voor een habitatype of een soort heeft een 'Sense of Urgency' gekregen in het 'Natura 2000-doelendocument' van het toenmalige ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij wanneer het betreffende habitatype of de betreffende soort er naar de toenmalige best beschikbare kennis zodanig voorstonden dat werd ingeschat dat een extra inspanning voor het doelbereik urgent zou zijn
Significant negatief effect	Onder een significant negatief effect wordt in dit beheerplan zowel de verslechtering van de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de leefgebieden van soorten in het Natura 2000-gebied verstaan als een significant verstrend effect op de soorten waarvoor het gebied is aangewezen (Artikel 19d lid 1 Nb-wet)
Slibdynamiek	Optreden troebelheidsmaximum en schommelingen als gevolg van rivierdynamiek en getijdynamiek

Slikken	Onbegroeide plaat in een getijdengebied, die tweemaal per dag bij laagwater droogvalt
Staat van Instandhouding (landelijk)	De toestand (omvang en kwaliteit) waarin de soorten of de habitattypen waarvoor instandhoudingsdoelstellingen zijn geformuleerd zich (landelijk) bevinden.
Stikstofdepositie	Neerslag of afzetting van luchtverontreinigende stikstofverbindingen op bodem, water, planten, dieren of gebouwen. Het gaat bij stikstof om depositie van een vermestende stof.
Stormvloedgeul	Geul die ontstaat als gevolg van extreem hoogwater onder invloed van een storm
Stroomgeul	uitschuring in de (water-)bodem, als gevolg van stromend water
Stuifdijk	Kunstmatig opgestoven duinenrij
SOVON	Organiseert landelijke vogeltellingen en voert onderzoek uit voor beheer, beleid en wetenschap.
Sublitoraal	Gebied onder de laagste laagwaterlijn, dat nooit droogvalt
Successie	Onder (natuurlijke) successie wordt verstaan de ontwikkeling van de vegetatie van een terreindeel wanneer daar door de mens geen belemmeringen aan worden opgelegd (zie bij 'Autonome ontwikkelingen).
T	
Toezicht	Controle op het naleven van wettelijke regels of regels opgenomen in gedragscodes, waarbij nog geen overtreding is geconstateerd. Toezicht op de naleving van deze regels gebeurt door daartoe bevoegde personen in dienst van of namens het bevoegd gezag voor de betreffende regelgeving. Toezicht op de naleving van gedragsregels gebeurt door personen die daartoe zijn aangewezen door partijen die betrokken zijn bij dit beheerplan.
Toegangsbeperkingsbesluit	Toegangsbeperkingsbesluit: Op grond van Artikel 20 Natuurbeschermingswet 1998 kan de toegang tot een (deel van een) Natura 2000-gebied, voorzover dit noodzakelijk is voor de bescherming van natuurwaarden, beperkt worden. De begrenzing en eventuele voorwaarden van de toegankelijkheid zijn vastgelegd in een toegangsbeperkingsbesluit (TBB).
Trekvis	Vissen die migreren tussen zoet en zout water
V	
Vegetatie	Het vóórkomen van planten in samenhang met de plaats waar zij groeien en in de rangschikking die zij spontaan hebben aangenomen.
Verdroging	Een gebied wordt als verdroogd aangemerkt als aan dat gebied een natuurfunctie is toegekend en de grondwaterstand in het gebied onvoldoende hoog is om bescherming van de karakteristieke grondwaterafhankelijke ecologische waarden in dat gebied te garanderen. Een gebied met een natuurfunctie wordt ook als verdroogd aangemerkt als ter compensatie van een te lage grondwaterstand water van onvoldoende kwaliteit moet worden aangevoerd.
Verstoring	In het kader van het beheerplan wordt onder verstoring verstaan 'alle gedrags- of fysiologische reacties ten gevolge van aanwezigheid van mensen'
Vogelrichtlijn	EU-Richtlijn (EU-Richtlijn 2009/147/EG van 30 november 2009 inzake het behoud van de vogelstand) die tot doel heeft om alle natuurlijk in het wild levende vogelsoorten op het grondgebied van de Europese Unie te beschermen, inclusief en in het bijzonder de leefgebieden van bedreigde en kwetsbare soorten.
VZZ	Vereniging voor Zoogdierkunde en zoogdierbescherming
W-Z	
Zoutdynamiek	Ruimtelijke en temporele schommelingen in de zoet - zout-gradiënt als gevolg van rivierdynamiek en getijdynamiek
Zoutspray	Wolken (door golfwerking en de branding) verneveld zeewater, die tot enige honderden meters landinwaarts kunnen worden geblazen en daar voor toevoer van zout zorgen

Bijlage A Overzicht instandhoudingsdoelstellingen Deltawateren

	Cluster	Instandhoudingsdoelstelling
Broedvogels	Kustbroedvogels	Bontbekplevier Dwergstern Grote stern Kleine mantelmeeuw Kluut Noordse stern Strandplevier Visdief Zwartkopmeeuw
	Moerasbroedvogels	Aalscholver Blauwborst Bruine kiekendief Lepelaar Rietzanger
Niet-broedvogels	Steltlopers	Bontbekplevier Bonte strandloper Drieteenstrandloper Goudplevier Groenpootruiter Grutto Kanoet Kievit Kluut Rosse grutto Scholekster Steenloper Strandplevier Tureluur Wulp Zilverplevier Zwarte ruiter
	Viseters	Aalscholver Dodaars Fuut Goorde fuut Kleine zilverreiger Kuifduiker Lepelaar Middelste zaagbek
	Eenden, ganzen en zwanen	Bergeend Brandgans Brilduiker Dwerggans Grauwe gans Kleine zwaan Kolgans Krakeend Kuifeend Meerkoet

		Pijlstaart Rotgans Slobeend Smient Tafeleend Topper Wilde eend Wintertaling
	Roofvogels	Slechtvalk Visarend Zeearend
Habitatsoorten	Vissen	Bittervoorn Elft Fint Rivierdonderpad Rivierprik Zalm Zeeprik
	Planten	Groenknolorchis
	Zoogdieren	Bever Gewone zeehond Noordse woelmuis
	Ongewervelden	Nauwe korfslak
Habitattypen		Duindoornstruwelen (H2160) Embryonale duinen (H2120) Estuaria (H1130) Grijze duinen (kalkarm) (H2130_B) Grote baaien (H1160) Kruipwilgstruwelen (H2170) Overgangs- en trilvenen (veenmosrietlanden) (H7140_B) Permanent overstroomde zandbanken (H1110) Ruigten en zomen (harig wilgenroosje) (H6430_B) Schorren en zilte graslanden (buitendijks) (H1330_A) Schorren en zilte graslanden (binnendijks) (H1330_B) Slijkgrasvelden (H3120) Slikkige rivieroeveren (H3270) Vochtige alluviale bossen (zachtouthoutbossen) (H91E0_A) Vochtige duinvaleien (kalkrijk) (H2190_B) Witte duinen (H2120) Zilte pionierbegroeiingen (zeekraal) (H1310_A) Zilte pionierbegroeiingen (zeevetmuur) (H1310_B)

Bijlage B Externe werking vogelsoorten

Externe factoren kunnen over grote afstanden, op de schaal van heel Nederland of in het geval van trekvogelsoorten op de schaal van de complete trekwegen van de betreffende soorten, hun invloed uitoefenen. Hieronder wordt per als 'oranje' aangemerkte soort uit hoofdstuk drie kort aangegeven welke externe factoren van invloed kunnen zijn op het niet bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen of de doelaantallen zoals die in de aanwijzingsbesluiten zijn geformuleerd.

Kustbroedvogels

Slechts voor één soort kustbroedvogel waarvan de ten doel gestelde aantallen in de periode 2006-2010 niet werden bereikt, is aannemelijk te maken dat dit tekort schieten niet grotendeels is toe te schrijven aan onvoldoende omvang en/of kwaliteit van leefgebied binnen de Natura 2000 begrenzings. Het gaat hierbij om de noordse stern, waarvoor geldt dat de Oosterschelde aan de uiterste zuidgrens ligt van de Europese broedverspreiding van de soort. Voor de noordse stern geldt dat de Oosterschelde aan de uiterste zuidgrens ligt van de Europese broedverspreiding van de soort. Het lijkt onwaarschijnlijk dat de Oosterschelde wel nog geschikt zou zijn voor 15 broedparen van deze soort, maar niet (meer) voor 20 paren. Veel meer voor de hand ligt dat de volledige draagkracht van de Oosterschelde voor noordse stern alleen 'ingevuld' wordt wanneer voldoende vogels in Nederland zijn om ook aan de randen van het verspreidingsgebied de maximale dichtheden te bereiken. Daarnaast is van de strandplevier bekend dat de broedpopulatie rond de Middellandse Zee, onderdeel van dezelfde meta-populatie als de Nederlandse strandplevieren, onder grote druk staat. Hoewel dit niet wordt beschouwd als de belangrijkste factor achter het niet bereiken van de ten doel gestelde aantallen, kan dit ook zeker zijn invloed hebben op de totale pool aan vogels die zich in potentie rond de Deltawateren zouden kunnen vestigen.

'Zoete', grasland bewonende steltlopers

Van een drietal soorten steltlopers die vooral foerageren en/of broeden op (natte) graslanden worden de doelaantallen uit de instandhoudingsdoelstellingen voor Haringvliet, Grevelingen, Westerschelde & Saeftinghe niet gehaald. Dit geldt voor de trekvogels goudplevier, grutto en Kievit. De functie van de voornamelijk buitendijks gelegen, meebegrensde gronden in deze gebieden die geschikt zijn voor deze steltlopers betreft vooral de rust- en slaapfunctie, maar ook foerageerfunctie, en in dat opzicht is er weinig veranderd ten opzichte van de tijd dat de genoemde aantallen nog wel in die gebieden werden geteld. Het is derhalve aannemelijk dat de draagkracht van de Natura 2000 gebieden nog wel op orde is of zelfs groter is geworden, zeker voor de rust- en slaapfunctie, maar dat de steeds verdere verarming van de agrarisch beheerde graslanden voor wat betreft voedsel voor deze steltlopersoorten (allerlei soorten bodemfauna als o.a. wormen en emelten) voor achteruitgang van de betreffende populaties heeft gezorgd. Zeker voor wat betreft de grutto, waarvan de traditioneel in de Deltawateren doortrekkende populatie voor een belangrijk deel Nederlandse broedvogels betreft, is het zeer aannemelijk dat de landelijk verontrustend snel achteruit gaande kwaliteit van het agrarisch gebied, in combinatie met het steeds vroegere maaien aan de basis ligt van dit probleem. Ook bij de goudplevier is er sprake van een afname van de omvang van de populatie. Met effectief generiek weidevogelbeleid op een nationaal niveau moet het mogelijk zijn deze dalende tendens in ieder geval voor de grutto (maar ook voor de in Nederland doortrekkende goudplevieren) om te buigen, zodat op termijn ook weer de ten doel gestelde aantallen grutto's als doortrekkers terugkeren op de buitendijkse gronden van de Del-

tawateren. Het valt te verwachten dat daarvan dan goudplevier en Kievit eveneens zullen profiteren.

'Zoute', estuarien levende steltlopers

De populatie van de scholekster staat in geheel Nederland onder druk, zowel vanwege een teruggang in de voedselbeschikbaarheid in intergetijdengebieden als in de Waddenzee (steeds minder kleine schelpdieren beschikbaar) als in de broedgebieden in de (niet als Natura 2000 gebied aangewezen) graslanden in laag-Nederland. Dit laatste is dezelfde externe factor, die ook verantwoordelijk geacht wordt voor de hierboven genoemde achteruitgang van de Nederlandse grutto-populatie. Alleen bij een effectieve generieke aanpak van de kwaliteit van het agrarisch gebied voor weidevogels is hier op termijn een oplossing voor te verwachten. Voor de meeste overige 'zoute' steltlopers lijken de knelpunten die doelbereik in de weg staan toch voornamelijk van doen te hebben met binnen de gebieden tekort schietende randvoorwaarden en/of met tanende lokale broedpopulaties (strandplevier in Oosterschelde en Westerschelde). Een uitzondering is wellicht de zwarte ruit, waarvan ook in Waddenzee (inclusief Eems-Dollard) een duidelijke teruggang in aantallen wordt geconstateerd, zonder dat er aanwijzingen zijn dat kwaliteit en draagkracht van het gebied achteruit gegaan zijn.

Zwanen, ganzen en eenden (incl. meerkoet)

Dat sommige soorten ganzen in enkele van de Deltawateren in recente jaren niet het in de aanwijzingsbesluiten aangegeven doelaantal halen (grouwe gans in Westerschelde-Saeftinghe en kolgans in Haringvliet en Grevelingen) heeft waarschijnlijk niet te maken met een gebrek aan omvang, kwaliteit en/of draagkracht binnen de begrenzingen van de respectievelijke Natura 2000-gebieden. In al deze gevallen zijn de doelaantallen mede gebaseerd op in de directe omgeving van de gebieden op productiegraslanden foeragerende vogels die wel allemaal binnen de begrenzingen slapen en rusten. Hierdoor is het theoretisch mogelijk dat bij de uitgevoerde tellingen niet alle vogels zijn gezien als gevolg van het feit dat een groot aandeel van de vogels zich (toevallig) juist buiten het telgebied ophielden tijdens de meest recente tellingen. Deze tellingen vinden overdag plaats, dus wanneer de ganzen zich in de foerageergebieden bevinden. Dat zijn voor de kolgans niet alleen productiegraslanden maar ook de oude natuurgraslanden als Biert en het Oudeland van Strijen en oogstresten op akkers. Dit lijkt echter niet heel waarschijnlijk. Belangrijker is dat voor zowel kolgans als grouwe gans geldt dat de landelijk nog altijd gezonde populaties vooral afhankelijk zijn van de grootschalige productiegraslanden in laag-Nederland, waar de vogels kwalitatief het beste voedsel kunnen vinden. Hier treffen kolgans en grouwe gans zodanig gunstige leefomstandigheden aan, dat een steeds groter aandeel van de Nederlandse populaties liever daar foerageert dan in de voor de soorten aangewezen Natura 2000-gebieden. Voor de kolgans komt daar dan nog eens bij dat er in het Deltagebied eigenlijk alleen in strengere winters met veel sneeuw flinke aantallen tot in ZW-Nederland komen. De draagkracht moet hier wel op toegesneden zijn, maar gemiddeld zullen deze aantallen over langere perioden eigenlijk nooit aanwezig zijn.

Aan de hand van een rekenvoorbeeld wordt hieronder nagegaan of en in hoeverre het aannemelijk te maken is dat in Haringvliet en Grevelingen voldoende draagkracht is voor de ten doel gestelde aantallen kolangen en in Westerschelde-Saeftinghe voor de ten doel gestelde aantallen grouwe ganzen. Hiertoe is eerst in tabel 1 aangegeven welke seizoensgemiddelde aantallen van deze beide soorten in deze vier gebieden zijn geteld in de seizoenen 2005/2006 tot en met 2009-2010 en zijn deze aantallen, alsmede de bijbehorende doelaantallen, omgerekend naar zgn. "kolangen"-eenheden (door aan te nemen dat een grouwe gans 1,27 x meer voedsel

nodig heeft dan een kolgans (Ebbing & van der Gref-van Rossum, 2004) (tabel 2). In tabel 3, tenslotte, is voor een aantal potentiële foerageergebieden aangegeven wat de draagkracht (in 'kolgans-dagen' per seizoen) is.

	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	doelaantal
Kolgans						
Haringvliet	152	269	102	299	774	400
Grevelingen	36	50	162	22	36	140
Grauwe gans						
Zoommeer	205	186	167	327	311	470
Westerschelde	19044	10556	13387	9662	7872	16600

Tabel 1. Seizoensgemiddelden van kolgans en grauwe gans in respectievelijk de Natura 2000-gebieden Haringvliet en Grevelingen en Zoommeer en Westerschelde-Saeftinghe en het instandhoudingsdoel (i.s.d.) (bron: www.sovon.nl 2011).

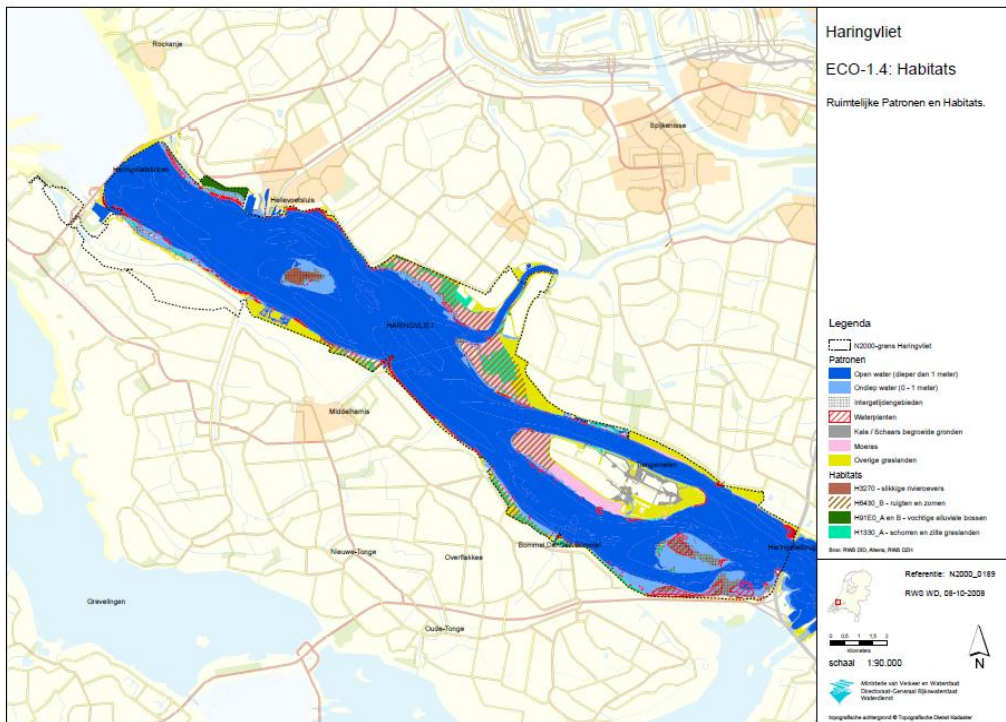
	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	doelhoogte
Kolgans						
Haringvliet	152	269	102	299	774	400
Grevelingen	36	50	162	22	36	140
Grauwe gans						
Zoommeer	260	236	212	415	395	597
Westerschelde	24186	13406	17001	12271	9997	21082

Tabel 2. Seizoensgemiddelde van kolgans en grauwe gans, alsmede de doelhoogte, uitgedrukt in "kolgans"-eenheden in respectievelijk de Natura 2000-gebieden Haringvliet en Grevelingen en Zoommeer en Westerschelde-Saeftinghe.

Gewas	Draagkracht met verstoring (Natura 2000 niveau)	Draagkracht zonder verstoring
Bouwland	450	560
Cultuurgrasland	1600	1990
Natuurgrasland/jaarrond begraasd	290	345
Natuur hooiland/seizoensbegrazing	600	745

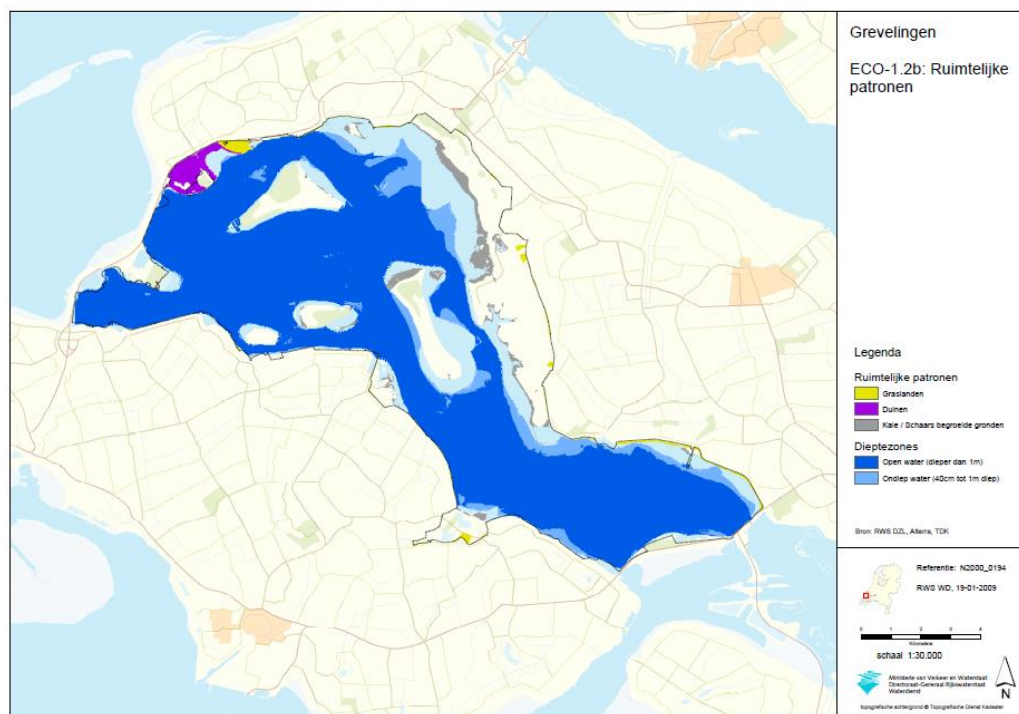
Tabel 3. Geschatte draagkracht van verschillende gewassen uitgedrukt als kolgansdagen per ha (Voslamber & Liefing, 2011).

Voor het Haringvliet is het dan nodig om, voor het bereiken van de ten doel gestelde draagkracht aan kolganzen, minstens 503 ha van het minst profijtelijke grasland (te weten jaarrond begraasd natuurgrasland met verstoring) binnen de begrenzing te hebben liggen. Van het meest profijtelijke graslandtype (en zonder verstoringen) zou het voldoende zijn om 74 ha te hebben. Daarnaast zou het gebied ook nog ruimte moeten bieden aan gemiddeld 6600 grauwe ganzen en 14800 brandganzen, waardoor het totale areaal aan grasland zou moeten liggen tussen de 25.000 ha (maximaal) en de 3673 ha (minimaal). Figuur 1 laat duidelijk zien dat het totale areaal aan grasland binnen de Natura 2000 begrenzing van het Haringvliet niet voldoende is om deze totale draagkracht voor ganzen op te brengen. Doelaantallen kunnen dus alleen gehaald worden voor de rustfunctie, als we ervan uitgaan dat ook vogels die op buiten de begrenzing gelegen graslanden foerageren, binnen het Natura 2000 gebied komen rusten en slapen.

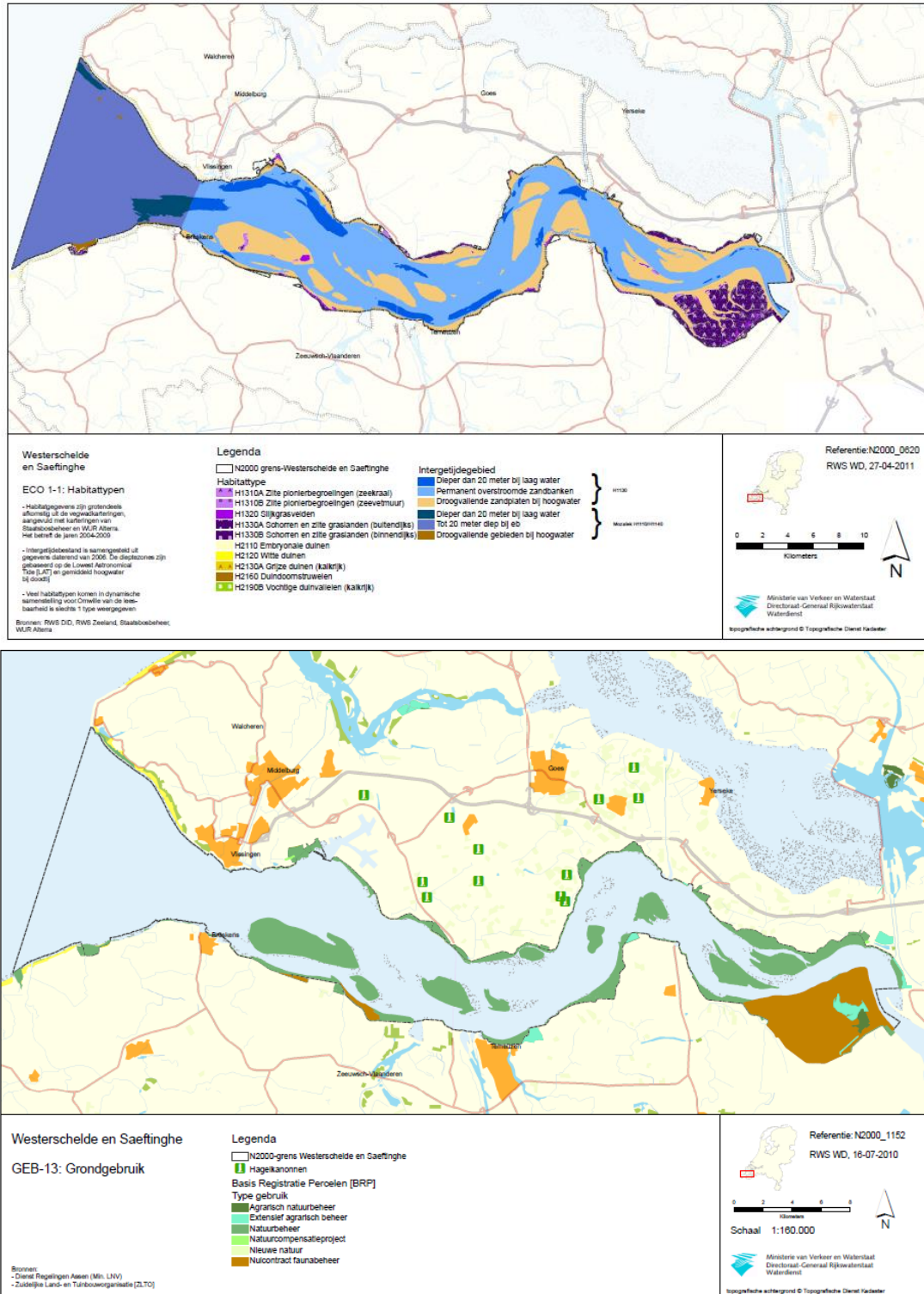
Figuur 1. Kaart van ruimtelijke eenheden en habitattypen in het Haringvliet.

In de Grevelingen laat een vergelijkbare berekening zien dat er voor doelbereik van de kolgans van het foerageergebied met de geringste draagkracht minimaal 176 ha zou moeten zijn, terwijl van het meest profijtelijke productiegrasland zelfs 26 ha voldoende zou zijn. Om ook de seizoensgemiddelde aantallen van respectievelijk 630 grauwe ganzen en 1900 brand ganzen te kunnen herbergen is dan in totaal tussen de 3000 ha (maximaal) en de 438 ha (minimaal) grasland nodig. Figuur 2 laat zien dat ook in de Grevelingen binnen de Natura 2000 begrenzing zeker niet voldoende grasland aanwezig is om de benodigde draagkracht voor kolgans en de andere soorten ganzen te halen. Ook hier zullen dus de doelaantallen alleen bereikt kunnen worden voor de rust- en slaapfunctie, wanneer ook ganzen die in omliggend agrarisch terrein foerageren, binnen de Natura 2000 begrenzing komen rusten.

Figuur 2. Kaart van ruimtelijke eenheden in de Grevelingen.

Voor voldoende draagkracht voor een seizoensgemiddeld aantal van 16600 grauwe ganzen in het Natura 2000-gebied Westerschelde-Saeftinghe zou binnen de begrenzing van het gebied minimaal 26534 ha van het minst profijtelijke, natuurlijk beheerde graslandtype of slechts 3867 ha van het meest profijtelijke productiegrasland aanwezig moeten zijn. Uit de twee kaarten in figuur 4 kan onomstotelijk worden afgeleid dat er zeker onvoldoende draagkracht voor 16600 grauwe ganzen in de Westerschelde aanwezig is, zeker indien we in aanmerking nemen dat er ook nog ruimte zou moeten zijn voor een seizoensgemiddelde van 380 kolganzen. Wel kan de grauwe gans, in sterkere mate dan de kleinere kol- en brandganzen, ook nog redelijk foerageren op de wat ruigere vegetaties op de schorren, waar ze vooral foerageren op de knollen van zeebies in het Verdronken land van Saeftinghe, een belangrijke bron van voedsel voor deze soort in dit gebied. Het is echter ook voor deze situatie zo dat het doelaantal in belangrijke mate gebaseerd is op binnen de begrenzing rustende en slapende vogels, die foerageren op het cultuurland binnendijks (in het geval van grauwe ganzen ook akkerland), dat vooral buiten de begrenzing valt. Ook hier is dus het niet halen van het doelaantal geen aanwijzing voor een tekortschieten van omvang en kwaliteit van het leefgebied binnen de Natura 2000 begrenzing.

Figuur 4. Boven kaart van habitattypen in Westerschelde-Saeftinghe, onder kaart van grondgebruik in Westerschelde-Saeftinghe.

Het niet halen van het doelaantal voor de dwerggans in het Haringvliet is zeker niet toe te schrijven aan het niet op orde zijn van het leefgebied binnen de Natura 2000 begrenzing. Deze in Nederland zeldzame ganzensoort kent een zeer kleine in ons

land overwinterende populatie, waarvan de omvang stellig niet beperkt wordt door omvang en/of kwaliteit van de binnen ons land gelegen overwinteringsgebieden.

Ook voor het niet halen van het doelaantal voor smient in de gebieden Haringvliet, Grevelingen, Oosterschelde, Veerse Meer en Westerschelde ligt het niet voor de hand om in eerste instantie te kijken naar tekortkomingen in de leefgebieden binnen de respectievelijke Natura 2000-begrenzingsgebieden. Smienten gebruiken deze gebieden vooral als rustgebieden overdag, van waaruit ze 's nachts de (natte) graslanden binnendijks aandoen als foerageergebieden. Theoretisch is het mogelijk dat een gebrek aan rust overdag in het winterseizoen een knelpunt voor kwaliteit van leefgebied kan vormen, maar het ligt meer voor de hand het achterblijven van de getelde aantallen in de recente jaren toe te schrijven aan geringere aantallen in Zuidwest-Nederland overwinterende vogels als gevolg van zachtere winters.

Het niet halen van de gestelde doelaantallen voor wilde eend in de gebieden waarvoor er voor deze soort een instandhoudingsdoelstelling is geformuleerd zal naar alle waarschijnlijkheid hooguit gedeeltelijk kunnen worden toegeschreven aan een gebrekkige kwaliteit van de leefgebieden binnen de betreffende Natura 2000 gebieden. Wilde eenden nemen sinds de eeuwwisseling, getuige de watervogelmonitoring door SOVON, in geheel Nederland langzaam maar zeker in aantallen af (Vergeer, 2012) Als mogelijke oorzaken hiervoor worden genoemd: een steeds efficiëntere wijze van graan oogsten vermindert de voedselbeschikbaarheid voor 's nachts vanuit de waterrijke N2000 gebieden op de oogstresten van aangrenzende akkers foeragerende vogels, wilde eenden vinden op de steeds monotoner wordende graslandgebieden minder voedsel dan vroeger, mogelijk komen er door zachtere winters steeds minder wilde eenden van Noord- en NO-Europa binnen Nederland overwinteren en meer en meer spreiden de wilde eenden zich buiten de broedtijd over grotere arealen uit, zodat de trefkans om tijdens de reguliere monitoring geteld te worden afneemt.

Zachtere winters kunnen ook aan de basis liggen van het niet halen van het doelaantal van toppers in het Haringvliet. Toppers bereiken in de wintermaanden in Nederland de zuidwestelijke limiet van hun winterverspreiding. In jaren waarin de Oostzee (een belangrijk alternatief wintergebied) niet dichtvriest spendeert (mogelijk) een toenemend aandeel van de Europees-Siberische populatie de winter daar.

Bijlage C Parameters voor monitoring

Habitattypen	beheer	aspect	parameter	meetnet	Oude Maas	Haringvliet	Hollands Diep	Grevelingen	Oosterschelde	Westerschelde/Saeflinghe
H1110 Permanent overstroomd zandbanken										B
H1130 Estuaria										x
H1160 Grote baaien									x	
	RWS	omvang	diepte	lodingen (MWTL)					1	1
		kwaliteit	zoobenthos	MWTL (benthosmetingen en ecotopen), schelpdiersurvey IMARES (EZ)					2	2
		kwaliteit	schelpdierbanken (incl. leeftijdsopbouw)	IMARES (EZ)					2	2
		kwaliteit	vis (leeftijdsopbouw,abund)	Demersal Fish Survey (IMARES/EZ), Westerschelde: ankerkuil (MWTL)					2	2
		kwaliteit	zeegras	kartering Zeegras en Snavelruppia (MWTL)					2	2
		kwaliteit	droogvalduur/diepte	lodingen (MWTL)					3	3
		kwaliteit	sedimentsamenstelling	MWTL (benthosmetingen en ecotopen)					3	3
		kwaliteit	nutrienten, temp, doorzicht, toxic. (cf KRW)	waterkwaliteit (MWTL)					3	3
H1310 Zilte pionierbegroeiingen								A	A	AB
H1320 Slijkgraslanden									x	x
H1330 Schorren en zilte graslanden								B	B	AB
	SBB, SZL, NM	omvang	vegetatiekartering	SNL* (met aanvulling Prov)				1	1	1
		kwaliteit	vegetatietypen: vegetatiekartering, vegetatieopnamen	SNL*, Prov					2	2

		kwaliteit	structuurkenmerken	SNL*				2	2	2	
		kwaliteit	typische soorten (planten): vegetatiekartering, soortenkartering	SNL*				3	3	3	
		kwaliteit	typische srtn: vogels	SNL*				3	3	3	
		kwaliteit	typische srtn: Haas	exp.judgement				3	3	3	
	RWS	omvang	vegetatiekartering	VEGWAD (MWTL)				1	1	1	
		kwaliteit	vegetatietypen: vegetatiekartering	VEGWAD (MWTL)				2	2	2	
		kwaliteit	typische soorten (planten): vegetatiekartering	VEGWAD (MWTL)				3	3	3	
		kwaliteit	typische srtn: vogels	Broedvogelmeetnet (MWTL)				3	3	3	
		kwaliteit	typische srtn: Haas	exp.judgement				3	3	3	
H2110 Embryonale duinen										x	
H2120 Witte duinen										x	
H2130 Grijze duinen								B			
H2160 Duindoornstruwelen								x		x	
H2170 Kruipwilgstruwelen								x			
H2190 Vochtige duinvalleien								B		B	
	SZL, SBB, NM	omvang	vegetatiekartering	SNL* (met aanvulling Prov)				1		1	
		kwaliteit	vegetatietypen: vegetatiekartering, vegetatieopnamen	SNL*, Prov				2		2	
		kwaliteit	structuurkenmerken	SNL*				2		2	
		kwaliteit	typische soorten (planten): vegetatiekartering, soortenkartering	SNL*				3		3	
		kwaliteit	overige typische srtn (vogels, paddenstoelen, mossen, korstmossen, sprinkhaan, vlinders, konijn)	SNL*				3		3	
	RWS	omvang	vegetatiekartering	VEGWAD (MWTL)				1		1	
		kwaliteit	vegetatietypen: vegetatiekartering	VEGWAD (MWTL)				2		2	
		kwaliteit	typische soorten (planten): vegetatiekartering	VEGWAD (MWTL)				3		3	
		kwaliteit	typische srtn: vogels	Broedvogelmeetnet (MWTL)				3		3	

		kwaliteit	overige typische srtn	exp.judgement					3		3
H3270 Slikkige rivieroever					x	x					
	SBB, NM, ZHL	omvang	vegetatiekartering	SNL* (met aanvulling Prov)	1	1					
		kwaliteit	vegetatietypen: vegetatiekartering, vegetatieopnamen	SNL*, Prov	2	2					
		kwaliteit	structuurkenmerken	SNL*	2	2					
		kwaliteit	typische soorten (planten): vegetatiekartering, soortenkartering	SNL*	3	3					
H6430 Ruigten en zomen					B	B	B	B			
	SBB, NM, ZHL, NRIJ, NRG	omvang	vegetatiekartering	SNL* (met aanvulling Prov)	1	1	1	1			
		kwaliteit	vegetatietypen: vegetatiekartering, vegetatieopnamen	SNL*, Prov	2	2	2	2			
		kwaliteit	structuurkenmerken	SNL*	2	2	2	2			
		kwaliteit	typische soorten (planten): vegetatiekartering, soortenkartering	SNL*	3	3	3	3			
		kwaliteit	overige typische srtn: Bosrietzanger	exp.judgement	3	3	3	3			
		kwaliteit	overige typische srtn: Dwergmuis	exp.judgement	3	3	3	3			
H7140 Overgangs- en trilvenen										B	
	SZL	omvang	vegetatiekartering	SNL* (met aanvulling Prov)						1	
		kwaliteit	vegetatietypen: vegetatiekartering, vegetatieopnamen	SNL*, Prov						2	
		kwaliteit	structuurkenmerken	SNL*						2	
		kwaliteit	typische soorten (planten): vegetatiekartering, soortenkartering	SNL*						3	
		kwaliteit	overige typische srtn: kokerjuffer, mossen	exp.judgement						3	
H91E0 Vochtige alluviale bossen					A	A	A	B			
	SBB, ZHL, NRIJ	omvang	vegetatiekartering	SNL* (met aanvulling Prov)	1	1	1				
		kwaliteit	vegetatietypen: vegetatiekartering, vegetatieopnamen	SNL*, Prov	2	2	2				
		kwaliteit	structuurkenmerken	SNL*	2	2	2				
		kwaliteit	typische soorten (planten): vegetatiekartering, soortenkartering	SNL*	3	3	3				

		kwaliteit	typische soorten: Bever	meetnet Zoogdierverseniging	3	3	3			
		kwaliteit	overige typ.srt.: dagvlinder, mossen, vogels	exp.judgement	3	3	3			

HR soorten	beheer	aspect	parameter	meetnet	Oude Maas	Haringvliet	Hollands Diep	Grevelingen	Oosterschelde	Westerschelde/Saeftinghe
H1365 Gewone zeehond									x	x
	RWS, Prov	aantallen	tellingen	MWTL, Prov Zeeland					1	1
		leefgebied omv+kwal	deskundigenoordeel (incl. verstoring/bijvangstgegevens; zie hfst 4 monitoringplan)						1	1
		leefgebied omv+kwal	zandplaten (ligging, areaal, droogvalduur, morfologie)	lodingen (MWTL), stroomgegevens					3	3
		leefgebied kwaliteit	biomassa kleine vis	meetnetten IMARES/LNV					3	3
		leefgebied kwaliteit	prioritaire stoffen (cf KRW)	MWTL waterkwaliteit					3	3
H1095 Zeeprik						x	x			x
H1099 Rivierprik						x	x			x
H1103 Fint						x	x			x
H1102 Elft						x	x			

H1106 Zalm							x	x				
	RWS	aantal- len/trends	fuiken/ankerkuil (bij intrekpunten)	fuiken IMARES (aalindexlocaties), projectmetingen Kier (HV, HD), meetnet INBO Zeeschelde (WS), ankerkuil en verkenning alternatieve methoden (MWTL)		1	1					1
		leefgebied omv+kwal	desk.oord. (incl.geg.bovenstrooms)			1	1					1
		leefgebied kwaliteit	temp, zuurstof (cf KRW)	MWTL waterkwaliteit		3	3					3
H1163 Rivierdon- derpad							x					
H1134 Bittervoorn							x					
	RWS	aantal- len/trends	electrovissen	MWTL		1						
		leefgebied omv+kwal	deskundigenoordeel			1						
H1340 Noordse woelmuis						x	x	x	x	x		
	HZL, SBB, NM	aantal- len/trends	aantallen	Prov		1	1	1	1	1		
		leefgebied omv+kwal	deskundigenoordeel			1	1	1	1	1		
H1014 Nauwe korfslak												x
	HZL	aanwezig- heid/trends	aantallen	Prov								1
		leefgebied omv+kwal	deskundigenoordeel									1
H1903 Groen- knolorchis										x		x
	HZL, SBB	aantal- len/omvang	soortenkartering	SNL*					1			1
		kwaliteit	deskundigenoordeel						1			1
H1337 Bever						x		x				
	ZHL, SBB	aantal- len/trends	aantallen	meetnet VZZ (mits voortgezet)		1		1				
		leefgebied omv+kwal	deskundigenoordeel			1		1				

VR soorten	aspect	parameter	meetnet	Haringvliet	Hollands Diep	Grevelingen	Oosterschelde	Veerse Meer	Westerschelde / Saeftinghe
broedvogels				x		x	x	x	x
niet-broedvogels				x	x	x	x	x	x
	aantallen	tellingen	waterv/broedv.meetnet MWTL/NEM/EZ/Prov ZH (HV/HD)/SNL	1	1	1	1	1	1
	leefgebied omv+kwal	deskundigenoordeel		1	1	1	1	1	1
	leefgebied omvang	ecotopen	ecotopenkartering (zoekgebied)	3	3	3	3	3	3
	leefgebied kwaliteit	biomassa/lengte pelag. en demersale vis	actief MWTL, DFS (Ooster-/Westerschelde)	3		3	3	3	3
	leefgebied kwaliteit	biomassa schelpdieren aanbod	IMARES, ANT studie (Oosterschelde)	3	3	3	3	3	3
	leefgebied kwaliteit	biomassa overige bodemfauna aanbod	MWTL				3		3
	leefgebied kwaliteit	waterplanten	MWTL (Haringvliet, Oude Maas)	3	3	3	3	3	3
	leefgebied kwaliteit	waterkwal.: doorz/zwev st, temp, nutr	waterkwaliteitsmeetnet MWTL	3	3	3	3	3	3

Bijlage D Definitie van vaste vistuigen, zoals deze worden gebruikt in de kustwateren en het zeegebied

Staad want

Een staad want is een vistuig bestaande uit een van drijvers voorziene bovenpees en een verzwaarde onderpees met daartussen één of meerwandig netwerk. Het staad want wordt tenminste aan beide zijden op enigerlei wijze op de zeebodem verankerd. Een staad want staat loodrecht op de bodem en wordt niet door stroming of enigerlei trekkracht voortbewogen. Bij droogvallen ligt het plat op de bodem. De lengte wordt gemeten langs de gestrekte bovenpees.

Zegen

Een zegen is een vistuig bestaande uit een van drijvers voorziene bovenpees en een verzwaarde onderpees met daartussen het netwerk met een, al dan niet van een inkeeling voorziene uitstulping of zak. De zegen mag maximaal aan één zijde op enigerlei wijze aan de zeebodem worden verankerd. Het vistuig wordt ten alle tijden, al dan niet met behulp van een vaartuig, rondgetrokken door het water, zodat altijd iemand actief aanwezig is bij en met het vistuig. De lengte wordt gemeten langs de gestrekte bovenpees.

Hoekwant

Een hoekwant is een vistuig bestaande uit een lijn met al dan niet aan zijlijnen bevestigde haken en dat op enigerlei wijze op de zeebodem is verankerd.

Kruisnet of totebel

Een kruisnet of totebel is een vistuig bestaande uit een raamwerk bespannen met een net. Aan de hoeken van het raam zijn beugels of anderszins bevestigd, waarbij op het kruispunt van deze beugels een lijn is bevestigd, waarmee het net verticaal kan worden bewogen vanaf een vaartuig of de wal.

Ankerkuil

Een ankerkuil is een vistuig, bestaande uit een trechtersvormig net dat aan beide zijden van een vissersvaartuig al of niet voorzien van een inkeeling, bevestigd aan een anker, kan worden neergelaten of vanaf een vaste opstelling en aan de voorzijde wordt opgehouden door scheerborden, een rechthoekig raamwerk of horizontale bomen, verbonden aan de onder- en bovenpees. In de achterzijde zijn soms enige hoepels bevestigd.

Staannde kuil

Een staannde kuil is een trechtersvormig net dat wordt opgehouden door palen, al of niet aan de bovenzijde voorzien van drijvers en een verzwaarde onderpees. Het net is meestal voorzien van een keel.

Fuik

Een fuik is een vistuig bestaande uit een om hoepels of raamwerken gespannen netwerk, voorzien van één of meer inkeelingen, aan de voorzijde al dan niet is voorzien van één of meer vleugels. De fuik wordt met stokken of ankers op de zeebodem verankerd en in positie gehouden.

Hokfuiik/kamer

Een hokfuiik of kamer is een samenstel van één of meer fuien of open kamer met keel, waarbij tussen de vleugels over enige afstand netwerk (schutwant) is aangebracht om de uitwijkkans van vis te verminderen.

Schietfuiik

Een schietfuiik bestaat uit twee fuiikjes, die door middel van schutwant van maximaal 1 meter hoogte aan elkaar verbonden zijn. De grootste hoepel van de fuiik heeft een hoogte van maximaal 1 meter en een breedte van maximaal 1,30 meter. Schietfuiiken worden met stokken of ankers op de zeebodem verankerd en in positie gehouden. Soms worden meerdere schietfuiiken aan elkaar verbonden tot een reeks.

Aalkub

Een aalkub is een kleine fuiik zonder vleugels c.q. schutwant, die wordt opgehouden door hoepels en 2 horizontaal geplaatste stokken, met minimaal twee inkelingen, al dan niet voorzien van aas en die veelal in een serie van enkele tientallen op enigerlei wijze tegelijk aan een lijn op de zeebodem wordt verankerd. De diameter van de grootste hoepel bedraagt maximaal 0,60 meter.

Korf

Een korf is een vistuig bestaande uit een frame, omkleedt met geknoopt netwerk of ander materiaal, al dan niet voorzien van aas en 1 of meerdere openingen voorzien van een inkeling. De korven worden op de zeebodem verankerd en zijn veelal uitgelegd aan lijnen.

Weer

Een weer is een V-vormige constructie waarvan de vleuken of vleugels zijn opgebouwd uit tegen elkaar geplaatste takken of palen of een stelsel van palen en touw- of netwerk en waarvan de punt van de V uitmondt in een kom of fuiik. De maximale lengte van de vleuken of vleugels bedraagt 1000 meter vanaf de kom of fuiik.

Botnet

Een botnet, ook wel keerwant genoemd, zoals gebruikt in de Waddenzee is vrijwel identiek aan een weer, doch de fuiik is permanent aanwezig.